

LA

SZOCZIALISMUS

ISMERTETÉSE.

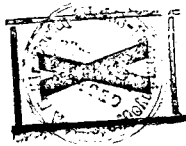
IRTA:

SCHÖN JÓZSEF.

BUDAPEST, 1899.

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)
KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA.

44019

ELŐSZÓ.

Minden korszakban vetődnek fel társadalmat megmozgató kérdések, megvalósulást kívánó eszmék és minden korszakban megvannak az emberek, kik ezen kérdéseket meg akarják oldani, vannak, kik az eszméket diadalra juttatják. A népiskola tanítója a megoldott kérdéseknek, a megvalósult eszméknek kész eredményét kapja, hogy magyarázza, részletezze, terjeszse. A jogegyenlőség, a szabadság, az állami fenségesség eszméiért nem kellett a néptanítónak sikra szállani, nem is küzdhetett értük, mert a mai népiskola ezen eszmék által, tehát azok győzelmével, megvalósulásukkal szülemlett meg, a néptanító pedig már készen kapta azokat.

Ámde a mi korszakunkban — hogy az mikor kezdődik, külön fejezetekben fogom megmondani — oly kérdés vetődött fel, — szocialismusként nevezik — mely megmozgatja az egész társadalmat, kinyújtja kezét az államkormányzat felé, helyet keres magának minden intézményünkben, a magasabb iskolákba már beszélt, a kezdő tanítványok öntudatlanul magukkal hozzák magvait a népiskolába; beszél róla a kunyhó lakója, foglalkozik vele a kastély ura; a tanárok a katedrán böleselkednek róla; a tudósok bonczolgatják, összehasonlítgatják és keresik eredetét, lényegét. Itt már a néptanító sem várhatja be vesztve ezen kérdés megoldását; nem állhat mint szenvedőlegesen néző távol a küzdő tétől várva, hogy a kész eredményt a kezébe adják, hanem neki is kell küzdeni, tényleges részt venni a nagy harcban; sőt ha helyzetét helyesen fogja fel, sok tekintetben döntő befolyást gyakorolhat a kérdés megoldásában; küzdelme tehát nem az önzés, a magánérdek küzdelme, hanem a közjóért való. De, hogy küzdhessen és a küzdelemben férfiasan helyt álljon, ismernie kell a kérdést egész mivoltában. Ezen ismertetést óhajtjuk ezen füzetben adni.

Hogy ismertetésünk jól áttekinthető legyen, felosztottuk 3 részre:

1. Szocialis bajok a multban.
2. A szocialismus terjedéséről.
3. A szocialismus törekvéseiről.

I. RÉSZ.

Szocialis bajok a multban.

(A szocialismus keletkezésének okai.)

Természetes dolog, hogy mindenekelőtt meg kell tudnunk mit értünk ezen fogalmon: *szocialismus*? A szó legszorosabb értelme — a latin *societas*-társadalom — szerint: a társadalmat illető elvek. Szoros értelemben: a társadalomban kifejlődött életviszonyok. Általános értelemben: a társadalmi rend megváltoztatására irányult törekvés. Csakhogy a társadalmi rend megváltoztatására való törekvés megvan a nihilismusban, megvan a kommunismusban, megvan az anarkismusban, sőt a nemzet képviselőiben küzdő politikai pártok egymástól eltérő kormányzási rendszerében is. A három elsőtől azonban lényegesen különbözik a szocialismus, mert, mint amazok, nem akarja a társadalmi rendet erőszakos eszközökkel felforgatni, hanem az állammal, sőt magával a társadalommal kívánja kiirtani a millió meg millió ember boldogulását megakadályozó intézményeket.

Az emberi boldogulást akadályozó intézmények elpusztításán fáradozó emberek: *államférfiak és emberbarátok* sem az akadályozó intézményekre nézve, sem a pusztítás módjára, eszközeire nézve nincsenek egy nézetben, azért beszélünk többféle szocialismusról: állam-szocialismus, humanus szocialismusról, keresztény szocialismusról, paraszt szocialismusról, munkás szocialismusról. Mindezekről eltér és különbözik a *szociáldemokrácia*, mely egyedül a *tőke* ellen küzd, mert a tőkében látja minden társadalmi bajnak kútfejét. Ha tehát *szociálistáiról* beszélünk, csakis a szociáldemokrácia táborából való egyént értjük rajta.

A nagybirtok, mely nyomja a kisbirtokot, a nagyipar, mely elszedi a kisipar elől a nyereség édes gyümölcseit, a verseny, mely a tőke pénz gyarapítására hajtja a hasznot, a tőke, mely szolgálatába hajtja a munkást; a hatalom, mely kérlelhetlenül

parancsol, mind megannyi intézmények, melyek ellen a legtágabb értelemben vett szocializmus küzd.

Hogy a küzdelem különféle módszereit és eszközeit megérthessük, okvetlenül utána kell járnunk, hogy megtaláljuk: miképen fejlődött az emberi társadalom olyanná, mint a minőnek ma látjuk. Ki, vagy mi tette nagybirtokossá az egyik embert? és kisbirtokossá a másikat? Honnan van az a sok millió vagyon-talan, pusztán egyik napról a másikra napszáma, munkája után élő ember — a proletár? Miképen halmozódhatott fel a tőke egy kézben oly roppant mennyiséggé, hogy ezer meg ezer munkás ember sorsát intézheti?

Habár az egész világtörténelem az első ember felléptétől a mai napig adhatja csak meg ezen kérdésekre a kimerítő feleletet és akárhány szocialista író visszszamegy az ókor állami intézményeihez, hogy azokból mutassa ki, hogy hasonló intézmények hasonló eredményeket szültek: mégis annak a szolgálatára, a kinek ezen kis füzetet szántuk, elegendő lesz az utolsó négy század eseményeit szemügyre vennünk, belőlük is megkapjuk a fentebbi kérdésekre a feleletet. Természetes, hogy minden századnak csak azon eseményeit és tényeit vesszük fel elmélkedésünkbe, a melyek a mi kérdéseinkkel legszorosabb kapcsolatban állanak. Meg is kezdjük mindjárt a XVI. századdal.

A XVI. század.

1. Hazánkban.

Még tegnap gazdag, dicsőítő hizelgőktől dédelgetett erős nemzet, ma szegény, senkitől figyelemre sem méltatott koldusgyenge nép léptünk át a XV. századból a XVI. századba. Hollós Mátyás után II. Ulászló ült a trónon, az erő helyén a gyengeség, az igazság helyén a megalkuvás, alattomoság. Mindjárt uralkodása elején, azt írja Váradi Péter érsek: „Olyan szabad államban élünk, a melyben mindenkinek, a mi neki tetszik, szabad“. Azonban ezt a szabadságot csak a kiváltságos osztályok élvezték: a főurak, főpapok és a köznemesek. Ez utóbbiak azonban csak annyit, a mennyit ők a maguk erejével az előbbiektől kicsikarni tudtak. De a jobbagyságra kárhoztatott nép, a haza milliói, nem ismerte, nem élvezte a szabadságot. „A nemesség századokon át megszokta jobbagyaiban olyan elemet látni, melynek egyetlen rendeltetése az, hogy urai szükségleteiről, kényelméről és megoltalmazásáról gondoskodjék, melynek tehát jogokra igé-

nye, magasabb aspirációkra képessége nincs. Az a gondolat, hogy a jobbágyság az ország kormánya vagy a nemesség kiváltságos állása ellen támadást intézhetne, beteges képzelet rém látása gyanánt tűnhetett föl.“ Bakócz (Bakács) Tamás az ország primása tehát minden aggodás nélkül szólíthatta fel az egész népet kereszties hadjáratra a törökök ellen, nem félt, hogy a juhok pásztoruk ellen lázadnak;“ gúnymosolylyal fogadta Telegdi István kincstartó ama nézetét: „hogy az egybegyülemdő sereg nagyrészt munkakerülő, csavargó népből fog állani, vagy szegény jobbágyokból, kik súlyos terheik és földes uraik önkénye elől menekülnek a táborba, hogy tehát az ilyenek kezébe fegyvert adni veszélyes, mert azt könnyen zavarok támasztására és a bosszú művére használhatják föl.“ Milyen lelki szegénységben, kedélybeli elnyomottságban, szivbeli eltompúltságban sínylődhetett az a magyar néposztály, melyről el sem hitték, hogy a kezébe adott fegyvert másként is fogja használni, mint a hogy azt az ura neki parancsolja! És nem is teszi, nem is forgatja máskép, mint a hogy neki parancsolják, ha Dózsa Györgyben nem támad fel a nagyság után ugyanaz a telhetetlen vágy, mely Bakócz Tamást is minden tettében vezérelte. A szegény székely ifju komolyan hánytorgatta elméjében, hogy elúzi a koronás királyt, kiirtja a főurakat, önfejére teszi a koronát és megalkotja a népuralmat.

Ez a jelszó: „Nem a török a mi ellenségünk, hanem a mi uraink“ hullámra verte a nép lelkében a soká elfojtott bosszút és vakon követte azt a parancsoló gazdát, aki épen úgy akart általa emelkedni, mint a régi gazda tőle várta élelmezését és minden földi kényelmét.

A XVI. század elején kitört szoczialis mozgalmat Dózsa-féle *pórlázadásnak* nevezi a történelem. Pedig nem volt az egyéb, mint az elnyomott jobbágnak és a mindenéből kifogatott kishemesnek küzdelme az elnyomók ellen azért, hogy a társadalmi állapotok javuljanak. A fegyver azonban csak arra volt jó, hogy pusztítson s végül az erős legyőzzön és leigázzon, de nem arra, hogy meggyőzzön és a helyzeten javítson. Erre a pórlázadásra még azt sem mondhatja senki, hogy a küzdő feleket a tudás mételyezte volna meg. A pórnép iskolába nem járt; a főurak közt is volt akárhány, a ki nevét sem tudta leirni. Nagyon közel állott a két fél egymáshoz tudatlanságban és nem engedett egymásnak kegyetlenségben sem.

Még a XVI. század elejére esik egy másik lázadás, *munkás-*

lázadás, a mit mi a mai nyelvünkön úgy nevezünk, hogy *sztrájk*.

Ez úgy esett meg, hogy a bányavárosok (Körmöczbánya, Bélabánya, Selmezbánya, Besztercebánya stb.) német kereskedők birtokában voltak. Ezek természetesen minden bánya-tisztet, bányamunkást Németországból hozattak — a magyar embert soha sem fogták másra, mint az ekeszarva fogására — és e bányavárosokban telepítettek le. De a világhírű Fuggerház, mely e bányákat bérbe vette és a tiszteket és munkásokat ide telepítette, honfiai iránt sem érzett valami nagylelkűséget és nemcsak hogy csekély munkabért szabott meg, de ezt a csekélységet is a legrosszabb ércpénzzel fizette. (A jó pénzt Németországba meg Francia és Angolországba küldték.) Ekkor aztán 1526. márczius havában mintegy négyezer munkás verődött össze és felmondták az engedelmességet, fizetésük fölemelését kérvén.

A nagy törvénytudó Werbőczy elnöklete alatt tartatott meg a Zólyom vármegye nemeseiből megalkotott rendkívüli törvény-széki ülés. A kolomposokon, az izgatókon végrehajtották a fejükre mondott halálbüntetést, a félrevezetett tömegnek — tekintettel arra, hogy kifogásaik részben igaznak találtattak — megbocsátottak és sérelmeiket orvosolták. ¹⁾ Ime a sztrájkolást hazánkban külföldiek kezdték.

A XVI. századnak egy harmadik messzeható fejlődménye a földbirtoknak felhalmozódása. Hogy ez mi módon történt, miért történt és miért történhetett, erre nézve legjobb lesz a történelmet megszólaltatni. „A hadviselés egész akkori módja leginkább a dulás-, fosztáson nyugodott. Minthogy a jobbágy a földesuri vagydon főalkatelemét tette, a ki az ellenpárti²⁾ urak erejét fogyasztani akarta, az jobbágyait, a paraszt községeket pusztította el. Tette azt mindenki, a ki tehette, s minthogy 1527. óta³⁾ a háború decentralizódott, s az egyik ur a másikkal, gyakran szomszédjával, úgyszólván saját külön háborút viselt, a pusztítás általános lett. Azokat a vidékeket sem kimélte, hová török-tatár soha, sőt német zsoldos is csak elvéve jutott. Akadtak egyesek, kik tulajdonképen egyik királyhoz sem csatlakoztak, hanem saját

¹⁾ Fraknoi Vilmos: Hunyadiak és Jagellók kora.

²⁾ Ellenpárti urak. . . — Mindenki tudja, hogy a mohácsi veszedelem után Magyarországnak két királya volt: Ferdinand és Zápolya János. — Az ország egyik pártja Ferdinándnak hódolt, a másik János királynak.

³⁾ A mohácsi vész 1526. aug. 29. volt.

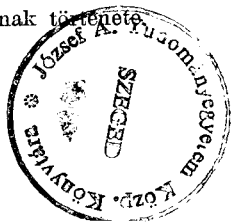
szakállukra folytatták a rablást, s egyaránt fosztogatták ellenség és jóbarát jószágait.

Minden vármegyének megvolt a maga zsarnoka, aki erőszakoskodott a nemességen, dúlta, fosztotta a köznépet és fegyveres kézzel foglalta el a mások törvényes vagyonát.

Ilyen viszonyok közt senki sem érezhette magát biztonságban, a kinek jól őrzött vára és megfelelő zsoldos csapata nem volt. A kinek pedig várai és zsoldosai voltak, azt meg ez a fegyveres erő arra csábította, hogy visszaéljen vele, hogy gyarapítsa általa jószágait, mert a földbirtok volt akkor a hatalom és tekintély legelső alapja és előfeltétele. A tehetség katonai vagy egyházi pályán akkor is érvényesítette ugyan magát, de a tulajdonképeni tekintélyt mégis csak a földbirtok adta meg, és minél nagyobb volt a birtok, annál befolyásosabb szerepet vitt tulajdonosa a nyilvános és társadalmi életben. A gazdagság fogalma ez időtájtban nem a pénzhez, hanem a földhöz és a rajta élő jobbágyhoz fűződött. Minél több jobbágya volt valakinek, annál gazdagabbnak tartották és mint ma a pénz, akkoriiban a birtok hatalma előtt mindenkinek meg kellett hajolni.

A földbirtokból tehát soha sem volt elege senkinek. Gyarapítani is igyekezett s nem elégedett meg azzal, hogy azt törvényes úton tegye. Pedig ez úton is volt alkalma bőven a birtokszerzésre. A törvény már a mohácsi vész előtt bizonyos mértékben igénybe vette a honvédelem céljaira az egyház kezén felhalmozódott roppant javakat. A mohácsi csatában a magyar egyház fejei közül sokan elesetek és ez még inkább megkönnyítette, de különben is ekkor még sürgetőbb volt a kénytelenség, hogy az egyházi birtok nagy része állandóan, vagy bizonyos időre, a törvény formáságainak megtartásával — adományozás vagy zálog útján — világi kézbe menjen át. Másrészt világiak közül is tömegesen maradtak a mohácsi csatamezőn; családjuknak magva szakadt, jószágaik visszaszálltak a koronára, az életben maradottak meg a két király küzdelmei közepett, hűtlenség bűnébe esvén, vesztették el azokat. Volt tehát jószág tömémentelen, a mit törvényes úton is meglehetett szerezni. Csakugyan mélyreható változások álltak be akkor a birtokviszonyokban, törvényes úton. Rengeteg területen cserélt gazdát a föld. A földesúri osztály alapján átalakult, a régiek tömegesen tűntek el és újak léptek helyükbe.¹⁾

1) Acsády Ignác: Magyarország három részre oszlásának története

A birtokszerzésnek ezen tényeit még kiegészítjük azzal, hogy a vetélkedő fejedelmek szívesen látták, ha valamelyik hívük minél nagyobb földbirtokra tett szert, sőt azt a maguk adományozásával is gyarapították.

De minél jobb dolga volt a földesúrnak, annál sanyarúbb helyzete volt a jobbágnak elannyira, hogy tömegesen szöktek meg a törökökhöz, a kik szintén birták akkoriban hazánknak egy részét. A töröktől jobb, emberségesebb bánásmódban vélték részesíttetni, mint földesuruknál. Egy ember volt, a kinek a szíve megesett a szegény parasztnép szenvedésein, Fráter Györgynek, Martinuzzi Györgynek, vagy György barátnak nevezi a történelem. Az elnyomott szegény népnek ez a jó barátja a királyhoz is írt levelet a szenvedő népség érdekében. A király annyival inkább hajlandó lett volna a segítségre, mert maga is érezte az igazságtalanságot, melyet a szegény jobbágyokon elkövettek, de segíteni ilyen zavaros időben nem segíthetett.

Rövidre összefoglalva a XVI. század jelenségeit, látjuk, hogy *óriási földbirtokok jutottak egy kézbe, míg másrészt egész családok, községek teljesen elszegényedtek.*

2. Németországban.

Nagyon természetes, hogy sehol a világban sem volt a parasztnak, a jobbágnak kedvezőbb helyzete; a hogy nálunk nyomták, sanyargatták, hasonlóképen történt ez minden országban és így Németországban is. Legtöbbet szenvedtek a Schaffhausen mellett elterülő Stühlingen tartománygrófság parasztjai. Az uraság a XVI. század első felében Lupfen gróf volt. 1524. évben az aratás idején megparancsolta a grófné, hogy jobbágyai szedjenek csigaházacskákat, mert azokra akarja a fonalat gombolyítani. Önkénytesen ítélkezett a gróf mindenféle jogi, fegyelmi vagy bármiféle kérdésekben. A gróf kapzsisága nem ismert mértéket, még a lopott jószágból is magának követelte a legnagyobb részt, a közbirtokot magának tulajdonította, az erdőkben sem vadászni, sem fát vágni nem volt szabad az alattvalónak, a folyókban halászni tilos volt. A jobbágyoknak mezei munkájára saját szükségleteik fedezésére, elhalasztatlan dolgaikra nem volt tekintettel, nekik kellett végezniök úgy a gróf, valamint a várnagy mindennemű mezei munkáját, gabnát és bort nekik kellett haza hordani az ő számukra, vadászataikon a jobbágy segített; patakokból, vizekből a halakat ki kellett az uraság számára halászni és a vizet szántóföldjeik és rétjeikre

vezetni. Ha a jobbágy földjén folyt egy patak, vagy volt valami tó, úgy az uraság azt molnároknak, halászoknak bérbe adta, hogy a jobbágy földjére ne jusson belőle. A hajtóvadászat rendszeren a paraszt ember földjén, rétjén esett meg. Ha az uraság a paraszt földjén vadast rendezett be, attól 20 lépésnyire nem volt szabad a földet művelni, a vadat, mely vetésüket pusztította, sem megfogniok, de még elriasztaniok sem volt megengedve. Ki ezen tilalom ellen vétett; annak kiszúrták a szemeit. A vadászkuttyákat a paraszt ember hajlékában helyezték el. Etetni, jól tartani e kuttyákat paraszt kötelesség volt, de ha a baromfinak neki ment, nem volt szabad útját állani vagy megakadályozni. Kacsáikat, ludaikat előbb az uraság házába kellett elvinniök és csak az esetre, ha itt egyáltalán nem kellett, vihették el máshova eladás végett. Tüzelő- és építőfával a paraszt látta el az urasági hajlékot, a máglyához neki kellett a fát szállítania. Mikor a jobbágy a maga darab szántóföldjét akarta bevetni, parancsot kapott az uraságtól, hogy gombát, borbolyát, somot, gyökereket szedjen az uraság asztalára. A parasztasszony, leánygyermek ép úgy köteles volt az uraságnak szolgálni, mint a férfi. Káromkodásért pénzbírságot kellett a jobbágynek fizetnie a gazdája pénztárába.

Hogy ilyen körülmények között a paraszt ember, kivált ha családjá volt, meg nem élhetett, családjának még a falat kenyere sem nyujthatta rendszeren, hogy a méltánytalanság és igazságtalanság mint égő katlan emésztette kebelét; hogy a túrhetetlen állapot engedetlenségre, az erre bekövetkező büntetéstől való félelem daczra, lázadásra készítette: ezt a mai eszünkkel természetesnek találjuk. Úr és szolga elkeseredett ellenségek voltak. Időközönként vadállati gyilkolásba és pusztításba tört ki az ellenségeşkedés, kölcsönösen irtották, marczangolták egymást. A Németországban a XVI. század első felében kitört parasztháború irtózatosan dühöngött. A Stühlingerektől megkezdett háború csakhamar kiterjeszkedett Waldshut városába, majd Oberschwabenbe; Würtemberg, Baden, Bajorországba, Ausztriába, Tirolba, különösen Frankhonba, Elzászba stb.

Háromszázezerre tették azok számát, kik az urak ellen háborút viseltek. A háború folyamán sok városi ember, kézműves, papok az alsóbb klerusból, sőt nemesek is csatlakoztak a parasztokhoz, a kik tizenkét czikkelybe foglalták követeléseiket. Nem is az volt a céljuk — a mint maguk kifejezik, — hogy teljes szabadságban, teljes függetlenségben éljenek — a csá-

szárt szívesen ismerik el uruknak. Sőt déli Tiroiban azt mondták a lázongók, hogy a császár (V. Károly) nevében háborúskodnak. A 12 cikkely a legalázatosb hangon szól, higgadtságról, józanságról tanuskodik. Alázatosan kéri, hogy a községnek adassék meg a jog, hogy papját maga választhassa és állásától felfüggeszthesse. A dézsmát ezentúl is szedjék, de a község hajtja azt be, és azzal fizesse a papot, gondoskodjék a szegények ápolásáról és fődözze vele a hadi költséget. A jobbagyság — „arra való tekintettel, hogy Krisztus mindnyájunkat az ő drágalátos vérével megváltott és megvásárolt, a pásztort úgy, mint a legmagasabbat, senkit ki nem véve; azért találódik az írásban, hogy szabadok vagyunk és akarunk lenni“ — szabadságot akar. De nem úgy értik ám, hogy teljesen szabadok akarnak lenni, sőt „az Istentől följük tett hatáságnak minden illő és keresztény dologban szívesen engedelmessékednek.“ Kéri a víznek, az erdőnek, a vadászatnak, halászatnak, tüzi-fának és építőfának szabaddá tételét. Adassanak vissza a mezők és rétek, melyeket a községektől elvettek. Kivánják, hogy a robotot mértékkel szabják meg. A parasztnak csak akkor kelljen szolgálatot tenni, mikor a maga munkái nem sürgősek és ekkor is egy kis fizetés járjon a munkáért. Az adót redukálják, hogy elviselhető legyen. A törvényszék pártoskodása és a birságolás felette magas összege szüntessék meg. Mindezekből láthatjuk, hogy Németország XVI. századbeli parasztjai nem lerázni, hanem csak megkönnyíteni akarták a rabigájukat, a mi részben, némely emberiesebben gondolkodó urnál sikerült is, pl. Frigyes főherczeg sokat engedett tiroli alattvalóinak. ¹⁾

3. Európa többi országaiban.

Nem szükséges, hogy a pór nép nyomorúságát más országban is bemutassuk. A XVI. században egész Európában, sőt bátran mondhatjuk, hogy az egész világban a parasztság sanyarúsága tetőpontját érte el. Nem volt az emberi agynak az az utálatos gondolata, a mit a szegény, a szó szoros értelmében földhöz ragadt paraszton tettelesen el nem mertek volna követni. Lengyelországban például a Thornban 1520-ban kiadott szabályzat kimondja, hogy a paraszt az eddig pénzzel fizetett adóját szolgamunkával rója le, a szabad költözködés joga teljesen megszűnt, míg azelőtt a főbb hatóságok intézkedhettek a paraszt

---

¹⁾ Bezold. Geschichte der deutschen Reformation.

költözködés iránt, mostantól fogva ez a gazda kizárólagos joga lett. De ha valamely gazda, bármi okon szabadon bocsájtotta jobbágját, akkor is, hogy ha 3 napon más szolgálatba nem lépett, vagy valami mesterség után látott, megfogták, bilincsre verték és az állami nyilvános munkálatoknál kényszermunkára szorították. A szökevények ellen a legszigorúbb törvényeket látták és még sem győzték e törvényeket végrehajtani, oly sokszor és oly sokat kellett vele sujtani; a földesúri hatalom mindig nagyobbodik és a paraszt teljesen oda van vetve az ő önkényének. 1511-ig még jogában állt a parasztnak, hogy gyermekeit 12 éves korukig iskolába küldhesse vagy mesterségre taníttathassa; az ezen évben Piotrkowban tartott országgyűlés ezt a jogot „mint a mely méltánytalan és a közszabadságnak ellentmondó“, eltörölte. Így tehát távol maradtak minden szellemi érintkezéstől és szánalomraméltó nyomorúságban éltek akkor, mikor a lengyel főurak és nemesek a földi jólét aranykorát élték.¹⁾

A XVII. század.

1. Hazánkban.

A XVII. században hazánk népének helyzete a múlt századéhoz képest csak rosszabbodott. A jobbágnak három urat kellett szolgálnia: a törököt, a németet és a földesurat. Sőt most nemcsak testi erejét, szerzeményét, de még lelkiismeretét is megtámadta majd az egyik, majd a másik ellenség. A török a mohamedán vallásra, földesura a maga vallására, — ahhoz képest, hogy vagy katolikus vagy protestáns volt, — térítgette a minden jog és törvényességtől megfosztott magyar paraszt embert.

De a XVII. században nemcsak nekik, hanem a fő- és a köznemességnek is nagy volt a baja. Az osztrák császárok, kik a mohácsi vész óta Magyarország egy részén uralkodtak, lassankint arra törekedtek, hogy egész Magyarország uraivá legyenek, a minnek elérése végett majd az egyik, majd a másik alkotmányos joggal fosztották meg az országot.

Rudolf császár annyira ment buzgóságában, hogy a főurak már tovább nem tűrhették erőszakoskodásait és alkotmány sértéseit és kényszerítették, hogy testvére, Mátyás javára mondjon le a trónról. A haza szabadságáért küzdő Bocskay győ-

---

1) Schiemann. Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert.

zelmei után Rudolf csakugyan leköszönt és 1608-ban II. Mátyás fejére tette a nemzet Hollós Mátyás koronáját. De vele sem nyert sokat, különösen nem a szegény jobbágyság. Viszálykodás és háborúság közepette nem virúl a kegyesség virága. Zaklatás és kegyetlenkedés a jobb erkölcsöket elfojtják, vadságot, durvaságot érlelnek. A mikor a XVII. századbeli jobbágy a töröktől, némettől és földesurától rárótt adókat nem fizethette, a terheket nem viselhette, akkor beállt zsoldos katonának, erre pedig ebben a században ugyancsak mindenütt volt szükség, mert ebbe esik a 30 éves vallásháború, mely egész Európát foglalkoztatta.

De nemesak a jobbágy, hanem a köznemesek is nagyon szomorú helyzetben éltek. Őket is zsarolták, fosztogatták, adóztatták mindenfelől és ő is, ha megúnta, ott hagyta ingatlan kis birtokát és beállt zsoldos katonának vagy hajdunak. Egész falvak maradtak e miatt néptelenül és terjedelmes földek gazdátlanul. Olesó volt a föld, nem volt biztos a birtoklása, könnyen lehetett vásárolni. Egyes, jövőbe látó nemes emberek össze is vásárolták olesó pénzen az ilyeneket, beiktatták magukat azok birtokába és várták az időt, mikor a török uralom megszűnik és azt birtokukba vehetik.¹⁾ Igazságtalan, hamis tehát a szocialisták tudatlanainak ama vádjja, mintha minden nagy földbirtok rablás útján jutott volna gazdája birtokába, s mintha a birtokos osztály egyéneiben (tagjaiban) nem változott volna. Királyok és erdélyi fejedelmek adományai hűségért és vitézségért, könnyű megvásárlása a bizonytalan hasznú földnek, ősi birtokfoglalás a háborúk közepette elpusztult területen: nem mondható rablásnak. A végtelen háborúk pedig bő alkalmat adtak a hűség és vitézség kitüntetésére s így sok jobbágy lett nemessé és jutott birtokhoz, vagy sok elszegényedett nemes lett nagybirtokossá.

2. Németország.

Az 1618—1648-ig tartott vallási háború oly mélyreható pusztításokat tett Németországon, hogy azokat az azóta lefolyt harmadfélszáz esztendő sem volt képes teljesen helyreállítani. De a mi fő, az emberi társadalomra olyan károsan hatott, mint azelőtt és annak utána egyetlen más háború sem. Királyok és hercegek, kik eleintén vallási meggyőződéstől áthatva keltek

---

¹⁾ Angyal Dávid: Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinándig.

csatára, csakhamar elhagyták nemes elveiket és a birtokszerzés rútságából mentek vért ontani. „Sőt azon fejedelmek is, kik eleintén igazán eszményi okokból fogtak a hadviseléshez, a kik azt a vallásos önállóság és egyenjogosultság magasztos javaiért kezdték meg és folytatták, mégis oly katonacsapatokkal és hadvezérekkel kellett a háborút viselniök, melynek túlnyomó része nagyon is távol állt azon ideális czéltől, melyért harcoltak.“ Mikép is érezhetett volna a pénzen verbuvált zsoldos, a ki sok esetben nem is volt német, de legtöbb esetben elvetemedett, erkölcstelen ember volt, hasonló érzelmeket, mint a minöket a fejedelem? A verbuválással fogadott zsoldos katona legjellemtelenebb fajtája élt a 30 éves háború idején. „Lassanként szabályyá lön, hogy a fejedelem, a kinek katonákra volt szüksége, ezeket már nem saját maga, egyenes uton szerezte, hanem azok beszerzését, mint valóságos nyilvános pénzüzetet, vállalkozókra bizta, a kik aztán mint főhadnagyok az általuk fogadott sereg élén álltak. Ezért aztán a hadviselő fejedelemtől bizonyos összeg fizetést kaptak, vagy csak kilátásba helyeztetett ilyen összeg, melyből a verbungpénzt és a fizetést fedezniök kellett. Ily uton fejlődött a seregek verbuválása a főhadnagyra nézve nagyon jövedelmező üzletté. Természetes, hogy a fejedelem egy meghatározott számból álló sereg alapján szabta meg a fizetést. Ha a sereg száma nem rúgott annyira, — a miről szándékosan gondoskodhattak — vagy ha a csatában elpusztultak, akkor a hiányzó verbungpénze és zsoldja a főhadnagyok zsebébe jutott. Csak természetes, hogy a verbuválási üzlet ezen fajtája nemsokára ravaszul kigondolt rendszerbe hozatott, melynél fogva kevésbbé lelkiismeretes hadnagyok jelentékeny vagyont szereztek, de a hadviselő fejedelem költségei mérhetetlenségig megnöttek. Kiszámították, hogy a 30 éves háboru idején *hatszor* annyiba került fejenkint a katona, mint ma. Már ebből is látható, mekkora pénzáldozatába került az államoknak a háború.

De ennek még más, még veszedelmesebb következményei is voltak. Mindenekelőtt képtelen volt a fejedelem a hadviselés roppant költségeit fedezni, mert akkoriban országaik mívelése és gondozása még nem volt úgy kifejlődve, hogy sokat jövedelmezhettek volna. Azért erőszakos, veszedelmes eszközökhöz nyultak. Előbb önkénytes vagy kényszerített kölesönökkel próbálkoztak, aztán nagy terjedelmű földbirtok lefoglalásához fogtak, ha még ez sem volt elégséges, akkor a pénzhamisításra vetemültek, melynek pusztító következményei az ország keres-

kedelmét elrontották, megbénították. Nem is volt csuda, ha a megcsalt nép a „Kipperek és Wipperek“ ezen garázdálkodása miatt végtelenül megdühödött és ennek szenvedélyes módon adott kifejezést. Mikor azonban mindezen eszközökkel be nem érték, akkor nemleges kibúvót kerestek és egyáltalán nem fizettek, a hogy ezt több fejedelem már előre kieszelte; hanem arra utalták a hadsereget, hogy hajtsa be azt maga megadózás és hadisarcz czímen azon helységeken, a melyet megszálltak.

Ez által azon szerencsétlen országokra, melyek a hadseregeknek szállásul szolgáltak, a legiszonyatosabb pénzbeli áldozatok rovattak, mert ellenőrizni nem lehetett, vajjon az ígért zsold arányban áll-e a behajtott hadisarczeczal. Ily formán az illető lakosok csakhamar koldusbotra jutottak.

Minthogy a háború alatt különösen az ingatlan jószág teljesen elveszítette értékét, azért a háború után nagyobb kamarai birtokokat egynehány forintért vehettek, a városokban pedig sok házat azért romboltak le, mivel nem találkozott senki, a ki azokat felépítse.¹⁾

Az itt felsorolt történeti tények világosan mutatják, mikép jutottak némelyek könnyű módon nagy vagyonhoz, hogy szerettek sokan minden nagyobb fáradság nélkül tömérdek birtokokat. A gazdájától megszökött és zsoldos katonává lett jobbágy, mint katona épen úgy garázdálkodott, fosztogatott és gyűjtetett, mint akármily származású más katona. A gyűjtött kincseken ingatlanokat szerzett, melyeket fiainak hagyott. A fiú jogosan foglalta el atyjától örökölt birtokát. A háborúban minden időben voltak és lesznek vesztesek és nyertesek.

3. Franciaország.

XIV. Lajos mindenható akart lenni; 29 esztendőn viselt háborút a különféle népekkel és országokkal, ezen háborúk sok ember vérébe és rengeteg összegekbe kerültek. Hogy ez összegek előteremtessenek, Colbert francia miniszter egészen új adórendszert szervezett. Ő ugyanis kiszámította, mennyi kell urának, XIV. Lajosnak. Ezt az összeget aztán kifizettette magának bérlőktől, a kiknek a törvény az adók behajtását megengedte. Ha megesett — és akárhányszor történt — hogy a bérlők nem hajthatták be a kifizetett összeget a kivetett adóban, akkor újabb, nagyobb adókat vetettek ki a népre, úgy hogy ez az adók terhe

¹⁾ Dr. Georg Winter: Geschichte des dreissigjährigen Krieges.

alatt leroskadt. Van rá eset, hogy egy szegény szalagkereskedő a nagy adótól való kétségbeesésében három gyermekének a fejét vágta le. Sok volt a lázongás ezen erőszakoskodásokért. Sok helyütt egész hadsereg volt szükséges, hogy a lázadást elfojtsa.

Legtöbbet szenvedett a földműves nép. Colbert azt vallotta, hogy csak az ipart és kereskedelmet kell kedvezményekben részesíteni a földművelés rovására. *Merkantil (kereskedelmi) rendszernek nevezik* ezt a rendszert, melyet Colbert léptetett életbe, mint első Európában. Csak az ipar és kereskedelem felvirágoztatását óhajtotta. A földművelő népen vették be a legtöbb adót, neki kellett a katonák élelméről gondoskodni. De ezen egyoldalú felfogás meg is hozta az állam szomorú hanyatlását. Hiába építetett Colbert díszépületeket, melyben a *Napkirály*: XIV. Lajos dicsőítésére gyűltek össze a hízelgők: az éhségtől, fagytól, betegségtől elhullt emberek ezrei dísztelenítették Páris fényes utcáit. De az örökös háborúviselés alatt minden alattvaló súlyosan érezte jövedelmi forrásainak apadását. Azt hitték, hogy a kormány tervszerűen azon dolgozik, hogy az összes alattvalók szegénységre jussanak, mert ily módon jobban érzik a kormánytól való függőségüket.

Szenvedett azonban ezen rossz kormányrendszer mellett a főnemesség és a nemesség is. A király kegyence ugyanis csak az volt, a ki nagy fényt, pompát fejthetett ki. És erre törekedett is mindenki.

Igaz, hogy a nagy Condé egyedül csak szabójának 1080,000 frankkal tartozott, de bízott a Napkirály kegyességében, a ki nem engedi hű alattvalóit tönkre jutni. Segített is a király, de ezen segítség mindig a nép rovására történt. Ezen időben esett meg, hogy sok polgár jutott nemességhez, sok polgárleány még főnemessel is lépett házasságra, feltéve, hogy elég hozománya volt vőlegénye adósságainak fizetésére, a polgár ifju pedig még hercezkisasszony kezét is megkapta, ha négylovas hintón ment kérőbe.

Hogy a házas élet, úgy mint az egész társadalmi élet csupa csalás, ámitás volt, az természetes. Minden nemesebb kötelék meglazult, elannyira, hogy 1675-ben, mikor XIV. Lajos a szövetkezett európai államok ellen javában harczott, Bourdeauxban néplázadás tört ki; megölték az adó- és rendőrtisztviselőket, a hivatalokat felgyújtották, az iratokat megégették. Mivel a királynak máshol volt szüksége katonáira, hát alkudozásokba bocsájtko-

zott a bourdeauxiakkal, engedett az adóból és békességre bírta e vidék népét. Csakhogy ettől vérszemet kapott más vidék népége és most Rennesben, a Bretagne fővárosában tűzték ki a lázadás zászlaját. És a bretagni parasztnok nemcsak a kormány ellen lázongtak, nemcsak a hivatalokat és tiszteket pusztították, hanem a nemességet is kegyetlen vadsággal gyilkolták. Hanem mikor vége lett a háborúnak, akkor Lajos ide vezette katonáit és most ezek olyan kegyetlenül bántak a néppel, mint ez az urakkal.

Colbert kegyvesztetten, szomorúságban halt meg. XIV. Lajos megérte, hogy birodalma fénye homályosodott, hatalma ingott. A francia nép egykedvűen vette mind a két tényt.¹⁾

4. Angolország.

A XVII. században alapította meg Angolország a nagyhatalmát, mert ekkor küzdött az alkotmányos uralkodás mellett. Szívósan, hajthatatlanul maradt meg az alsóház a maga jogos követelései mellett és kivívta a szabadságot. E küzdelem az egész emberiségben a haladás, a szabadság, az alkotmányosság iránt való lelkesedést ébresztette és sok tekintetben maradandóbb és nagyobb becsű, mint a száz évvel később kiütött francia forradalom. Anglia is forrongott. Miért?

I. Jakab rossz gazda volt. Pazarlásai nagyon feltűntek elődje: Erzsébet királyné takarékos uralkodásával szemben. Údvartartása nagy összegeket nyelt el. Kegyenzeinek egész raja gazdagodott meg az ő ajándékaiból. Mikor Irhonban felkelés támadt, rendkívüli módon vette igénybe a kincstárt. A korona rendes jövedelmei nem fedezhették a deficitet. A parlament nem akarta a kormány pazarló pénzpolitikáját támogatni. 1611. febr. 9. feloszlatta a király a parlamentet. Megpróbálta az uralkodást, az adókvétést és végrehajtást országgyűlés nélkül. Sehogy sem boldogult. Mikor 1614-ben újra összehívta az országgyűlést, az ellenzéki szellem megerősödve vonult be a képviselőházba. Hallani sem akartak pénzről, míg az ország sérelmeit nem szüntették meg. Alig telt bele két hónap, ezt a parlamentet is feloszlatta a király. Boszuságában 4 ellenzéki vezért a Towerbe záratott, az országgyűlési üzeneteket pedig elégette.

---

¹⁾ Martin Philippon: Das Zeitalter Ludwigs des Vierzehnten.

Most egy életbevágó kérdés vetődött fel: a kormányzás súlya a koronát illesse-e vagy az országgyűlést?

Senki sem kérdezte ezt nyíltan és mégis mindenki tudta, hogy Angolország sorsa ezen kérdés sikeres megoldásától függ. Végre egy embernek: Cole Edward sirnek, az udvari törvényszék felső bírójának meg volt az a bátorsága, hogy tiltakozott az ellen, mintha a királyi előjogok megengednék az igazságügybe való beavatkozást. Büntetésül elvesztette állását. De e büntetés következményei legott abban mutatkoztak, hogy egész grófságok (hozzávetőleg mint nálunk a megyék) vonakodtak adójukat az állampénztárba küldeni és a kormánynak bárminő megfélemlítése, fenyegetése nem bírta őket engedelmességre.

Most egyszerre fordul a koczka. Kiütt a 30 éves háború és I. Jakab veje Csehország királya volt akkor, mikor a Fehérhegyen történt a korszakalkotó ütközet. Frigyesnek és Erzsébetnek Csehországból ez ütközet után meg kellett szökniök. Anglia most már nem nézhette vesztég a dolgokat. A király újra egybehívta a parlamentet; az alsóház megint az ország belügyeinek rendezését sürgette. Sőt mikor külügyi dolgok elintézésére minduntalan pénzt kért a kormány, azt kérdezte némely képviselő, hogy minő összefüggésben vannak azok a külügyek az ország belügyeivel? mire a király azt feleltette, hogy ezek államtitkok, mihez az országgyűlésnek semmi köze és haragjában egypár képviselőt fogságba vetett. Mikor Jakab 1625. uralkodása 22. évében meghalt, nagy zavarban hagyta országát, most már a politikai kérdésekhez vallási kérdések is járultak. Az egész angol nép forrongott. Utóda I. Károly nem volt képes a társadalom minden rétegébe hatolt elégületlenséget, a gyanúsítási hajlamot, a hitet, hogy a kormány nem akar a bajokon segíteni, kiirtani; ellenkezőleg az a módja, hogy ígéretet, de soha ígéretét be nem váltotta, még szította a népből a kormánya iránt való ellenszenvet. Végre hatalom állt szemben hatalommal: kitört a nyílt polgárháború. I. Károly lett a vesztes. A parlament ítélte halálra. A sok vér, mely e hosszú forradalomban Angliában ontatott, az emberiség legmagasztosb eszméiért folyt; *a lelkiismereti szabadság, az országgyűlésnek demokratikus alapon rendelése, a katonaságnak a nép érdekei megóvására lett felszerelése*: ekkor nyertek nyílt kifejezést az angol parlamentben.¹⁾

¹⁾ Alfred Stern Geschichte der Revolution in England.

A XVIII. század.

1. Hazánkban.

E század első szakában a magyar nép háttérbe szorítása a bécsi kormány irányító eszméje. Azokon a helyeken ugyanis, a honnan a törököt végkép kiűzték az országból, a bécsi kormánytól küldött németek települnek le, dél felé pedig szerbek nyerneknak tanyát, hazát. 1702-ben új adót róttak az országra: az úgynevezett fogyasztási adót. E mellett még a német katonaság is garázdálkodott hazánkban. A szegény ember nemcsak ökrét, földjét, de még feleségét, gyermekét is eladja, hogy a pénzt a német katonának adhassa. Rákóczy Ferencznek az ország függetlenségeért való harca nem sikerült, nem volt elegendő pénze, nem volt tanult katonája. Az 1711. megkötött szatmári béke hoz az országba egy kis nyugalmat. III. Károly pedig, ki ekkor a trónra jut, a sok sebet behegeszteni törekszik. Rendet csinált. Ő rendezte be az udvari kancelláriát, a királyi helytartótanácsot, a kir. udvari kamarát, a hétszemélyes és kir. táblát és a kerületi táblákat, mindezen intézmények, melyek 1848-ig fennállottak, szociális szempontból mélyremenő hatást tettek a magyarokra, különösen azon elemre, mely a Nagy-Alföldön lakott. Ez a rész volt legjobban elhanyagolva; „a termő földet ölnyi magas katona fű lepte el, a folyók mentén dögletes mocsarak, posványok veszélyeztették az életet. Az ember kevés, a magyar, a ki a török világban hontalanná vált, most visszatér, de nem tudja, melyik darab föld volt az ő birtoka, okiratokkal pedig még kevésbé tudja igényeit és jogait igazolni. A Pozsonyban felállított királyi kamra kezelte a királyi javakat és jövedelmeket. Rengeteg földbirtokokat szerez az Alföld eme gazdátlan birtokaiból a kincstárnak, melyet azután a kiváló érdemeket szerzett embereknek vagy jutalomképen, vagy potom áron odaadtak.“

Gyökeres átalakulást idézett elő *Mária Terézia agrárpolitikája*. 1769-ben a robot- és dézsmatárgyalások alkalmából így szólt a királynő: „A parasztság, (földműves osztály) mely mint az alattvalók legszámosabb osztálya az állam legnagyobb erejét teszi ki, akképen tartassék meg, hogy az magát és családját táplálhassa és békében és háborúban az általános országszükségleteket fedezhesse; ebből önkényt folyik, hogy sem úrbér, sem szerződés vagy régi szokás fenn nem állhat, mely az alattvaló megélhetésével össze nem fér.“ Magyar alattvalóira nézve

kivánta, hogy a jobbágyság enyhébb föltételek között álljon, ha végkép még meg nem szüntethető, a parasztságnak birtoklási joga és törvényes oltalma legyen. A robot-napokat és az adókat pontosan meg kell határozni, a paraszt szabadon költözhetik, gyermekei állást s foglalkozást szabadon választhatnak.

Ezen törvények ugyan csak nagy nehezen érvényesültek az életben, sokkal mélyebben gyökeredzett az ősi szokás a földesurak felfogásában, hogysem azt egykönnyen megváltoztatni lehetett volna, azonban mégis voltak szabadabban és humanusabban gondolkodó urak, akik a szegény jobbágyon megkönyörültek, és a szabad birtokvásárlás jogával is nagyon sok paraszt élt. A köznemességig most már nem volt oly nagy távolság, pedig az ország ügyeit inkább a köznemesek, mint a főurak vezették.

A jobbágyság teljes eltörlését kivánta II. József, a ki az 1785. aug. 22. kelt törvényben kimondta, hogy a parasztnak meg kell adni a személyes szabadságot, „a mely minden embert a természettől és az államtól megillet“, a tulajdon birtok szabadságát, a szabad költözés jogát és az udvari szolgálattól való felzabadulást. — Igaz, hogy II. József császár Magyarországra vonatkozó rendeleteit visszavonta, de épen a jobbágyságra vonatkozót fenntartotta, mint ezt oly szabadelvű uralkodótól, mint ő volt, másként nem is várhatjuk. A szabadelvű eszmék azonban nagyon terjedtek ez időtájt hazánkban. Ha II. József csak egyetlenegy országgyűlést hívott volna össze, mely ténynyel a magyar alkotmány tiszteletben tartását bizonyította volna, akkor eszméi nagyon termékeny talajra hullottak volna Magyarországon, a hol a francia földön megerősödött szabadelvű eszmék is hű ápolásban részesültek. II. Lipót is hódolt az új eszméknek, de ő inkább társadalmi uton akarta elérni terjedésüket s magas állásával nem tartotta összeférhetlennek, hogy az új irány képviselőivel ismeretséget kössön. Így jutott kegyeibe Martinovics Ignác is, kit Lipót csakhamar apáttá, majd udvari kémikussá tett. Martinovics a francia felvilágosodás eszméinek csakhamar megnyerte Hajnóczy József udvari kamarai titkárt, Laczkovics János szerezdbeli kapitányt, Szentmarjay Ferenczet és Sygray Jakab grófot. Valamennyien el voltak telve demokráciai eszmékkal, melyek terjesztésére társulatot alakítottak és a francziák példáját követve, *kétél* szerkesztettek. Mikor Lipót halála után a reakziós hajlamu Ferencz uralkodása kezdetén Martinovics elvesztette állását, akkor Pestre jött,

1794. titkos társulatot alakít eszméi terjesztésére. Martinovicsnak és társainak lefejezésével (1795. május 20.) csak emberek multak ki, de nem az eszmék, melyeket ugyan vaskarral visszatartani igen, de elfojtani nem lehetett. Hogy mikép jutnak napvilágra, azt majd később a mi századunk tárgyalásánál fogjuk látni.

A XVIII. század szabadabb gondolkodása rést üt a társadalmi osztályok válaszfalán.

2. Németországban.

I. Frigyes alatt az adók nyomasztó terhe miatt nyögött Poroszország. Az uradalmak haszonbérbe voltak kiadva, a kincstár üres volt és igen sok magán ember minden vagyonát elvesztette a zavaros politika következtében. De már 1713. meghalt I. Frigyes és fia I. Frigyes Vilmos, takarékoszággal kezdte meg uralkodását, mely egy időre jó hatású volt a népre. A közerkölcsök, a társadalmi rend, a jóban való hit, a törekvés átmentek a köztudatba és alapjaivá lettek az államnak. Az udvarba csak érdemes emberek jutottak és a magas katonai állásokat nem pénzen adta el a porosz király bárkinek, hanem ingyen adta azoknak, a kik erre érdemesek voltak. Fölsimerte, hogy az ipar, a kereskedelem és a földművelés egyaránt követeli a kormány figyelmét, a parasztban nem csupán *adózó alanyt*, hanem számottevő államfenntartó tényezőt látott. Hogy az így teremtett államrendet biztosítsa, jó nevelésben részesítette a trónörököszt, a ki II. Frigyes néven 1740-ben lépett a trónra, és a ki állását a legmagasabb kötelességtudással töltötte be; tőle származik az a nagy mondás: „A fejedelem az állam első szolgája.“ Természetes, hogy az ilyen gondolkodású fejedelem a paraszt emberek felé is fordította figyelmét. Erre vonatkozó intézkedéseit a következőkben II. (nagy) Frigyes saját szavainak lehető hű fordításával adjuk vissza: „Mivelhogy arra gondolok, hogy az országot minden tekintetben támogassam és fölsegítssem, hát tudom, hogy egyike a dolgoknak, melyek nagyon is kemények, a kegyetlen szolgálatok, melyeket nekik (t. i. a parasztoknak) végezniök kell, s melyekből semmi egyéb nem következik, mint az ő romlásuk; ezért tehát minden tartományban és minden kerületben úgy a hivatali városokban, *) mint a nemesi falvak-

---

*) Hivatali város alatt oly községek értendők, hol a király udvarán magas tisztséget viselő urak (főudvarmester, főasztalnok stb.) birtokai voltak, pl. Mainzban, a mainzi püspök.

ban arra kell tekinteni, nem lehetne-e akként berendeződni, hogy a paraszt a héten csak 3 napon, legfőlebb 4 napon szolgáljon. Ez ugyan némi lármát fog okozni, azonban a közönséges ember (a paraszt) alig bírja el, ha egy héten 6 vagy 5 napon szolgálnia kell; és az én hivatalaimban megparancsolom, hogy a kamarának gondja legyen reá, hogy a pusztá szántóföldeket munka alá vegye, részint azért, hogy az új parasztok szolgálatjukkal az öregeknek javára legyenek és azoknak az öregeknek becsületes felosztással némi (munka) engedmény tétessék.“

Épen úgy hatott a társadalom osztályainak békés együtt munkálkodására Nagy Frigyes magán felfogása a vallásfelekezeteiről. „Nálunk — így szól Frigyes — minden felekezet békében él és mindnyájan hozzájárulnak az állam jólétéhez. Nincs itt oly vallás, mely az erkölcs szempontjából a másiktól kiválóan különböznék, ennél fogva egyenlők lehetnek a kormánynak és eszerint mindenkinek meghagyja a szabadságot, hogy az égbe jusson azon az uton, a melyen akar; hogy jó polgár legyen, ez az egész, a mit tőle kívánnak. A hamis hitbuzgóság oly zsarnok, a ki a tartományokat néptelenné teszi. A tűrés gyengéd anya, mely őket ápolja és felvirágoztatja.“

Hogy a szegény ember iránt mily igazi atyai érzéssel viselkedett a király, mutatja az, hogy saját pénztárából körülbelül 200000 tallért adott napszámosok számára építendő házakra, és 34.000 tallért rozsra, hogy kiosztassék azoknak, kiket vagy rossz termés, vagy vízáradás sújtott.

Az osztályharc megszüntetésére, az emberi jogok elismerésére nagy befolyást gyakoroltak Németország írói és költői is, a kik ezen században éltek.

Göthe a munkát, az embernek igazi benső értékét dicsőíti, (L. a „kincsásó“ című verset, Hermann és Dorothea című művet); Schiller az „*eké*“-ről ad fel talányt, azt mondja, hogy a legnagyobb császár kezét díszíti (az eke), Tell Vilmos című drámájában a *szabadság* megbecsülhetetlen értékét hirdeti; Lessing Náthánja vallási türelmességért száll síkra. Herder minden művében mint igazi humanista nyilatkozik meg — emberibb gondolkodás terjed egész Németországban.

Nálunk is voltak és vannak kiváló írók, a kik a köznépi jólétéért szálltak síkra, pl. *Eötvös József* báró: Magyarország 1514-ben. Falu Jegyzője stb. *Jókai Mór* dr.: Fekete gyémántok. Szerelem bolondjai stb. *Petőfi Sándor*: Az apostol stb. stb. *Arany János*: Toldi. Toldi szerelme. Toldi estéje. (Trilogia.) stb.

4. Franciaországban.

A VIII. század kezdetén 1706-ban egy francia nemzetgazdász: Boiguillebert (Boágijber) Péter „Factum“ című műve jelent meg, mely ugyanezen szerzőnek az előző években az adórendszerre vonatkozó művéhez csatlakozik. A szerző esküdt ellensége a merkantilizmusnak és csak a mezőgazdaság nagy fontosságát ismeri el, erre akarja a kormány figyelmét felhívni; az ország sülyedése, anyagi hanyatlása szerinte nem a nagy adókban rejlik, hanem abban, hogy ezen adók egyenlőtlenül vannak elosztva. Különösen az ugynevezett Taille (táj) vagyis egyenes jövedelmi adó volt az, melyről Boiguillebert kimutatta, hogy helyesen kezelve az ország áldásává lehetne, de a hogy a század elején volt, valóságos átka volt Franciaországnak. Kimutatja, hogy 18 csoportja van az adók alól fölmentetteknek, ezekhez tartozott mindenekelőtt a királyi ház, a született hercegek, minden jószágokkal és hivatalnokaikkal, udvaruk összes személyzete, valamint a királyi házi csapatok, a miniszterek, államtitkárok összes alantos hivatalnokaikkal, azután az egész papság, a lovagrendek, aztán az összes kardhordó nemesség, továbbá a parlamentnek elnökei, tanácsosai és államügyészei, az alsóbb törvényszék összes személyzete, a tartományok kormányzói és felügyelői összes alantos hivatalnokaikkal és pártfogoltjaikkal; az adótörvényszéki eljárások alkalmazottjai, az adóelfogadó és adóbérlő minden neme, a szolgálatban levő katonai tiszték (nem nemesek), a városok polgármesterei és tanácsosai, helyetteseik, az előjogu bírák, a rendi országok szabad nemesi jószágaik, a szabad városok, az adómentes hivatalok vevői, melyet a király adott el és folytonosan szaporított, végre azon számtalanok, a kik befolyásos barátaik vagy rokonaik megvesztegetése vagy kegye által adómentességet nyertek, szóval: a taille fizetése alól fel volt mentve mindenki, a kinek volt elég pénze, hogy minden nehézség nélkül megfizethesse, és mindenkit köteleztek a taille fizetésére, a ki nem tartozott a fent felsorolt szerencsések osztályába, s a kinek pénze volt a legkevesebb. Boiguillebert azután elmondja, miként történik az adó behajtása. Manapság elolvasva is megsértődik minden jobb érzésünk. A szegény embernek megzálogolása, házából, tüzhelyétől elüzése még nem is a legborzasztóbb, a mi a szegény francia köznépet a XVIII. század elején érthette. Hogy azonban ezen állapot, bármennyire

iparkodtak is jóérzelmű emberek ennek véget vetni, meg nem szünt, kitűnik abból, amit „Emile“ híres szerzője: Rousseau elmond. Vándorlásai közben 1732-ben Lyon közelében egy parasztnál állított be. A paraszt koldusnak való ebéddel kínálta meg. Rousseau, a ki nagyon éhes és fáradt volt, nem igen akart e sovány ebéddel megelégedni; kérte a parasztot, könyörüljön rajta és adjon valami jobbat. A paraszt egyideig még gyanus szemekkel nézte, amikor azonban Rousseau elmondta, hogy ő kicsoda, micsoda, mi járatban van, végre a paraszt egy rejtett pinczéből kitűnő borokat és jóízű ételeket hozott neki. Mikor Rousseau megakart fizetni az ételt, italt, a paraszt nem fogadta el, de összetett kezekkel könyörgött, hogy el ne árulja, különben el van veszve; ha nem tettei magát koldusnak, akkor az adóbehajtók kiszipolyozzák még a véréit is.

(Látni fogjuk, hogy ez az eset mily kiölthatatlan gyűlölettel tölté el Rousseau szívé a nép zsarolói iránt.). Még egy másik magasrangú katona: Vauban is új kormányrendszer kidolgozásán fáradozott; de szavai nem találtak kellő viszhangra.

Most egy nemes, egy márkí — d'Argenson — lép fel, mint az ország megmentője; ő már nem elégszik meg, hogy javaslatokat, terveket dolgozzon ki, mikép lehetne az állam zilált pénzügyviszonyait rendbe hozni, hanem az egész kormányzási rendszert megakarja változtatni és az abszolút monarchia helyébe: a *demokratikus monarchiát* állítani, a polgárok között való teljes egyenlőséget ő írta először zászlajára Franciaországban. Így szól:

„Ámbár én vagyok házam elsőszülöttje, mégis, ha törvényeinket reformálnom kellene, az elsőszülöttségi jogot majdnem egészen kitörülném. Alapelvem, hogy a polgárok között a mennyire csak lehet, vagyonegyenlőséget létesítsek, különösen kellene, hogy a föld annak birtoka legyen, a ki azt műveli. Akkor a föld háromszor, tizszer annyit jövedelmezne, mint most, a földesuri ártalmas jogokat mind meg kellene szüntetni . . . . . Az egyenlőség velünk született tehetség, senki se jöjjön a világra hatalmasabban, mint a másik, csak munka és érdemesség leljen kitüntetést, minden nagyság személyes legyen és a mit „születés“-nek vagy „nemes“-ségnek neveznek, az csak serkentés legyen arra, hogy előretörekedjék, hogy kiválóságra igyekezzenek, de ne jog, hogy elsőbbségben részesüljön.“ . . . .

„Szabadság! szabadság! — kiált d'Argenson. Szabadság a községeknek és az egyeseknek, ha a jóra szoktatták és rossztól

elszoktatták!“ D’Argenson eszméi a nagy forradalomban 1789. jutottak érvényre. Csakhogy még nagyon sokan készítették elő azt a világeseményt. Egyike azoknak, kik a szabad eszmét felvetették, terjesztették: *Rousseau* volt. Mikor 1749. a Dijoni Akadémia azt a pályakérdést tűzte ki: „Vajjon a művészetek és tudományok helyreállítása hozzájárult-e az erkölcsök nemesítéséhez?“ *Rousseau* adta rá a feleletet. „Mindaddig — ugymond — míg a hatalom egyedül az egyik oldalon, belátás és bölcsesség egyedül a másik oldalon lesz, addig a bölcsék ritkán fognak nagyot gondolni, a fejedelmek még ritkábban fognak nemesen cselekedni, és a népek alacsonytságban, romlottságban és nyomoruságban maradnak!“

Ugyanezen Akadémia 1753-ban azt a pályakérdést tűzte ki: Mi az oka az emberek között való egyenlőtlenségnek?“

Rousseau erre is felelt. Azt mondta, hogy a mint az emberek elhagyva természetes állapotukat a *magántulajdont* elismerték, keletkeztek szegények és gazdagok és a mint magukat ott az államhatalomnak alávetették, keletkeztek kormányzók és kormányzottak. Izgatásra, a létező viszonyok felforgatására ezek nagyon jó tanok és ezek az akkori francia népben nagyon is visszhangra találtak. Most fizette meg *Rousseau* a Lyon mellett levő falusi parasztnak azt az ebédet, a melyet vándorlásakor neki adott. *Rousseau* nagyon egyoldaluan ítél. A természetes állapotban is ott a magán-tulajdon: az a bot, mely az én kezemben van; az a gyümölcs, a melyet én eszem meg, stb. Hogy pedig az emberiségnek haladnia kell és nem visszaesnie, az kitűnik abból, hogy az 1789. nagy francia forradalom után sem tért az ember az állati meztelenségbe, a vadonba vissza, hanem fejlesztette és fejleszti tovább is a művelődést, Franciaországban ép úgy, mint a többi államokban. Különben *Rousseau*, egy későbbi iratában, kiválóan pedig világhírűvé lett *Contrat social* című művében önmagát megecfőljö. A *Contrat social*ban: (magyarul Társadalom szerződése, vagy Társadalmi szerződés), melyet 1762. irt, az emberiségre nézve a legnagyobb áldásnak tartja a *magántulajdont*, melyről 1753-ban éppen az ellenkezőjét vallotta. Most azt mondja: „A magántulajdon, a tőke teszi az embernek a természetből való átmenetét az állami életbe. Ezen átmenet igen figyelemreméltó átalakulást idéz elő az emberben, a mennyiben cselekedeteiben az ösztönt jogérzettel helyettesíti, tetteinek azt az erkölcsiséget kölcsönzi, mely azelőtt hiányzott. Csak akkor, amikor a kötelesség szava kiszorította a

testi hajlandóságot és a jog a vágyat, érzi kényszerítve magát az ember, a ki eddig csak önmagára gondolt, hogy más alapelvek szerint cselekedjék és megkérdezze előbb az esztét, mielőtt hajlamait követi. Az új állapotban sok előnyt veszít el, melyeket a természet neki adott, de helyettük oly nagy előnyöket cserél be, tehetségei ügyesednek és fejlődnek, látóköre tágul, érzelmei annyira nemesednek, egész lelke oly magaslatra emelkedik, hogy ha ezen új állásnak visszaélései gyakran nem taszítanak le azon fokozatra, a melyet elhagyott, egész életén áldania kellene a szerencsés pillanatot, mely őt mindenkorra attól elszakította és bárgyu, tompa állatból gondolkodó lénynyé és emberré tette. — A mit az ember a társadalmi szerződés által elveszít, ez a természetes szabadság és a határtalan jog mindenre, amit kíván és elérhet, amit nyer, az a polgári szabadság, és annak tulajdona, amit bir: továbbá az erkölcsi szabadságot nyeri, mely által az ember valóban ura lesz önmagának, mert a pusztá vágyakozás ösztöne: rabszolgaság, és a törvény iránt való engedelmisség, az iránt a törvény iránt, melyet önmagunk adtunk, az szabadság.“

A francia nagy forradalom többi alakjaival nem foglalkozom; azt hiszem, hogy az eddig közlöttek megvilágosítják az 1789. nagy forradalom kitérésének okait. Ez a forradalom, melynek jelszava: szabadság, testvériség, egyenlőség, nemcsak Franciaországban, hanem egész Európában, mondhatnók az egész világon megváltoztatta a társadalmi rendet. A kiváltságos osztályok eltöröltettek s bizonyos tekintetben a polgárok közt az egyenlőség törvényesített. Mielőtt a társadalmi élet megváltoztatásában legtermékenyebb századtól búcsút veszünk, még egy kis népről, a derék svédekről kell megemlékeznünk, a hol egy bölcs király: III. Gusztáv a rendi alkotmányt, mely az örökös viszálykodásban és pártoskodásban élő nemzet testét marcangolta, népe javára megváltoztatta és 1772. évi augusztus 19-én maga a király: katonáitól kisérve hirdette ki az új alkotmányt, a melyet a rendek csodálatos egyetértéssel és egyértelműséggel fogadtak el.

A XIX. század.

A XIX. század sok millió embert, ki azelőtt szolgálta volt, mint urat üdvözölt. Ezen új uraságok most kénytelenek voltak önmagukról és övéikről gondoskodni. Ujabb, azelőtt nem ismert, nem kívánt szükségleteik támadtak, melyeket ki akartak elégíteni. A csodálatosságig tökéletesített közlekedő eszközök köze-

lebb hozták az országokat, a népeket, az embereket egymáshoz. A felszabadult sajtó napi hírekben és könyvekben ismertette a más országokban történeteket. A legszegényebb ember is érdeklődött ezen hírek iránt. Iskolák keletkeztek, melyek mindenkit kötelezték a tudomány elemeinek, az írás-olvasásnak elsajátítására, amire a hajlandóság amúgy is megvolt. A katonai szervezet is gyökeresen megváltozott, rendes állandó hadseregek keletkeztek és sok millió munkás kéz fegyvergyakorlattal foglalkozott.

Azonban a legnagyobb társadalmi átalakulást a gépek okozták. Még pedig először azzal, hogy *ujabb*, eddig ismeretlen szükségleteket teremtettek. Másodszor azzal, hogy e szükségletek kielégítésére minden áron való versenyt támasztottak és végre azzal, hogy e szükségletek kielégítésére időről-időre, vagy mindenkorra oly társadalmi elemet szültek, a mely ezen újabb renddel meg nem elégedhetett.

Ha sikerül e három jelenséget, mint létező általános társadalmi fejlődményt kimutatnom, akkor a jelenkori szociálizmus okait megismertettem. Azt mondtam, hogy *ujabb*, eddig ismeretlen szükségleteket hoztak létre a gépek. Talán előbb azt kellene mondanom, hogy a gépek hogyan keletkeztek. De ez fölösleges, mert mindenki tudja, hogy az emberi erő megkimélésére vagy öregbítésére szolgáló bármiféle eszköz *gép*-nek nevezhető.

Az őskor azon embere, a ki a vadállat ellen való védelmében fadorongot használt, fejezte ki legelőször a gép eszméjét. Az íjj, a nyíl, a parittyá, szóval a fegyverek voltak az első gépek, a melyeket az önfenntartási ösztön teremtett, teremtette ugyan-ezen okból más alakban és formában később is és teremti még manapság is, és igen valószínű, hogy a mai vívmánynál meg nem állapodva fogja azt teremteni az emberiség napjain mindvégig. De térjünk vissza. A gépeket először a szükség teremti, aztán a gépek szükségleteket teremtenek. Nézzük meg hogyan. Induljunk ki egy általánosan ismert tényből. Ma sok millió ember iszik reggelire kávét. Még a múlt században vagy még e század elején is ezek száma csak pár ezerre rúgott. Ezen változást a gép okozta. Az a gép, mely a hajót is, meg a mozdonyt is gőzzel hajtja. *Sok* kávét *gyorsan* szállítanak hozzánk. A kávé olcsó lesz, sokan veszik, megszokják, mindennapi szükségletté válik. De vegyünk más példát. A fali óra és zsebóra ma sok millió embernek nélkülözhetetlen szükséglete; hogy az órák ennyire elterjedhettek, az is a gép munkája. Két forintot még

a legszegényebb ember is vehet egy közönséges fali órát, és meg is veszi, a zsebóra szerkezetét pedig nem kell a drága arany vagy ezüst házba tenni, hanem van sokkal olcsóbb nikel vagy aluminium, sőt faház is, és miért ne gavalléroskodják zsebórával a kézműves legény is, mikor az egy pár forintot — a mit nem is kell egyszerre megfizetni — megszerezhető? Miért járjunk éveken át zsiros kalapban, foltozott czipőben, mikor nem is forintok, hanem még krajczárok számában is vehetünk új kalapot, új czipőt pedig csekély összegben? És ha már egyszer megszokta az ember ezen állapotokat, akkor szükségletévé válnak és nem szabadulhat tőlük. Így teremtette a gép az újabb szükségleteket.

A gép azonban nem érte be azzal, hogy szükségleteket teremtsen, hanem még más irányban is kellett hatnia, *versenyt* kellett támasztania. Először is önmagával kellett versenyeznie. Mert, hogy várhatta ő be az időt, hogy az első gép elromoljon és a másodikat rendeljék! Három, négy, tiz helyen állított fel ugyanazon gépgyáros gépgyárt, hogy jobban terjeszsze a maga gépeit, és a kalapos, meg a czipész és az óragyáros nem maradtak meg egy gép mellett, nem termeltek annyit, a mennyit náluk rendeltek, hanem egy gyárba, műhelybe több gépet is állítottak és termeltek előre a jövődöbéli szükségletnek. Hogyha azonban az a jövődöbéli szükséglet előre nem láthatott körülmények folytán — minők például: rossz termés, kormányválság, háborús idő — el nem fogyott vagy fogyasztott, akkor minden áron túl kellett rajta adni. Hogy azonban jövőre minél inkább elejét vegye a termelés felhalmozódásának, már eleve a lehető legolcsóbb árakat szabta meg, hogy a vevőket a másik gyárostól elcsábítsa, de ugyanezt tette vele szemben a másik gyáros, és megteremtődött a nagy verseny.

A ki minél tovább állhatta a versenyt, az maradt a győztes.

A győztes mellett volt a vesztes, de nemcsak a gyártulajdonos veszített, hanem veszettek a kereset nélkül maradt munkások is. A gyár, a nagyipar versenytalajából nőttek ki a keresetnélküliek százezerei, a kiknek sem munkájuk, sem vagyonuk nem volt: a proletárok, a kik a társadalmi renddel nem voltak és tán nem is lehettek megelégedve, új társadalmi rend alkotását tüzték ki feladatukul: ebben áll a szocializmus *lényege*, ez az első és *főoka*.

Hasonló jelenségek mutatkoztak és mutatkoznak a mezőgazdaságnál. A mezei munkás nem kap többé részt a termésből, hanem pénzzel fizetik meg a napi munkáját. Nálunk pedig még

járja ugyan a *rész*, de nincs meghatározva, hogy: *Hányad?* A gépek alkalmazása mellett szántás, kaszálás, aratás, cséplés stb. nem tart oly huzamosan, nem ad olyan sok munkát egy-egy munkásnak, mint adott régebben. A munka arányában aztán nem is fizetnek annyit a mezei munkásnak, mint előbb, nem annyit, hogy ebbeli keresetéből önmagát és családját egész éven át fenntarthassa: tehát a mezei munkások sincsenek ezen új renddel megelégedve, ők is szaporítják a kereset- és vagyon nélkül valók számát: sokasítják a proletárságot.

A hihetetlenül kifejlett közlekedés nagyon elterjesztette a technika, az ipar fejlődésével nagy arányokban és rendkívüli sokféleségben termelt élvezeti, kényelmi, ruházati stb. cikkek ismeretét; az ismeret, a cikkek közvetlen szemlélete fölcsigázza a kivánságot; ez a kivánság a XIX. század nagy egyéni szabadságában kielégítést keres minden áron; így terjednek és nőnek végtelenül a képzelt vagy igazi szükségletek. Igen ám, de a kielégítéshez nincs elég pénz; a kinek nagyon sok a pénze, még annak sincs elég ahhoz, hogy pillanatról-pillanatra fokozott vágyait kielégíthesse. A vágyak korlátozására, a bölcs mérsékletre azonban kevés ember képes. Minek mérsékelje vágyait? Hiszen egyenlők és szabadok vagyunk; a mi szükséglete másnak, az épen oly jogon szükségletem nekem is; ha más kielégítheti vágyait, épen olyan jogon ki kell elégítenem nekem is! Így aztán minden ember elégedetlenkedik, mert minden vágyát egyetlenegy sem elégítheti ki.

Ime végig kísértük nagyjában a szocialis mozgalmak okait. Láttuk, hogy a XVI. és XVII. században a nagy földbirtok, a folytonos háborúk, a zsoldos hadsereg, a jobbágyság és kisenemesség elnyomása, az uralkodók önkényessége és zsarnokoskodása, az alkotmányosság, a szükséges lelkiismereti szabadság elfojtása voltak legfőbb okai a proletárság terjedésének és azoknak a kegyetlen vérengzéseknek, melyekben vagyonos és vagyontalan, úr és szolga kölcsönösen pusztította egymást a nélkül, hogy a szociális állapotok javultak volna. Mind a két fél a maga, de nem a köznek érdekét kereste.

Láttuk, hogy a XVIII. században sokat lendített az emberies érzés a szegény jobbágyok sorsán, de azért a nagy ellentét a kiváltságos osztály és a pór nép között megmaradt. A francia forradalom vérrel írta föl a népek zászlajára a szabadság, egyenlőség és testvériség nagy jelszavait, de azért anyagilag vagy szellemileg erős egyének hatalma alól fölszabadítani, mindenkit

egyformán vagyonossá tenni és a tőkében és munkában egymás iránt testvériséget ébreszteni maig sem tudott. Sőt azok a nagy eszmék műveletlen talajba vetve csak az ellentéteket és az elégtelenséget növelték.

A szocializmus okait nem elég az intézményekben keresnünk; okai annak a világ-fölfogás és az uralkodó érzelmek is. A mikor az egész világ anyagiasságba süllyedt, akkor a szocialis bajok növekednek, tűrhetetlenekké válnak és különböző mozgalmakban törnek ki; a mikor igazi vallásos szellem uralkodik a szíveken és magasabb eszmék foglalják le az elméket: akkor a szocialis bajok számba alig jönnek, és a csendes, nyugodt életet föl nem zavarják. Pedig szocialis bajok mindig voltak és vannak.

Ha az intézményekben keressük a szocialis bajok okait, akkor az utóbbi századok s kivált a mának történetéből ezeket az okokat emelhetjük ki:

1. Egyesek nagy birtoka, a mit Amerika fölfedezése, Ausztrália megismerése, a hosszú háborúk s ujabban főként a gépek okoztak.

2. A gép fejleszti a nagyipart, tökéletesíti a közlekedési eszközöket s mindez nagyon növeli a kereskedelmet és megteremti a nagy tőkét.

3. A közlekedési eszközök fejlettsége és a gépek tökéletesítése rettenetes versenyt támaszt, mely folytonosan veszélyezteti a vállalkozót.

4. A tőke sok munkást foglalkoztat, de a verseny következtében ez a foglalkoztatás sohasem biztos és gyakran sok ezer ember egész váratlanul kereset nélkül marad.

És ezzel áttérünk a mai szocializmusnak és terjesztőinek ismertetésére. A nemzetgazdasági élet törvényeivel több nagy író (Mill I., Stuart, Ricardo, Comte stb.) foglalkozott, de a szocializmusnak azt az elméletét, melyet szocialistáink hirdetnek, Marx és Lassale alkották meg és a szocialisták ajkáról leginkább ezt a két nevet halljuk hangzani. Ismerkedjünk meg tehát velök.¹⁾

---

¹⁾ J e g y z e t. Hazánkban is igen sok jeles ember foglalkozik a nemzetgazdaságtannal. Ilyenek: Matlekovits Sándor dr., Mandello Gyula dr., Kautz Gyula dr., Gaál Jenő dr., Földes Béla dr. stb.

II. RÉSZ.

A szocialismus terjedése.

Marx Károly 1818. évi május hó 2-án, Trierben (porosz rajnai tartományi kerület) született. Atyja bányatanácsos volt. Jogi tanulmányait Bonn városában jeles sikerrel befejezván, hazament Trierbe és 1843. megnősült. Házassága révén nagyon előnyös állami hivatalt vállalhatott volna, de ezt fel nem használta, hanem teljes odaadással foglalkozott a nemzetgazdászattal és a szocialis kérdéssel. Azon nézet szilárdult meg benne, hogy az „elmélet is anyagi hatalommá válik, ha a tömeget megragadja. A tömeget akkor ragadja meg az elmélet, amint az emberre nézve demonstrál, és demonstrál, hogyha radikális. Radikális lenni annyit jelent, mint gyökerénél fogni meg a dolgot. Az emberre nézve pedig a gyökér, maga az ember.“

Marx eszméi és nézetei akkoriban nem találtak Németországban hívőkre. Szerette volna felrázni a középosztályt, szeretett volna az emberi jogok kivívására olyan forradalom félélt, amilyen 1789-ben Franciaországban volt; de nem akarták követni. Az állam-intézményt is épen ellenkező szempontból fogta fel, mint kartársai a német philosophiai irók: *Bauer Bruno* és *Feuerbach Frigyes* és *Lajos*. Csak egy ember volt, a kivel egyetértett, együtt dolgozott, ez a nálánál 2 évvel fiatalabb *Engels Frigyes*, egy bármeni gyáros fia, a ki ugyanazon eszmének szentelte tevékenységét, mint Marx, csak hogy *Engels* a gyakorlat terén szerezte meg ismereteit, melyekkel barátja Marx elmékedéseit gazdagította. *Engels* különösen az angol munkások ügyes-bajos dolgait tanulmányozta és tapasztalatait barátjával közölte. Marxot sokat zaklatták eszméiért. Száműzetve Németországból, Párisba menekült, de itt sem volt nyugalma és Brüsszelbe sietett, mikor pedig a hatalom keze innen is kizavarta, Londonba ment, a honnan, mivel az 1848. események Németországban is átalakították a politikai nézeteket, visszatérhetett hazájába.

Jeleztük már, hogy Marx mint phylosophiai író kezdette meg működését. Vitatkozott Feuerbachchal, czáfolgatta Bauer Brunó tételeit. Phylosophiai tanszékért is folyamodott; de azt Németországban nem nyerhette el, mert közveszélyesnek tartották tanait, pedig, mint szocialista író, a minővé ezután kifejlődött, sem írt olyasmit, a mi a társadalmi rendet egyszerre és erőszakosan akarta volna felforgatni. Smith Ádám és Ricardo nemzetgazdaságtani írók elveit fejtegette és a maga felfogásával bővítette. Fő művében: „Das Capital“ (a tőke) azt mondja, hogy *minden magántulajdon rablott jószág*, és evvel üres fejű ágítatórok még manapság is ámítják a tudatlan tömeget; pedig tudni kellene, miképen jutott Marx ezen következtetésre. Ő nem mondja, hogy ennek a rablott jószágnak a jelenlegi birtokosa, tulajdonosa a rablója, sőt még ennek apja, öreg apja, dédapja sem volt az, neki a tőkepénzes *személye* ellen nincs és nem is lehet kifogása, hiszen maga kutatásai és vizsgálódásai alapján jutott ama következtetésre, hogy mindezek: *a dolgok történeti fejlődése*, a hogy ő ezt szórul-szóra a következőkben fejezi ki: „A munkaerő birtokosa és a termelési eszközök birtokosa tehát egymástól különböző két személy és ez az oka annak, hogy a munkaerő áruvá vált. Mi okozta ezt? *A dolgok történeti fejlődése*. Magában a természetben nem rejlik ennek oka, mert az nem teremt egyrészt pénz- és árutulajdonosokat, másrészt munkaerő tulajdonosokat. Ez a viszony az idők folyamán fejlődött ki a termő talajnak s az ebből nyert nyersanyagoknak magántulajdonba kerülése, az örökösödési jog s ehhez hasonló úgynevezett jogviszonyok — helyesebben mondhatni törvényes viszonyok, mert jogokból vajmi kevés rejlik bennük — okai ezen fejleménynek.“

Az I. részben én is iparkodtam kimutatni, miképen jutatták a történeti okok az embereket nagy vagyonhoz. Hasonló okok hasonló eredményeket teremtenek még mai napon is, csak hogy mi azokat nem kísérvük elég figyelemmel, hogy észrevegyük. Merően eltérő tehát Marx szellemétől az a napjainkban sokszor hangoztatott mondás, hogy N. püspöktől, vagy X. gróftól el kell venni a vagyonát; a ki ezt tenné, az épen úgy rablást követne el N. püspökön és X. grófon, a hogy ő azt másban hibáztatja. A józan szocialismus tehát nem küzd, nem is küzdhet személyek ellen, hanem igen is *rendszerek* ellen. Ezeket pedig egy kézfordulattal megváltoztatni nem lehet, nem is szabad, a történeti fejlődés törvényei következtében úgy is változnak

azok. Láttuk a történetben, hogy bármely társadalmi, vagy állami rendszernek erőszakos megváltoztatása ezer meg ezer embernek véérébe kerül, egész családokat kipusztít, inséget és nyomort hoz a hajlékokba. Bizonyos jelszók tetszetősen hangzanak és mi sem könnyebb, mint azokra hivatkozni, a kiknek a nevékhöz bizonyos eszmék fűződnek. Hogy azonban az illető személyek így értették-e ezt a dolgot, a hogy ezek magyarázzák, az egészen más kérdés. Hiszen Marx világosan mondja a következőket: „Személyek itt csak annyiban jöhetnek tekintetbe, amennyiben ők közgazdasági osztályok személyesítői, bizonyos osztályviszonyok és érdekek zászlóvivői. Az én álláspontom, mely a gazdasági társadalomformációk fejlődését, mint természettörténeti procezzust fogja fel, kevésbbé, mint bármely más, teheti felelőssé az egyest oly viszonyokért, melyeknek szociális tekintetben teremtménye marad, bármiként emelődnék is följük személyileg.“ A mint a mai fiziológiai lélektan, a mint a pszichiatría, a büntető törvényszéki orvosok és bírák, minden gonosztettet mintegy a személy szervezetében rejtlőnek nyilvánítanak, melyért alig lehetne őket, t. i. a gonosztettel vádlott személyeket, felelőségre vonni, úgy Marx valóságos fatalistának mutatkozik a tőkepénzes személyével szemben, és nagyon természetes, hogy az ő felfogása értelmében az egyes személy sohasem sujtható, hanem a rendszer változtatandó meg. Csakhogy azt kell meg-gondolni, hogy a természetes fejlődés ereje, melyet semmi körülmények között emberek meg nem semmisíthetnek, a megváltozott új rendszeren is érvényesülni fog. Az embereknek legnagyobb bűne, vétke és tévedése leginkább abban van, hogy nem tudják, mi a *természetes* és mi a *természetellenes*.

Mikor a múlt század végén a gép nélkülözhetővé tette a férfi izomerejét a munkánál, akkor Angliában nőket és gyermekeket alkalmaztak a gép mellé. A gyárosok, nagyiparosok azt hitték, hogy a mint a gép folytonosan zakatol és csak itt-ott egy kis olajra van szükség, hogy folytonos mozgásban, munkában tartassék, azonképen dolgozhatik folytonosan az asszony, a gyermek is, csakhogy itt-ott egy kis enni-inni valót kell a szájukba gyömszölni, és ezt meg is tették így, hogy a munkás-asszonynak, gyermeknek a szájába tömték az enni valót, nehogy kénytelenek legyenek a munkát egy pár percznyi időre abban hagyni. Ezen természetellenes dolog meg is boszulta magát, az asszonyok elgyöngültek, a gyermekek meg elnyomorodtak, elsatnyultak. A gyárosok kezdték a vidékről Londonba csábít-

gatni az olesó munkásokat, néhány év mulva itt is bedugult a forrás és az angol nép az elsatnyulás, elcsenevészesedés állapotába és a kipusztulás, kivészés biztos veszélyébe jut, ha emberbarátok, jó lelkek idejekorán nem vetnek gátot ezen természetellenességnek és a törvényhozás nem szab határt ezen önkénykedésnek s az 1802., 1819., 1825, 1829. és 1831. években a gyárban dolgozó gyermekek oltalmazására külön törvényeket nem hoz.

Épen olyan természetellenes volt 1799-ben a munkások összejövetelére, egyesülésére vonatkozó tilalom. A munkások titkos összejövetelekben egyesültek, halált mondtak ki annak fejére, a ki valamiképp elárulja tervüket, céljaikat. Rettenetes gyűlölet fejlődött gyáros és munkás között; gyűjtogatások, lopások, szerszámoknak, gépeknek összezúzása mindennapi dolgok voltak, míg végre 1824. az országgyűlés a tilalmat megsemmisítette. Az angol munkások most az úgynevezett munkás-egyesületeket (Trade Unions) alapították és gyakori sztrájkolással vélték kedvezőbb munkafeltételeket kierőszakolni — mire aztán ugyanaz az országgyűlés az egyesületi engedélyt visszavonta. A munkások még kevésbé tudták és tudják, hogy mi a természetes.

Franciaországban már 1791-ben adatott ki a munkás-egyesülési tilalom. Franciaországban akkoriban még hiányzott a nagy ipar gyors fejlődése és evvel együtt nagy munkástömegek egységes mozgalma, mint Angliában volt. Mindamellet nem engedték jogaikat és Lyon város selyemszövő munkásai 1831-ben, ámbár tudták, hogy a városra jelentős számú katonaság ügyel fel, mégis lázongtak és csak 5 napi hajmeresztő küzdelem után verettek le. Azonban nyugalom nem állt be a munkások között, sőt 1835. a „*Családok*“, később az „*Évszakok*“ társasága alakult. Ezen társaságok, melyeknek tagjai túlnyomó részben a proletársághoz tartoztak, tehát proletár irányelveket vallottak, mindent ki akartak irtani, arisztokratát, pénzes embereket, bankárokat, szállítókat, egyedárusokat, nagybirtokosokat: szóval mindenkit, aki nem volt olyan vagyontalan, hontalan proletár, mint ők. Azonban ezek is legyőzettek, és 1839. május 12. megérezték, hogy még sem olyan egyszerű dolog a fennálló hatalmat tönkre tenni s a társadalmi rendet felforgatni és a nem proletárt kiirtani.

Németországban még alig szólhattak iparról, mikor Angolországban, mint láttuk, már igen nagy, Franciaországban pedig már szintén kiváló jelentőségre emelkedett.

Németországban az első mechanikai fonó gépet 1783. egy

elberfeldi gyáros vízerővel tartotta működésben. A gyermekek azonban már itt is t. i. Németországban százával estek áldozatul a gépnek. Ravasz ürügyek alatt csábították a gyárosok a gyermekeket a gyárakba. Így egy rajna-melléki gyáros azt hirdette, hogy ingyen iskolát tart fenn szegény gyermekek számára. A porosz kormány 1848-ban köszönő levélben dicsérte meg a kiváló hazafi emberbaráti tettét. *Altenstein* kultusz-miniszter bővebb értesítést kívánt a gyáriskoláról. Ekkor kitünt, hogy ezen gyárosnak két fonóüzeme van, melyekbe úgy a nappali, mint az éjjeli munkára gyermekeket alkalmaznak; már 6 éves gyermek is bevált munkásnak; az egyik fonóban nappal 96, éjjel 65, a másikban nappal 95 és éjjel 80 gyermek dolgozott. A munkaidő nappal 13 óra, éjjel 11 óra hosszant tartott, gyakran még vasárnapon is kellett dolgozniok. A kisebb gyermekek napibére nem egészen 20 fillér, a nagyobbaké 30 fillér; a felnőtt emberek hasonló munkáért 1 márkát (körülbelül 60 kr.) kaptak. Kisült az is, hogy a nappali munkával elfoglalt gyermekek 1 órai, az éjjeliek pedig 2 órai tanításban részesültek. Minthogy Poroszországban az általános tankötelezettség már akkor törvénybe volt iktatva, *Altenstein* közoktatási miniszter ezen gyári tanítás, illetve gyermeknyomorítás tényével szemben erélyes intézkedéseket kívánt, csak hogy a belügyminiszter nem volt vele egy nézetben, és a gyermekeknek gyárakban való foglalkozása ellen semmi kifogásolni valót nem talált. De a közoktatásügyi miniszter, a ki sokkal humánusabban érzett, nem engedett, és végre oly dolgok jutottak napfényre, hogy maga a belügyminiszter (*Schuchmann*) is megborzadt tőlük. Találkozott egy néhány gyártulajdonos is, a ki emberségesen gondolkozott és végre az 1839. évben törvény hozatott, mely a gyermekeknek gyárakban való munkálkodását rendezte és szabályozta. Ezen és hasonló jelenségek nemcsak hogy a munkásosztály családi életét megfertőztették, aláásták, hanem nagy elégtelenséget is szültek, mely ürügyet keresett ezen áldatlan állapotoktól megszabadulni. De csak 1848-ig történtek nagyobb erőfeszítések. Az 50-es években oly nagy csend állott be, hogy *Reybaud Louis*, a ki ezt a szót: „szocialismus“ és „szocialista“ először használta, azt hitte, hogy ezen beteges ábránd-képek eltűntek a föld színéről és azt írta, hogy a szocializmus meghalt; róla beszélni annyit tesz, mint halotti beszédet tartani fölötte. Egy pár éven át helyesnek látszott *Reybaud* ezen nyilatkozata, azonban a 60-as években nemcsak új rend-

szerek, hanem nagyobb számú hívek is csatlakoztak az előbbiekhöz. A modern szocializmus legfelsőbb törvénye az emberek egyenlősége lett. *Joubert* francia bölcselelő erre nézve a következőket mondotta: „Az emberek egyenlőtlenül születnek; ezen egyenlőtleniséget lehetőségig csökkenteni nagy áldása a társadalomnak, a mely mindenkinek biztonságot, szükséges birtokot, nevelést és segélyezést szerez.“

Ugyanazon időben, a mikor minden embernek hasonló jogokat ígérnek, a termelés átalakulása feltűnő módon megváltoztatja a munkások helyzetét. Elvesztik önállóságukat, mely évszázadokon biztosítva volt és függőbbekké lesznek; míg politikai állásukban az uralkodás méltóságáig emelkednek, gazdasági állásukban bérmunkásokká süllyednek alá. Ezt jól meg kell figyelniünk, mert ezen újjáalakulásból nőtte ki magát a jelen kor szocializmusa.

A mult század végével a művelt társadalom gazdasági viszonyai tökéletesen megváltoztak. A tőkepénzes gazdasági rend az uralkodó. A tőke, mely vég nélkül felhalmozódik, a termelő eszközök termelő képességét és a termények tömegét megtízszerezte, de ehhez a munkásokat járma alá vetette. A gép kifejtette csudaerejét, de az már nem a munkásé, ő rabszolgája, és nem gazdája. Az előtt nem így volt. Zárt testületek előjogai következtében valamikor erős tulajdon volt a munka, mint Marx mondja: most *árúvá* lett, melynek ára a keresletszerint, vagy emelkedik vagy csökken; gyakran azonban vevője sem akad.

A munkabér gyakran magasabb, mint azelőtt, de mindig bizonytalan és ingatag. Ha a munka-hiány mint válságok következménye, melyeket a munkás sem előre nem láthatott, sem meg nem akadályozhatott, minden fenntartási eszközétől megfosztja, senki sem köteles róla gondoskodni; a munkás szabad, bérét megkapta, tehát az ő dolga, hogyan szabadul ezen szükségből.

A paraszt (földműves, jobbágy) sorsa és munkájának az az ára, melyet a termelésből magának megtarthatott, valamikor a szokás által volt szabályozva. Jövőjét biztosította az uraság. Léte nem függött a nyers versenyzés törvényétől. A nagyon is atyáskodó földesúri, egyházi, községi és czéhbeli hatalom lehetett rá nézve terhes, kellemetlen — a minthogy igen sokszor az is volt — de viszont sok mindentől visszatartotta életmódban, ruházatban, szokásokban és így az anyagi romlástól megóvta, másrészt pedig a társadalmi élet jogi bonyodalmainak sem szolgál-

tatta ki — zsákmányul. Gyermekek voltak a jobbágy, a kivel a hatalom — egyéni humanizmusa szerint — most rosszul, majd jobban bánt, de a ki sohasem volt teljesen magára hagyva, sohasem volt anyagi tehetetlenségével és szűk látókörével kidobva az élet viharai közé. Ma a szegény ember, a munkás viszonya a társadalom többi tagjaihoz egészen más. Ma szabad, önálló, de rá is van hagyva a maga csekély erejére és csekély tudására. Ma nem köti, de nem is vezeti őt s nem tanácsol neki senki; önmaga pedig legtöbbször vakon rohan. Ma a volt jobbágy leginkább kisbérlő, vagy munkás. Ma a bérletösszeget, valamint a munkabért a kínálat és kereslet határozza meg. Igaz, hogy a jobbágy a röghöz volt kötve, de legalább megvolt egy darab biztos föld, a melyen élhetett és meghalhatott. Ma semminemű jogi kötelék nem köti a bérlőt a földhöz, melyet értékesít; a tulajdonos a bérlet lejáratának napján a bérletet fölmondhatja vagy a haszonbért magasabbra teheti, a hogy a föld termésének értéke emelkedik. Ma tehát a volt jobbágy nagy részének nincs sem biztos otthona, sem gondozója, vezetője, — no de parancsolója is kevesebb.

Ha most megfigyeljük azon változásokat, melyeket az ipar haladása a társadalmi viszonyokban eszközölt, azt látjuk, hogy ugyanazon gazdasági befolyások, melyek az emberek közé több egyenlőséget hoztak, egyszersmind a munkaadó és a munkás között nagyobb feszültséget támasztottak. Hogy tehát ugyanazon ok, a mely a demokráciát győzelemre viszi, egyszersmind a szocializmus terjedésének kedvez. Elmélkedjünk csak egy kissé azon, miképen folyt le az iparos munkája a középkorban. Vegyük például a szövőipart, mely Angliából és Flandriából az egész világra küldötte terményeit és hatalmas, népes községeket teremtett. A mester a szövőszéken ül és szöv a szövetet, míg körülötte a gyermekek a rokkát előkészítik és az asszony fon, tehát az egész munka ugyszólván a házi tűz-helyen ment véghez.

A mester a maga kezével dolgozott, családja segédkezett és talán még egy pár más egyén; az üzlethez csak kevés tőkére volt szüksége. A mester nevelése, állása, gondolkodás- és életmódja megegyezett azokéval, a kik neki segédkeztek, munkásai voltak. A czéhek jogai elégtelenséget ébreszthettek, de soha sem fajulhattak osztályellentétté, mivel a munkaadó és a munkás ugyanazon egy osztályhoz tartozott. Ma egészen más a termelés a nagy iparban; a munkásoknak oda kell hagyniok

tűzhelyöket, családjukat, egész rajokban sereglenek össze nagy műhelyekben, a hol egy mechanikai hajtó-erő számtalan csodálatos gépet mozgat, melyek az emberi erőt megtízszerezik, megszázsorozzák.

A gyári munkásnak, a ki gondolkodás nélkül való izomcselekvést végez, állása sokat sülyedt a régebbi segéd állásához képest, míg az üzletvezető sokkal magasabban áll, mint az egykori kézművesmester. Akár az övé a gyár, akár csak igazgatója ennek, minden esetben hatalmas tőkék fölött rendelkezik, mint valami generális, úgy parancsol a munkások egész seregének; az üzletvezető gazdag, vagy gazdagon díjazott; kell, hogy magas műszaki ismeretei legyenek, kell, hogy erős akarata legyen, hogy a nagyszámú alkalmazottakat engedelmességre bírja, kell, hogy idegen országok szükségleteit ismerje és nem csak a közelében levő üzletforgalomnak kiterjedését és a kereskedelem esélyeit kell ismernie, hanem az egész világéit. Mert most az országok nagyon szorosan össze vannak egymással kötve és az a válság, a mely a tengeren túl, akár a földgömb egyik, akár másik felén következik be, nálunk is visszahatást eszközöl a bukásokban és fizetéképtelenségekben. Nevelése által, állása és életmódja által és annak szükségessége miatt, hogy tekintélyét érvényesíteni kell, valamely üzemnek vezetője más társadalmi körhöz tartozik, mint a munkás. Ha mint ember, vagy mint keresztény indítatva is érezné magát, hogy őket testvéreknek tekintse, mindamellet társadalmi közösségek nincsenek a társadalom formái között mint idegenek állnak egymással szemben. Ha hajlandó volna is helyzetükön javítani, nem teheti. A verseny akarata ellenére is arra kényszeríti, hogy a termelési költségeket lehetőleg kevesbítse. Így látjuk a szociálizmus terjedését nem az emberek gonoszsága, hanem a dolgok természetes fejlődése miatt.

Ezek után térjünk vissza oda, a honnan kiindultunk és nézzük meg, miféle elvekkkel, megvalósítható tételekkel, a gyakorlati életben érvényesíthető szabványokkal akar Marx ezen bajokon segíteni.

Marx Károly, — mint fentebb mondtuk — nem az ő iratai és életmódja által lett Európában a szociálizmus vezetője, hanem az által, hogy az „*Internationale*“-t alapította és szervezte. Hogy miben állt ez az *Internationale* és mit kell rajta értenünk, a következőkben mondjuk el:

Az Internationale.

Bemegyek itt Budapesten a Nemzetközi Menettérty-jegy-irodába és összeállítatok oly körutazási jegyet, amelylyel Európa culturállamait beutazom. A prágai, boroszlói, berlini, stockholmi stb. kalauz elfogadja azt az utazási jegyet, melyet én Budapesten váltottam és ez megkönnyíti az én utazásomat, de nemcsak megkönnyíti, hanem sok embernek épen ez a rendszer teszi az utazást lehetővé, mert előre tudja, mennyibe kerül maga az uti költség, az pedig, hogy mennyit fog naponként költeni, egyedül rajta áll. Van még több más nemzetközi intézmény is. Így például nem szükséges, hogy én készpénzt vigyek magammal az utra, hanem azt kétféleképen eszközölhetem, hogy azon városban, a hol hosszabb ideig óhajtok tartózkodni, pénzt kaphassak, vagy posta útján küldetem magamnak, ez esetben családomban valamely tagja 300 frtot fizet ki a budapesti főpostán és a nevemre küldeti Baselbe, Stockholmba vagy a hová kívánom; vagy pedig én magam elutazásom előtt valamelyik budapesti pénzüzletben (bankban) lefizetem a szükséges pénzösszeget, melyről a bank irást és egyszersmind utalványt is ad, hogy ezt a stockholmi vagy berlini bank fizesse ki nekem. Ez is nemzetközi összeköttetés, mely a közönségnek javára szolgál. A munkások is ilyen nemzetközi szövetkezetet alapítottak, a mire az indító okot a következő esemény adta: Az angol gyárosok gyakran, amikor a munkásaik feltételeiket el nem fogadták és sztrájkoltak, külföldről — Németországból, Belgiumból vagy Dániából fogadtak munkásokat, akik csekélyebb fizetéssel érték be. Sőt avval fenyegettek, hogy Khinából kulikat hozatnak, a kik csak rizksását esznek és napi 20—25 krajczárral nagyon jól beérik. Már most, hogy lehet a külföld ezen versenyével szemben védekezni? Szükséges volt a külföld munkásaival megértetni, hogy a munkások érdekei szorosán összefüggnek egymással és őket e szerint arra bírni, hogy kenyéradó gyárosaik ajánlatát el ne fogadják. E tekintetben a munkások 1862-ben Londonban gyülekeztek össze és megpendítették a *Nemzetközi munkás szövetkezetet*: Az *Internationale*-t, melyre az elvet már 1847. Marx Károly és Engels Frigyes kimondották, mikor a német kommunisták ott ülészttek. (Engels épen akkor fejezte be az angol munkások helyzetéről irt művét.) A több nyelven szétküldött *Felhivás* következtében sokan gyűltek össze a különböző országokból. Nagyon mérsékelt beszédeket tartot-

tak, csakis a *bérkérdés* volt a napirenden. Az ülés azzal végződött, hogy a munkásválasztmány küldetett ki azon feladattal, hogy a nemzetközi ipar kérdéseiről eszmecserét tartsanak.

Két évvel később 1864. egy angol tanár elnöklete alatt tartották meg Londonban az alakuló ülést. Együlésen jelen volt Marx Károly is, Wolf ezredes Mazzininek, ¹⁾ a nagy olasz ágitatornak titkára és minden nemzetből való sok munkás. Ezen gyűlésből megint kiküldöttek egy választmányt, a mely a szövetkezet szabványait (alapszabályait) dolgozza ki, hogy a legközelebb Brüsszelben tartandó nagygyűlés elé terjeszthetők legyenek. Ezen választmányban Angolország, Franciaország, Olaszország, Lengyelország, Svájc és Németország voltak képviselve. Később még más országbeli képviselőket is befogadtak, összesen 50 tagból állt. London volt a székhelyük. Pénzük nem igen volt. Wolf és Marx összetűztek, éppen az ellenkezőjét akarta az egyik, mint a másik. Marx és hívei győztek, mire Mazzini és hívei visszavonultak. A közös tanácstól világgá küldött Felhívásban Marx eszméi uralkodtak. A felhívás nagyon mérsékelt volt. Az „Internationale“ kimondta, hogy a munkások egyenjogosítása a munkásoknak saját műve legyen. Általában oly higgadtan volt az egész szabályzat megszerkesztve, hogy sok magas és befolyásos államférfi jó indulattal fogadta azokat, a szociáldemokrata pártok között mégis oly viszályt támasztott, hogy a Brüsseli nagygyűlés elmaradt és csak 1866-ban tartották meg Genfben a nagygyűlést, a melyen a Marx által kidolgozott szabványokat majdnem változás nélkül fogadták el. Az első cikk elmondja a szövetkezet célját. E szerint a munkások kölcsönös oltalmukra szövetkeznek egyenjogosításuk előmozdítására. A szövetkezet kimondta, hogy igazságot, jogosságot és erkölcsösséget ismer el magatartása szabályául és jelszava: Semmi kötelesség jogok nélkül és semmi jog kötelességek nélkül.

A szövetkezet egyes szakosztályokra oszlik. Az egy országban levő különféle szakosztályok külön nemzeti szövettségé egyesülnek.

De bármilyen szép, bármilyen helyes volt is ezen szabályzat, soha végre nem hajtották, sehol sem keletkeztek nemzeti szövetkezetek. A szociálisták, akik a tekintély kiirtásán fára-

---

¹⁾ Mazzini József, Kossuth Lajos nagy hazánkfíával és a magyar emigránsokkal Londonban több ízben találkozott.

doztak, önmaguk érezték a tekintély hiányát, nem volt köztük, aki parancsoljon, nem volt, aki engedelmeskedjék. Még egyéb határozatokat is hozott az Internationale első ülése. Így a 8 órai napi munkát, a gyermekmunka korlátozását, az állandó hadsereg megszüntetését stb. Akarták a vallás dolgát is napirendre tűzni, de a józanabb elem kijelentette, hogy ez a kérdés nem tartozik a tanácskozás keretébe. 1867-ben már megmutatta az Internationale, hogy mily nagy a hatalma: Ugyanis ez év februárius havában a párisi bronzmunkások sztrájkoltak, mire a gyárosok 5000 munkásnak az utcára tették a sátorfáját. Ezek képviselőket választottak, elküldték őket Londonba az Internationale köztanácsához és ennek közvetítésével engedékenységre bírták a gyárosokat. Ez az eset emelte az Internationale hírét, de megerősödéséhez is hozzájárult.

Ugyancsak hasonló volt annak a fellépésének az eredménye, mikor Angolországban a sztrájkolással fenyegető munkások helyébe Belgiumból és Németországból híttak az iparosok munkásokat.

Neszét vevén ennek, az Internationale az útközben levő idegen munkásokat visszatérésre, a már munkában lévőket pedig a munka beszüntetésére bírta. Az utiköltséget az Internationale fizette meg, sőt egy kis kárpótlást is juttatott az engedelmeskedőknek.

Az Internationale folyton nőtt és gyarapodott, 1870. már nemcsak egész Európa, hanem az Óceánon túl Amerika is küldte képviselőit és járulékait. Két, három nagy lap jelent meg egy-egy országban, mely az Internationale ügyét szolgálta, még nálunk Budapesten (akkor még Pest) is francia nyelvű ujság (Gazette universelle des travailleurs. A munkások egyetemes ujsága) apostolkodott mellette. De a dicsőség nem tartott sokáig. Mindenekelőtt maguk a munkások kezdték meg a szakadást. Miért? Mert az emberekben élt a nemzeti érzés, melylyel az Internationale nem számított s mert a szocziálistusnak elve teljes ellentétben állott a ténynyel, hogy legyen egy intézmény, mely rendelkezék s melynek a szocziálisták engedelmeskedjenek; hiszen akkor nincs vége a tekintélynek. A kongressusokon nem akarták a francia munkások, hogy egy német: Marx, legyen az Internationale vezetője, szellemi irányítója. Kiléptek a szövetségetből. Majd pedig az egyik kerület sztrájkoló köre keveselte az Internationaletől kapott anyagi segítséget; végre kiderült, hogy a szövetséget képtelen a külön-

féle igényeket kielégíteni. Ehhez járult, hogy a kormányok nem akarták túrni az oly szövetség létezését, melynek czélja a fennálló társadalmi és állami jogrenddel ellenkezett.

De ez utóbbi csak mellékkörülmény volt. Az Internationale elpusztulását a szocialistáknak ama nemzeti érzelmei és emberi gyarlóságai okozták, melyeket másokban meglátnak és ostromoznak.

Az „Internationale“ megszűnésével nem szűnt meg a munkások nemzetközisége. Most is van Londonban egy „Londoni nemzetközi szociáldemokrata egyesület.“ Most is tartanak majdnem minden esztendőben egy bizonyos ország szocialistái összejövetelét, a melyeken ügyeiket megbeszélik. Kongressusnak nevezik az ilyen országos összejövetelt, a hová a külföldi szocialisták is képviselőket szoktak küldeni. Ilyen kongressusokról beszélünk majd későbbi fejtegetéseinkben. Most csak annyit akarunk még megjegyezni, hogy a Stuttgarton tartott legutóbbi német kongressus nem fogadta el azt az ajánlatot, hogy a jövő esztendőben (1899-ben) a nagy internationalis kongressust Németországban tartsák meg, hanem kijelentette, hogy jobb lesz azt Párisban megtartani. A németek mint szocialisták is higgadtak és körültekintők.

Szándékosan emeltem ezt ki, mivel épen evvel akarom bizonyítani, hogy Marxnak legsarkalatosabb két elve, a mely egy ideig nemcsak a német, hanem Európa összes szocialistáinál irányadó volt, épen Németországban kezd erejéből vesztetni. Marx ugyanis azt állítja, *hogy a tőkepeczenesek ellen való küzdelmükben a munkások érdeke ugyanaz és a nemzetiségeken felül emelkedik.* Ezzel szemben épen a legutóbbi, fent is említett stuttgarti német kongressus egyes-egyedül német dolgokkal foglalkozott. Az egyik pártszónok *Kautsky* pedig *Bernstein* ellen, ki a németországi szociáldemokraták jövő magatartására és működésére való jóakarató tanácsokat tett közzé, azzal argumentált, hogy azon tények, melyekből *Bernstein* az ő következtetéseit levonja, „*csak azon hibákban leledzenek, és a mi szerencsétlenségünk, hogy ezen tények nem találhatók Németországban, hanem Angliában.*“ Ezen argumentáció helyeslésre talált a pártgyűlésen, mely ezzel fényesen bizonyította, hogy minden országban másként fejlődnek a társadalmi viszonyok, így tehát majdnem lehetetlenség, hogy az egyik ország szocialistái ugyanazon elvek szerint küzdjenek, mint a másiké. Záróbeszédében *Singer* (Berlinből) mint elnök összefoglalva a kongressus határo-

zatait, többek között ezt is mondja: „Szavaimat azon felszólítással végezném, hogy a mit itt elméleti és gyakorlati tekintetben tanultunk, hogy a mit itt mint a párt véleményét határozatokká emeltünk és nevezetesen az is, a mi az utolsó két indítvány elfogadása által, mint a pártnak egyértelmű felfogása kimondatott, ezentúl a párttársulati körökben propagáltassék, hogy behatoljon a német munkásosztály szívébe és fejébe.“ — A németek tehát egészen német módon, német érdekekben szoczialiskodnak, habár Marx és Lassalle mellszobrait megkoszorúzva állítják is gyűléstermük díszállványára.

Marxnak másik sarkalatos tétele az, hogy a munkásoknak a politikai egyenjogositást kell elérniök, hogy a tőkepezések igáját lerázhassák magukról. Ezen pontra épp úgy, mint az előbbire többször vissza kell térnem, mivel a magyarországi szoczialisták is ezzel foglalkoznak leginkább.

Egyelőre lássuk tovább Marx működését.

A mi magát Marx elméletét illeti, az mint föntebb is mondtuk, egészen *Ricardo*, a nagy angol nemzetgazdász elméletének átöltözése. Marx szerint is a javak értékét a termelésükre szükséges munka mennyisége határozza meg. Csak hogy ő e tételt nem mint Ricardo az ipari versenyből, hanem dialectikus alapon vezeti le. „Ha két árút — úgy mond — melyek anyag szerint, testileg különbözők, csere-értékekre egyenlőnek vagy különbözőnek mondunk, úgy azokat hallgatag egy valami, mind kettővel közösre vonatkoztatjuk, melyből mindegyik árú több, vagy kevesebb. Hogy a csere-érték substantiája valami az árú természeti, kézzel fogható, használati értékül, lététől teljesen különböző, azt csereviszonya első pillanatra mutatja. E viszonyt épen a használati értéktől való elvonás (abstractió) jellemzi. Mint használati tárgyak vagy javak az árúk testileg különböző dolgok.

Értékek ellenben az ő egységek. Ezen egység nem a természettől, hanem a társadalomtól származik. A közös társadalmi substantia, mely a különböző javakban különbözőképen jelentkezik: a *munka*.“

Marx ezen következtetése merően ellent mond Ricardo elméletének. Csak a bevezetése helyes, de az utolsó mondat téves. Az érték fogalma valóban követel egy közös substantiát, de ez nem a munka, hanem általában a termelési áldozat, (röviden: a tőke és a munka együtt), melyhez a munkaadó ép úgy hozzájárul, mint maga a munkás. További elmélkedésében Marx Ricardonak munkaelvét, mely amúgy is elég elvont, még elvontabbá teszi.

Valamint kettős az árú, t. i. hasznosság és érték, úgy kettős szerinte a munka is: egyfelől valamely használhatóság termelésére czélzó különös hasznos munka és e tekintetben a munka minőségileg különböző pld. szabó-munka és cipész-munka. Másfelől egyszerű, minőség nélkül való elvont munka, mely nem egyéb, mint emberi munkaerő kiadása és mint ilyen a különböző munkák közt csak mennyiségi különbség van, a magasabb rendű munka többszöröse a közönséges rendű munkának. A munka az előbbi értelemben a természettel együtt alkotja a különös hasznosságokat, második értelemben substantiája az értéknek. A mit itten Marx mond, az igaz, de ezt előtte a nemzetgazdák már régen mondták, különösen pedig Ricardo. Csak-hogy a leglényegesebb pontban egyenes ellentétbe jön Marx a közgazdaságtan összes mestereivel. Szerinte ugyanis a termelésből eredő új érték *) nem áll arányban, — a hogy Ricardo állítja — a termelésre fordított egész, akár közvetett, akár közvetlen munkával, hanem csak a közvetlennel. Éppen azért az anyagokba és munkaeszközökbe fektetett tőkét alap-, (constans) a munkabérekre előlegezett tőkét forgó (variabilis) tőkének nevezi és azt állítja, hogy az új érték csupán a forgótőkével van arányban. Ellenben az alaptőke változatlanul, anélkül, hogy az értékalkuláshoz járulna, megy át a termelvénybe. E szerint az, ki egy millió értékű gépezet segítségével egy millió értékű nyers anyagot egy munkással dolgoztat fel, ugyanannyi nyereségre fogna szert tenni, mint aki ezen egy munkással száz forint nyers anyagból készített cipőt.

„E törvény — mondja Marx — nyilván ellenmond minden szemmel látható tapasztalatnak. E látszólagos ellenmondás megoldásába még számos közbeeső tag szükséges.

A minthogy az elemi betűszámтан sok közbeeső tagra szorul, hogy megértesse, hogy % egy való mennyiség. A classikus ökonomia (közgazdaságtan) bár sohasem formulázta e törvényt, ösztönszerűen csügg rajta, mert szükségszerű következménye az értéktörvénynek általában.“

Hiába támadja meg Marx a classikus ökonomiát, melylyel különösen Ricardo felé vág, mert ez utóbbi nemcsak, hogy úgy a közvetlen, valamint a közvetett munkának enged befolyást az értékre, hanem oly javak tekintetében, melyek termelésében nem egyenlő arányban hat közre az alap- és forgó tőke, *kivételt enged az érték törvénye alól*. Marx a maga meglepő tételének

* Érték: bőr; új érték: a belőle készített cipő. Érték: fa; új érték: asztal.

bizonyítását, műve több helyén, annak következő könyveire halasztja. Nagy munkájának (Das Kapital) 2. és 3. kötetét azonban már nem ő, hanem a hagyatékában talált anyag alapján barátja és elvtársa: Engels Frigyes rendezte sajtó alá.

Érdemesnek tartjuk, hogy megismerkedjünk Marx elméletének azon részével is, a melyben a tőke keletkezését mutatja be.

Hogy a pénz mikép változik át tőkévé, ezt Marx úgy magyarázza: „Régibb időkben eladtak, hogy vegyenek, újabb időben vesznek, hogy eladjanak. Ebben rejlik a pénz és tőke közt a különbség. Nagy bohóság volna, pénzt pénzért cserélni.

Az áru-cserénél nem kapunk árút ugyanazon áruért, hanem használati értéket használati értékért. De újabb időben tényleg pénzt kapunk pénzért, kell tehát szükségszerűen, hogy valami oka legyen annak, a miért újabban a cserének ennek utóbb említett neme járja és ez az, hogy pénzért *több pénzt* cserélünk. A kereskedelmi tőkének irányzata, hogy t. i. vegyen és ezután drágábban eladjon, világos és szembeszökő, de az ipari tőkének is megvan ez a hajlama. Minek az alapján nagyobbodik már most az áru értéke? Talán azért, mert a tőkepénzesek árúikat értéken felül adják el? Nem, mert hisz akkor a tőkepénzesnek, a ki elad, az árúkat szintén tulajdonképeni értékökön fölül kellene bevásárolnia és így az eladási nyereség a bevásárlásnál szenvedett veszteséget kiegyenlitené. Az áru értéke nem nagyobbodik. Ha valamely tőkepénzes pld. 50 frt értékű borért 40 frt értékű búzát ad, akkor 10 frtot nyer, de a bornak 50 frtnyi és a búzának 40 frtnyi értéke nem változik és a csere után ugyanaz marad, a mi a csere előtt volt. Az érték adás-vétel által nem változik. (Hogy ez nem áll, ki fogjuk fejteni). G. kereskedő H-től 100 frtért kávé-t vesz és ugyanezt a kávé-t eladja J-nek 110 frtért. G. birtokában volt tehát 100 frt, H. kezében volt 100 frt értékű kávé és J. 110 frt fölött rendelkezett, mindháromnak összesen tehát 310 frtnyi értéke volt, így áll a dolog a csere előtt, milyen a helyzet a csere után? G. birtokában van már most 110 frt. H. kezében van 100 frt és J. 100 frt értékű kávéhoz jutott, mindhármuknak összesen ismét 310 frtnyi értékök van. Mi történt? A kávé értéke nem nagyobbodott az által, hogy az egyik kézből átment a másikba. Talán a kávé 110 frtot ért és H. 10 frttal olcsóbban adta el G-nek, de akkor H-nak eredetileg 110 frtnyi értéke, G-nek 100 frtja és J-nek 110 frtja, összesen tehát 320 frtja lett volna. A csere után H. birtokában van 100 frt, G. és J-nek egyenként van 110 frtja, összesen ugyancsak 310 frtja, az

egyetlen különbség csak abban áll: 10 frt átvándorolt H-nak zsebéből G birtokába; de semmi esetre sem nagyobbítja a kereskedés az árúk értékét. Ily módon gazdagodik az egyik a másiknak rovására.

Ha a csereértéket azon általános emberi, társadalmilag szükséges és idővel mért munka határozza meg, a mely az árú előállításához megkivántatik, akkor minden árubirtokos újabbi munkával nagyobbíthatja az árúk értékét, mint pl. ha vászonból inget készít; az érték oly mértékben fog nagyobbodni, a mily mértékű újabb munka van áruba befektetve. Ezt kifejezésre juttatja az árú magasabb ára. A ki tehát több értéket vesz, mint ad, az elsajátítja a más munkájának jövedelmét, mert az érték egyes-egyedül az emberi munkán alapul.

Ha valamely kereskedő kávé, ezukor, vászon, cipő vagy más árúk eladása által 100 frtból 110 frtot csinált, akkor minden frt. 10 krt jövedelmezett. Ha már most újra vásárol, akkor 110 frt áll rendelkezésére; a 10 frtnyi nyereség épúgy újabb hasznot hoz, mint az eredeti 100 frt. Ily formán halmozódik járadék járadékra. Pénzügyleteknél uzsora-nyereszkedésnek nevezik ezt az eljárást, pedig lényegileg, bár palástolt módon az árúkereskedés sem egyéb; mert végre is közömbös az, milyen árúval, valjon kávéval vagy pénzzel kereskednek-e. Az egyiknek el van tiltva, a mi a másiknál, mint legális, törvényes haszna meg van engedve.

A más munkája jövedelmének ezen uzsoraszerű elsajátítása a kapitalizmus előfeltétele. Hogy a pénz tőkévé változzék át, ahhoz szükséges, hogy értékért több értéket (értéktöbbletet) kapjunk. Ha egyenértékek cseréltetnek, akkor nem keletkezik értéktöbblet és a pénz nem változik át tőkévé. Az árúk a forgalom által nem nagyobbodnak értékökben; az érték növekedése egyes-egyedül az emberi munkaerő eredménye és azért tőke modern értelemben csak akkor keletkezhetik, ha emberi munkaerőt a piacon úgy, mint más árút lehet vásárolni és beszerezni.

Ily módon a tőke elleni harc jogos, mert a tőke és a rajta alapuló termelés mások munkájának elsajátításában gyökeredzik. Ha a tőke fogalma más értelemben vétetnék, pl. mint a meglevő összes nyers anyagok, munkaeszközök, élelmiszerek stb. készlete, akkor senki sem volna oly együgyű, hogy a tőke ellen állást foglaljon.

A tőke és a munka közötti küzdelem ez esetben ostobaság volna, mert a kettő akkor úgy függne össze, mint az ok és okozat. De ha erről a küzdelemlről szólunk, akkor azt a rendszert tartjuk szemünk előtt, a mely által a tőke jogszerű tulajdonosától, az általános munkaerőtől, az egész és összes munkásosztálytól megvonatik.

A munkások igen könnyen teremthetnek tőkét, mert a tőke nem egyéb mint felhalmozott munka; ellenben munkások nélkül a tőkepénzesek tőkájökkel nem tudnának mit kezdeni.

A ki a tőkét a jövedelemből eszközölt megtakarításnak tekinti, nagy hibát követ el, mert megfordítva áll a dolog, a tőkéből ered a jövedelem; a ki így beszél, az a tőkét a saját egyénisége egy részének tekinti. Ily nemű definitiók alig segítenek a dolgon. Ehhez járul az, hogy megtakarítás előtt a jövedelmet előbb meg kell szerezni, keresni, ez pedig munka árán történik.“ (Tőke és munka cz. műből.) Marx csak azon javakat tekinti tőkének, a melyek a munkaerő mint árúszik értékesítésére fordítatván, a munkaerő bérlőjének, birtokosának lehetővé teszik azt, hogy a munkaerő csereértékét bér alakjában kifizesse és a munkaerő használati értékének értékesítése által új értéket alkosson és tulajdonában megtarthasson.“ Pl.: van 3 frt értékű anyagom; fogadok 1 frtért munkást, a ki olyan új értéket alkot, a melyet a munkaerőnek nem csere-értékével (1 frttal), hanem használati értékével drágábban, tehát pl. 4 frt 50 kr.-ért adok el. Ha Marx ezt így gondolta, akkor mért tagadja, hogy a kávé is szabad nem csere, hanem használati értéken eladni? Ha nem így gondolta, akkor mi a különbség a csere- és használati érték között? — Marx elítéli, ha a 100 frt értékű kávé 110 frtért adják el; igaza van; ha könnyelműségemre vagy megszorultságomra számított a drágábban eladó, akkor csalt és uzsoráskodott. De a kereskedelem — az adás-vevés — nem is úgy növeli az értéket, mint Marx példája mondja, hanem úgy, hogy a kereskedő áldozatot hoz pénzben és munkában akkor, mikor a kávé megvette s azoknak számára, a kiknek reá szükségük van, hozzáférhetővé tette. Pénzben áldozatot hozott, mert a kávé értéke nem abszolút; eshetik is s akkor a kereskedő pénzét veszti, munkában áldozott, mert a vévés és adás is időbe és pénzbe kerül. A kereskedő, mint a munkás egyiránt csalhat és uzsoráskodhatik; mindkettő akkor, ha könnyelműségemet és szorultságomat kiaknázva többet követel tőlem munkájáért annál, mint a mennyit

a munka, mint áru, a közszükséglethez és az előállítására fordított áldozathoz (a munkához szükséges anyagi és szellemi erőhöz és időhöz) viszonyítva ér.

Az *érték* elmélete, az érték fogalmának helyes meghatározása a legnehezebb kérdések közé tartozik. Általános tételben bármely elvont fogalmat alig lehet meghatározni. Mi a *szép*? Mi a *jó*? Mi a *hasznos*? Mi a *káros*? Ezek mind oly kérdések, melyekre minden tekintetben megfelelő feleletet adni lehetetlen. Valamely tárgyra 10,000, sőt millió ember] mondhatja, hogy: *szép, jó vagy hasznos vagy káros*, mégis találkozik más 10,000 ember, a ki nem tartja annak.

Minden dolognak mi emberek adjuk vagy szabjuk meg az értékét közös megállapodás útján. A rézvörös emberek előtt; kiket Colombus először talált Amerikában, az aranynak semmi becse, értéke nem volt. Az aranynak azért adunk több értéket, mint a kőnek, mivel az arany *ritkább*. Ez a felfogás érvényesül általában egész társadalmi életünkön. Már most ki állapította meg, hogy ilyen mennyiségű és minőségű bornak 50 frt és ilyen mennyiségű és minőségű búzának 40 frt az ára. Ha a bor tulajdonosa tudta, hogy az ő árúja 50 frt értékű, miért adta oda 40 forintért? Bizonyára nem azért, hogy bor helyett búzája legyen, hanem mivel búzára szüksége volt. A búza több értékű az ő körülményei között, mint a bor. És mivel mindennek viszonylagos értéke van, az a bor már azon perczen, a hogy a tőkepénzes birtokába jutott, már kereskedelmileg veszíthetett értékén, mert abszolút érték nincs. A tőke csak a munkával szemben bir értékkel, különben holt holmi, de a munka is csak akkor értékes, ha értékeket — s emberi megállapodás szerint nevezett értékeket — hoz létre. Ugyanazon értelemben, a minőben a munkát mondjuk árúnak, a tőkét is annak nevezhetjük, akkor aztán így állíthatjuk fel a tételt: hogy minden a mi van az áru, az egyik embernek több árúja van, mint a másiknak. De bizonyos körülmények között a kevesebb áru nagyobb értékű, mint a több: a mi átültetve a gyakorlati élet nyelvére, annyit jelentene, hogy a munkabíró ember bizonyos körülmények között gazdagabb, mint a tőkepénzes ember. Az ilyen elmélkedésekkel azonban a munkabíró éhes ember éhségét nem csillapíthatjuk.

Marx nagyot hibázott, mikor az érték meghatározásában abszolút értéket tulajdonít a javaknak s mikor csak a munkát ismeri el „új értékek“ alkotójául. Hiszen a közönséges élet min-

dennapi tapasztalata meggyőz arról, hogy mindennek csak viszonylagos értéke van s az érték számtalan körülmény hatása szerint változik. — Gadácson egy pár csirke 20 krajczárt ért, Budapesten 70—80 krt, mert itt a kereslet nagy s a kínálat — aránylag — csekély. Általában a megélhetéshez szükséges javak olcsóbbak falun, mint városon s azért ott az iparos, a munkás is olcsóbban adja munkáját, mint városon. A közlekedés, a forgalom a csakis helyben termelhető javak értékét növeli, a behozható javak értékét csökkenti. A divat egy-egy árút megdrágít, aztán hirtelen olcsóvá, értéktelenné tesz. A kegyelet egyes értéktelen holmit sokszorosán értékessé változtat. Az emberi munka, mely művészből, az egyéni ízléshez és szükségletekhez alkalmazkodóbb a gép munkájánál, értékesebb is ennél. A szellemi munka értékesebb a testi, a mechanikai munkánál. Maga a termőföld, a gyümölcsfa néha jól, máskor gyöngén, gyakran rosszul fizeti ugyanazt a munkát és áldozatot. — Mindebből az az igazság tűnik elénk, hogy nincs abszolút értéke semminek sem, nincs a munkának sem és ez így van a természetben és a társas életben egyiránt.

A pénznek sincs abszolút értéke, de ha a szocializmus számítani akar a tényleges viszonyokkal, akkor nem tagadhatja, hogy a mai termelési viszonyok közt a pénz munkát indít meg, munkát segít elő; a pénz egy tényező az új értékek termelésében, tényező, mint maga a munka s ha a munkának megvan a cseréértéke, a pénz, az új érték másik tényezője micsoda joron és alapon foszttatnék meg ettől? Nincs ellentét a pénz és munka közt; mindkettő árú, mindkettő áldozat, mindkettő tényező a termelésben. S ha a gyáros, a birtokos gazdagodhatik a munkások segítségével: a munkások megélnék és anyagilag gyarapodhatnak a gyáros és birtokos tőkéjének közreműködése mellett. Mindnyájan nyerünk, mindnyájan gazdagabbak vagyunk tehát, mint régenté voltunk, csak beismerés dolgában vagyunk szegényebbek.

Sok dologban térnek el a szocialisták Marx elveitől, de a bérkérdésben még vele egy állásponton vannak; mert a jelenkori szocialisták, a kik nagy gyárban vagy műhelyben dolgoznak, azt mondják, hogy a gyáros, iparos általuk gazdagszik meg. Az én felfogásom más. Mert tegyük, hogy B munkás napi bére a gyárban 1.20 kr., az általa készített munka pedig 1.30 kr. értékű, tehát a gyáros 10 krajczárt nyer naponta általa, a mi egy esztendőben a vásár- és ünnepnapokat leszámítva, kereken

30 forintot, és 40 esztendei szolgálat után tesz csak 1200 frtot. Ellenben a gyártulajdonos egy esztendőben 360 forint és 40 esztendőben 14,000 forint fizetésben részesítette a munkást. A gyártulajdonos biztosította neki az 1.20 kr. fizetést minden napra, a munkás nem biztosította a gyárosnak a 10 kr. nyereséget, mert esetleg vesztesége is lehet az árún; a gyártulajdonos adta a munkásnak úgy a feldolgozandó anyagot, valamint a szerszámokat, melyekkel a munkás dolgozhatott, a munkás csak a nyers erejét hozta, melyet épen a gyárban gyakorolt és ügyesített. Igaz, hogy minél ügyesebb lett, annál nagyobb hasznára vált a gyárosnak, de önmagának is, mivel a gyakorolt, ügyes munkás nagyobb fizetést kap. Ha egy gyárosnak egy munkása volna, annak az 1 munkásnak esze ágába sem jutna, hogy ő a gyárost meggazdagítja, valamint, hogy a vevőnek nem jut eszébe azt hinni, hogy a kereskedő általa szerezte vagyonát. Azonban a munkások csak azért szólhatnak így, mert 1000-en is vannak együtt 1 gyárban; persze, hogy az 1000 munkás után eső napi haszon a fentebbi alap szerint — 10 krajczár nyereség — 100 forintra rúg, ami egy esztendőben 30,000 forintot tesz ki.

Tőke és munka egymásra van utalva a termelésben s csak együttesen képes jótékonyan közre hatni egyének és társadalmak fentartására s anyagi boldogulására. — Visszaélést elkövet mindkettő; tőke és munka emberek kezén fordul meg s az ember gyarló, nagyon gyarló teremtés. Munkánk történelmi részében rá-rámutattunk a tőke, a birtok visszaéléseire, rámutathatunk azonban a munkás tévedéseire, hibáira is. — A munkás helyzete nem oly fényes, mint némely gyárosé, de a munkás meg van kimélve a verseny idegölő izgalmaitól, holott a gyáros minden üzleti tudása, minden megfeszített munkássága mellett is egyszerre elveszíthet mindent. Az is bizonyos, hogy a munkás helyzete a multhoz képest sokat javult; a birtokossal, a gyárossal szemben nem mint rabszolga, hanem mint szabadon egyezkedő fél áll. Épen mint ilyen szabadon egyezkedő fél alkalmazhatja anyagi sorsának javítására a *sztrájkolást*. Sajnos, nagyon is gyakran alkalmazza, pedig ez a közre nézve csak ritkán lehet jó hatással és csak akkor indokolt, ha a tőke tulajdonosa csaló, uzsorás. Meg kell gondolni, hogy a sztrájk sem egyéb, mint embertársunk szorult helyzetének önös céljainkra való kihasználása, tehát *uzsora*. Vagy nem nevezhető-e a legalábbvalóbb uzsorának az, ha közvetlenül az aratás küszöbén összeállanak a munkások és feltételeket szabnak a gazdának:

csak ennyiért aratunk, máskülönben nem! S ha mi nem aratunk, más munkás hiányában, egész termésed tönkre megy! Ők panaszkodnak a kormányokra, ha ilyen erkölestelenségek meggátlására törvényeket hoznak — de hát azt kívánják, hogy a gazda ne is találjon védelmet, hanem essék az ő rideg kivánalmaiknak zsákmányul? Ezen erőszakoskodási politikát *Lassalle Ferdinánd* hozta a szoczializmusba, ő, a ki azt mondotta: Ha mint hercezeg vagy mint fejedelem születtem volna, akkor testtől lelkestől arisztokrata volnék. Így azonban, mivel csak egyszerű polgárfiú vagyok, annak idején demokrata leszek.“ Tehát csak a viszonyok vitték rá, hogy demokrata legyen és szerette volna, hogy mivel ő az, hát az egész világ is azzá legyen. Itt van a jelenkori szoczializmus alapoka, kútfeje. De hogy jól megértsük, szükséges, hogy Lassalle Ferdinánd életével a mennyire tárgyunkra szükséges, megismerkedjünk. Fejtegetésünk folyamán Marxra még visszatérünk.

Lassalle Ferdinánd 1825-ben április 11-én szül. Boroszlóban.

Atyja, ki selyemkereskedő volt, azt akarta, hogy fia is a kereskedői pályát válassza. Szülővárosában kitüntetéssel végzvéen a gimnáziumi tanulmányokat, Lipesébe került a kereskedelmi iskolába. De ezen ismeretek nem elégítették ki és mikor megunta, az egyetemre ment, hol nyelvészetet, bölcseletet és jogtudományokat hallgatott. A gazdasági viszonyok iránt igen érdeklődött, a politikai irányban a legradikálisabb demokratákhoz csatlakozott, a kiket akkor forradalmároknak neveztek. Tanulmányai befejezése után a Rajna mellett telepedett le és folytatta a megkezdett munkáit. Terve volt, hogy a régi jóniai bölcseleti iskola történetét megírja. Anyaggyűjtés czéljából Párisba ment 1845-ben. Ott Heine Henrikkel, a költővel találkozott, a ki őt több előkelő embernek ajánlotta. Visszatérvén Berlinbe, a hol mint egyetemi magán tanár akart megélni, nagyon jó viszonyban volt az egész művelt és irói világgal. Különös barátsággal tüntette ki őt a nagyhírű Humbold Sándor. Csodagyereknek nevezte. Ő adott neki ajánló leveleket a párisi akadémikusokhoz és Lassalle másod ízben utazott Párisba, a hol ez időtájt alakult meg a szociáldemokratiai párt Lebru-Rollin és Louis Blanc-kal élén. Valószínű, hogy itt kapta későbbi cselekvéséhez az első benyomásokat. Hazatérve, tovább dolgozott *Heraklét* című fent említett művén, de mielőtt még befejezte, egy szép okos, de szerencsétlen asszony nyal hozta a sors összeköttetésbe, mely őt gyakorlati küzdelmekbe sodorta,

és ez egy évtizedet nyelt el életéből. Hatzfeldt grófné, ki született hercegné volt, pört indított férje ellen; ezen pörnek több mellékrészletei keletkeztek, Lassalle pedig e pörnek egyik legfontosabb szereplője, a törvényszék elé, mint vádlott került. Itt hallották legelőször azt a csudálatos szónoki tehetséget, melylyel nemcsak a törvényszéki esküdteket, hanem később az emberek százazreit magával ragadta; itt használta legelőször a *proletárság* és *szocializmus* kifejezéseket. Ez 1848-ban volt. Ezen mozgalmas idők egészen a politikai eseményekhez vonzótták és Marx Károly szerkesztésében megjelent szocialis irányú lapnak: „Neue Rheinische Zeitung“ cikkekét irt. De az ő nyugtalan, heves jellemét nem elégítette ki újságcikkek írása, ő tenni, cselekedni akart. Azért nem is vonzódtott mélyebb baráti érzellemmel Marxhoz, a kit ekkor ismert meg személyesen, sőt még elveikben is különböztek, noha útjuk egy czél felé vezetett. Mikor 1848-ban a demokratikus kerületi választmány felhívást tett közzé, Lassalle mint lelkesült harczos lépett a demokraták közé. A Düsseldorf városi polgári felkelők és honvédők megbízásából a nemzetgyűléshez emlékiratot szerkesztett, melyben többek között ezt is írja: „A tétlen ellentállás kimerült. Az égre kérjük a nemzetgyűlést: bocsássa ki a felhívást: fegyverre! a felhívást: kötelességre!“ Most faluról falura járt Lassalle, felizgatta a népséget, hogy legyen készen a harcra, kerítsen fegyvereket és élelmi szereket. De a nemzetgyűlés nem bocsájtotta ki a felhívást és Lassalle harmad magával fogságba került. 1849. május 3-án került az esküdtek elé, azzal vádolva, hogy a népet polgárháborura izgatta. Nem tagadott semmit, hivatkozott a francia forradalomra, a nép főnségére és aztán felkiálta: „Nem akarom, hogy felmentsenek és nem is szabad engem felmenteni, ha nem helyeslik, hogy a fegyverre szólítás a nép joga és kötelessége!“ Az esküdtszék felmentette, de a fegyelmi rendőrség, mivel hogy a rendőröknek ellentállani mert, 6 havi börtönre ítélte el. Ezen fogsági időt arra használta, hogy a szocialis kérdésekkel behatóan foglalkozzék. Minden este egy munkás jött hozzá, a kivel az éjnek nagyobb részét beszélgetésben töltötte. Kiszabadulván a börtönből, a vallásháborúk keletkezésének történetét tanulmányozta és egy drámát irt, melynek alap gondolata: *nagy politikai változások csak tűzzel és vassal idézhetők elé.*

Németország egységeért örjöngéssel küzdött, irt terveket, izgatott, rőpiratban kimutatta az egységnek lehetőségét. „mely 1859-ben ezen czimen ;, „Az olasz háború és Poroszország feladata,„

jelent meg. Lassalle erős hazafiasságát méltatva, meg nem állhatjuk, hogy kifejezést ne adjunk csudálkozásunknak, miképen jutottak a magyarországi szoczialisták azon áldatlan felfogáshoz, melynél fogva Magyarországot, az ősapáktól vérrel elfoglalt és vérrel fentartott szép hazát oly kevésbé szeretik, hogy azt a külföld előtt gyűlölet tárgyává teszik. Azt hiszem, nem tévedek, ha állítani merem, hogy a mi hazai szoczialistáink nem is ismerik a szoczializmus történetét és így nem tudják, hogy a német szoczialista soha sem árulta el hazáját, még kevésbé a francia, de legkevésbé az angol. Súlyt helyezünk rá, hogy legalább azok, a kik a néppel érintkeznek: lelkészek, tanítók, jegyzők, bírák ezt tudomásul vegyék és erre a mi megtévesztett népünket figyelmeztessék. Mert csak megtévesztésből fojthatja el az igaz magyar emberben a hazaszeretetet, a mely legnagyobb ékessége, dísze volt mindig a magyarnak. Petőfi Sándor, a lánglelkű költő maró gúnnyal, megvetéssel illette a nemességet és a szegény emberért, a nép jogaiért küzdött, de volt-e valaha ember, a ki hazáját jobban szerette volna, mint Petőfi, a kinek legforróbb kívánsága volt, hogy hazájáért a harcmezőn halhasson meg, a mely kívánságát teljesítette is a magyarok istene. De ki az, a ki megtéveszti a magyar munkást, a szegény embert? Az a sok ezerre menő idegen gyári és műhelyi munkás, a kik gyárainkat és műhelyeinket ellepik. Hisz ezeknek az idegeneknek érdekében áll ilyen tanokat terjeszteni, mert különben azt kérdezhetné tőlük a magyar munkás, hogy miért nem marad otthon? Nálunk a Marx- és Lassalle-féle szoczialista tanokat tényleg külföldi idegen munkások terjesztették el; olyan népség, a melynek — legalább nagy részének — ott van hazája, a hol jól megy sora. Ezeknek a hazátlanoknak természetesen érdekükben állott a szoczialista tanokat szorosán egybekapcsolni a hazafiatlansággal, mert különben az egyszerű nép is belátta volna, hogy ezeknek az idegeneknek itt nincs mit keresniök, hiszen csak szaporítják a munkát keresők számát s így nehezítik a hazabeliek megélhetését. — Ez igaz, de nem vonható kétségbe az sem, hogy idegen munkások nélkül iparunk nem fejlődhetett volna rövid idő alatt olyan jelentékenynyé, mint a milyen, mert hazánkban a nagyipar legtöbb ágához nem lehetett szakértő munkást találni. Ma már szakértő hazai munkásaink vannak és az idegen munkások beözönlése tényleg nagyot csökken.

Csak 1862-ben lépett fel Lassalle, mint a szoczializmus előharcosa. Akkoriban a porosz szabadelvű képviselő Bismarckkal

harcoltak a katonai költségvetés és a hadsereg szervezete miatt. A szabadelvűek ugyanis a munkás-osztály segélyezésén fáradoztak. Schulze-Selitsch egész éjszaki Németországban a munkás-osztály javára előlegező-, fogyasztási- és nyers-anyag társulatokat alakított és rendezett be, a miért a munkás-osztálynál nagy befolyásra jutott. Ő csak az önsegélyezés alapjára akarta fektetni és az államnak minden beavatkozása ellen volt. Most Lassalle a szociális eszméért szállt síkra, önfeláldozó tevékenységet fejtett ki ezeknek terjesztéséért. Három esztendeig volt ő a szociálizmus mozgó ereje Németországban, ezen idő alatt nappalt és éjjelt arra használt fel, hogy gyülekezeteket rendezzen, szónoklatokat tartson és röpiratokat írjon. Egyik beszédében ezeket mondja: „Azon gazdasági vas-törvény, mely a mai körülmények közt a munkakereslet és kínálat uralma alatt, a munkabért megállapítja, az, hogy az átlagos munkabér sohasem lehet nagyobb, mint a mennyi az egyes népeknél az élet fentartásához okvetlenül szükséges.

Ez azon pont, mely körül a valódi munkabér mindenkor ingadozik, anélkül, hogy tartósan e pont fölé emelkedhetnék, vagy alácsökkenhetnék. Sohasem emelkedhetik tartósan ez átlag felé, mert a munkásosztály könnyebb és jobb megélhetése folytán nagyban szaporodnék a munkáslakosság és így azok a munkáskezek kínálata, melyek a munkabért megintcsak arra a pontra szorítanak vissza, a hol eredetileg állott.

A munkabér azonban tartósan csökkenni sem tud, mert akkor kivándorlás, a házasságtól való tartózkodás és végül a nyomor folytán a munkások nagy elhalálózása, vagy munkaképtelensége következnek be, a mely viszont csökkentené a munkáskezek számát és így növelné a munkáskezek iránti szükségletet, a mi aztán a munkabér azon fokra való emelését vonná maga után, a melyen eredetileg állott. A valódi átlagos munkabér e szerint folyton a saját középpontja körül ingadozik anélkül, hogy tartósan e fölé emelkedhetnék, vagy ez alá csökkenhetnék.

Ezen törvényt a tudomány férfiai egyhangulag helyesnek ismerték el, és okai annyira világosak és érthetők, hogy szinte elképzelhetetlennek tartottam e tekintetben ellenmondásra találkozhatni: de ha arról van szó, hogy a munkás a saját igaz helyzetét meg ne ismerhesse, akkor a legfurcsább dolgok is megtörténhetnek, és így történt meg az, hogy Wirth Miksa gazdaságtani író, e törvényt tagadta és azt Ricardó-féle rothadó

törvénynek nevezte. Wirth urral szemben teljesen elismerem, hogy ha sikerült neki a törvényt megdöntenie, úgy megdöntötte mindazt, a mit én valaha állítottam és megfordítva, ha a törvényt meg nem döntötte, úgy épségben marad mindaz, a mit valaha állítottam, mert egész munkám, mint ezt Wirth úr is elismeri, nem egyéb, mint e törvény következetes és logikailag szükséges kifejtése és következménye.

Milyen törvényt állít fel Wirth úr, az én törvényemmel szemben? Azt mondja: a munkabér nem az egyes népeknél szokás szerint szükséges életfentartási összegektől függ, hanem az ipar és a nemzeti tőke virágzásától, kereslettől és kínálattól, Wirth úr szemfényvesztése már ebből is kitűnik. Ezen törvény, melyet ellenem felállít, nem más, sőt ugyanaz, a mit én kifejeztem, azzal a különbséggel csupán, hogy ő a saját törvényének egyik felét elhagyja, hogy csak saját magát ámíthassa. Igaz ugyan, hogy a munkabér emelkedhetik is és ilyenkor lassan és állandóan emelkedik, ép oly mértékben szaporodik a munkások, a munkásházasságok és munkásgyermekek száma, úgy hogy ezen körülmény: a munkáskezek nagyobb kínálata, a másik körülményt, a nemzeti tőke virulásával emelkedett munka iránti *keresletet* rövid idő alatt teljesen ellensúlyozza és a munkabér megint csak azon a fokon fog állani, mint ezelőtt. A munkáslakosság ezen szaporodása annyira törvényszerű, hogy a statisztika már oly években is, melyekben csak olesó gabnaárak voltak és a munkabér nem is emelkedett, a munkásházasságok számának szaporodását észlelhette. Ezt, mint látni fogjuk Mill (John Stuart) is elismerte. De látni fogjuk azt is, mily egyértelműséggel ismerik el a tudomány férfiai ezt a törvényt, melyet Wirth a Ricardo-féle rothadó törvénynek nevezett.“

Igy folytatja Lassalle a Wirth Miksa ellen intézett vitáját és a legjelesebb francia és angol nemzetgazdaságtani írakkal bizonyít saját állítása helyessége mellett.

Lassalle is belenyúl az értékelméletbe és azt mondja, hogy a vas bértörvény csak különös alkalmazása az általános törvénynek, mely az áruk árát meghatározza és mely a nemzetgazdaságtat közhelyét képezi. E tekintetben háromféle dolgot kell megkülönböztetnünk. Olyanokat, melyeket nem teremthetünk meg tetszés szerint, mint péld. antik szobrokat, régi mesterek festményeit, természeti ritkaságokat. Ezen dolgok ára nem az előállítási költség szerint alakul, mert előállítani nem is lehet, hanem a szerint, a mit a műkedvelő értük adni akar. Más tár-

gyakat mennyiség szerint, bizonyos határig, de növekedő nehézségekkel, szaporíthatók. Ezeknél a tárgyak termelési költségei, melyeket a legsúlyosabb körülmények között költöttek rájuk, határozzák meg az általános árt. Ez az eset áll a szántóföld terményeire. Végre van egy harmadik fajtája a tárgyaknak, melyeket tetszés szerint állíthatunk elő, pl. az ipar- és kézműcikkeket. Ezeknek ára az árak legkedvezőbb előállítási költségei szerint határozódik meg, t. i. a szerint, a mint a legkisebb áldozatok árán készültek. A munka, mint áru, nyilván ezen harmadik fajtához tartozik, mert a karok száma rendszeren a kereslet arányában nő. A munka ára tehát, t. i. a bér a munkás eltartási költségeinek minimuma által határoztatik meg. Ezen minimum itt ezen áru legkisebb előállítási költségének felel meg, a munkás termelő erejének.“

Bárminő érvekkel czáfolták is meg Lassalle ezen bértörvényét, akárhány példával mutatták meg a valóságban e törvény helytelenségét, Lassalle nem engedett és minél inkább erőlködött a munkásnép ezen legégetőbb kérdésénél állhatatosan a maga nézete mellett kardoskodni, annál inkább szaporította a hívek számait és terjesztette a szocializmust.

Igaz, van nagyon sok szegény munkás, ki egész életén át küzd a nyomorral; de nincs-e ezzel szemben ezer meg ezer munkás, a ki ha eleintén küzd is, lassanként bár, de megszedi magát és gazdagságra is tesz szert? Azt mondják a szociálisták, hogy az ilyen épületes tendenciák a kis iskolába valók, az abc-és gyerekeknek.

De mivel a mi tanaink szerint az jó a gyermeknek, ami a legjobb, mi az élet valóságából vett ezen igazságokat a felnőtt embereknek is megmondjuk. Lassalle, a ki a nyarakat világhírű fürdőhelyeken töltötte, könnyen erőszakoskodhatott tollával a papiroson. De kár erőszakoskodnia, a jó szóra nem hajtania, azon szegény embernek, a ki, mint *Móra István* jeles írónk Csülök Jakabban példát mutat, malaczt vesz hitelbe a gazdától, kinél nyaranta aratni szokott, de, mivel *idegenektől* valami olyast hallott, hogy hát „kösse magát, kérjen többet, mint a mult nyáron“, inkább veszedelembé döntse magát és családját, csak tágitani a követeléséből ne tágitson! Ez az erőszakoskodás elve. Ezt hozta Lassalle a szocializmusba Csakhogy 1864 óta, mely évben Lassalle meghalt, nagyot fordult ám a világ.

Jellemző, hogy Lassalle és Marx, noha gyakran találkoztak, egymással, bensőbb barátságot nem kötöttek. Lassalle halála

után Marx még két évtizeden folytathatta munkásságát (Marx 1883-ban halt meg Londonban), de nem is hivatkozik Lassalle irataira, nem csatlakozik egyetlenegy nézetéhez. Munkánk harmadik részében, a hol a szocializmus törekvéseiről beszélünk, még egyszer szembe állítjuk ezt a két férfit. A szocializmus terjedéseért tagadhatatlanul ez a két ember tett legtöbbet. Jelenleg a szocialisták hirlapokkal, könyvekkel, folyóiratokkal terjesztik eszméiket. Mindenütt vannak munkás-egyesületek, ezek könyvtárt és segélyalapot tartanak fenn, hogy a munkásokban a szocialis eszméket ébren tartsák és alkalomadtán segélyt nyújtsanak, vagy munkát szerezzenek a munkanélkül levő tagoknak. A segélynyújtás ez a módja kiterjesztetik minden munkásra nemzeti és vallási tekintet nélkül.

III. RÉSZ.

A szocializmus törekvései.

Azok az emberek, kik a jobbágyság földig görnyesztő igáját hordták, méltán sóhajtoztak emberi létük tudatában, felszabadulás után; az állam terhét vállán hordó köznép jogosan követelhetette, hogy a főnemesség, a ki legtöbbet élvez az államtól, szintén osztozkodjék a teherviselésben. De mit akar, mire törekszik tulajdonképpen a szocializmus?

Kezdjük Marx Károlynál. Ő ugyan nem beszél teljes határozottsággal a szocializmus céljairól, de sejteti, hogy hová akarná a maga elveivel a társadalmat vinni. Azt mondja: A mai nagytőke azon kisbirtok-formák (a kézmivesség, kereskedelem és parasztsztyál) megsemmisítésével keletkezett, a melyben munka és magánvagyon egymással szoros kapcsolatban, a tényleges munkás is saját munkáseszközeinek és munka termelvényeinek birtokosa volt. A magántulajdon ezen belső igaz alakja, a melyben a munkás szabad tulajdonosa az általa kezelt munkafeltételeknek, a paraszt az általa gondozott szántóföldnek, a kézmíves a szerszámnak, melyet művészileg kezelt, ez az annak idején boldogító, mert bensőleg igaz, a munka alakjával azonos magán-termelési eszköz-tulajdon azonban a termelési eszközök szétदारabolásának és így a termelési formák terméketlensége és törpeszerűségének hibáiban szenvedett. Ezen hiba folytán kellett kisbirtoknak tönkremenni és megy kispolgári és parasztmaradványaiban még folyton tönkre; kénytelen lévén a mezőgazdasági és ipari nagytőke túlsúlya folytán visszavonulni. Az önszerezte, úgyszólván az elszigetelt, független munkaegyénnek a szabad munkafeltételeivel való összekapcsolásán alapuló magánvagyonot kiszorította a kapitalisztikus magánvagyon, mely idegen, de formailag szabad munka kihasználásán alapul.

Mihelyt ezen, a kisipart és parasztsztyált megsemmisítő átalakítási művelet a régi társadalmat külsőleg és belsőleg elegetendő módon széjjel szedte, mihelyt a régi magán munkások

magukat proletárokká, azaz olyan munkásokká látják átalakítva, akik saját tulajdonukat képező termelési eszközök nélkül dolgoznak — és a kiknek munkafeltétele (a régi kisbirtok) (modern nagy) tőkévé változott: a tőke küzdelme még tovább megy és a nagy tőkés — a fejlődés állapotának második fokában — magát a kis tőkést fogja megtámasztani. A termelési eszközöknek a nagy üzemekben való folytonos összpontosításával egy-egy tőkés száz mást üt agyon, egymástól folyólag fejlődik aztán a magántőke keretén belül a munka *testületi* (társadalmi) alakja, mindjobban emelkedő fokozatban — a tudomány öntudatos technológiája alkalmazása — a föld tervszerű közös kihasználása, a magán munkaeszközöknek csak együttesen használható munkaeszközökké való átváltozása és minden termelési eszköz gazdaságosítása *társadalmi, kombinált munka közös eszközeként való felhasználása által*. A tőkemágnások számainak folytonos csökkenésével azonban, a kik ezen átalakulási művelet összes előnyeit egyedül maguknak biztosítják, növekedni fog „a nyomor, az elnyomás, a szolgaság, a lealacsonyítás, a kizsákmányolás“, növekedni fog a mindjobban szaporodó és ép a capitalistikus termelési művelet mechanizmusa folytán iskolázott, egyesült és szervezett munkások lázadása. Ekkor ütött a capitalistikus termelési és szerzési mód órája. A kisajátítót kisajátítjuk! a capitalistikus termelési és szerzési mód volt a saját munkáján alapult magántulajdon első tagadása. Ez a tagadás önmagát tagadja és egyéni tulajdon visszaállítására készlet, csak hogy a capitalistikus korszak kiküzdött sikereinek alapján: a szabadmunkásoknak, a föld és magával a munkával termelt termelési eszközök köztulajdonával együtt való társulása alapján. A szétdarabolt és saját munkáján alapuló magántulajdonnak modern tőkévé való ezt megelőző átalakulása, jóval lassabb és nehezebb művelet volt, mint a már tényleg társadalmi tulajdonná való átváltozása. Ott a néptömegnek egynehány bitorlótól történendő kisajátítása van szóban, itt egynehány bitorlónak a néptömegtől történendő kisajátításáról van szó.“

Ezt fejtegeti Marx, és evvel kijelenti, hogy a *collectivismus* elve keresztülvitelén. törekszik a szocializmus és mi az a collectivismus? A szociálisták képzelete szerint (és ezt erejükkel, fáradozásaikkal meg akarják valósítani) oly kornak kell bekövetkeznie, a mikor csak egyetlen egy tőke leszen: *egy közös tőke*, a mely az egész társadalomé, azaz minden emberé, aki ezen

társadalomhoz tartozik. *) De nem csak a tőke, hanem a munka eszközei, szerszámai, kasza, kapa, fűrő, gyalú, gép, kés, olló stb. mind közösek lesznek és mindegyik munkás a maga munkájához való eszközt a községhezán kapja, de ha azt eltöri, vagy elveszíti, akkor azt a közös tőkéből újra megveszik.

A magasabb állami szervezet szempontjától dr. Schaffle Albert mutatta ki a collectivismus tarthatatlanságát, biztosítván, hogy halálos csapást mérne a család szabadságára és az egyén szabadságára s így tönkre tenné nemcsak a mai társadalmi, de a mai erkölcsi rendet, erkölcsi alapot is. Igaz, hogy elenyésző, nagyon is csekély az a szempont, a melyet mi mint tanítók egy collectivistikus államszervezet, vagy társadalom szervezet ellen felhozhatunk, de azért a magunk körében felemlíteni szükségesnek tartjuk. Mert a tanítás mindig a társadalom uralkodó eszméi szerint rendeződik. Ennek bizonyítására nem kívánunk visszamenni az ó-korig és végigmutatni egészen a mai korig, mert ez ép olyan megdönthetetlen igazság, mint a hogy a jogszolgáltatás is mindenkoron az illető társadalom fejlődése fokához volt és van mérve. Egy collectivistikus társadalomban a tanítás egyáltalában nem lehetne egyéni, mert ellenkeznek a társadalom felfogásával, és így a legigazságtalanabb volna és mint ilyen, teljesen terméketlennek, meddőnek kellene maradnia, mert az emberi lélek mivoltával homlokegyenest ellenkezik.

Az a gondolat, hogy az egész államot egy nagy gyárrá szervezik, a melyben minden vagyon közös vagyon lesz, a melyben mindenki „urasan“ megél, legkönnyebben hitelre talál a köznépnél és leghevesebb izgalmat okoz. Azok, a kik a szocializmust a nép közt akarják terjeszteni, ma is ezt a gondolatot festik a nép előtt. De a nemzetgazdaságtannal foglalkozók s ma már a szocialista irányú nemzetgazdák is eltérnek Marx és Lassalle eszméitől,

---

*) Hogy ezen társadalom a föld kerektségén lakó összes embereket foglalja-e magában, vagy csak úgy, mint a mai államrendszer szerint külön népekre és nemzetekre oszlik-e az a nagy társadalom, arról hallgat a szocializmus. Pedig ha csak egy közös vagyona lesz a földkerekség összes népeinek, kissé nehézkesnek tartjuk majd annak kezelését, ha pedig külön népek és nemzetek szerint, akkor lesz: *német* közös tőke, *orosz* közös tőke, *angol* közös tőke és így tovább és akkor a collectivismusban rejlő eszme nem igen látszik keresztülvittnék. Sőt, ha Marxnak „a dolgok történeti fejlődése elvét akarjuk alkalmazni“ akkor biztosak lehetünk, hogy az angol közös tőke versenyezni fog a német közös tőkével, sőt harcza is bocsátkozik vele, és akkor oda jutunk, a hol a középkorban voltunk.

mert a történeti fejlődés ellene mond az egyéniség kiirthatóságának s annak a lehetőségnek, hogy a collectivizmus általános jólétet és megelégedést kelthetne, még ha könnyedén megte-remthető volna is. Az önállóság, a szabadság, a magánvagyon valóban olyan alapja és tényezője az emberiség előhaladásának, a melyet megtagadnunk, mint természetünkben levőt, nem lehet s a melyet, ha eltörölni sikerülne, az állatoknál is alább sülyed-nénk, mert hiszen önállóság, szabadság, magánvagyon az álla-tok világában is van és uralkodik.

A szoczialisták újabb irányát és törekvését az alábbiakban rajzoljuk.

Egy Düsseldorfból való szoczialista író, a ki eddig már, mint egy 13 művet irt a szoczializmusról, egyik legutolsó művé-ben ¹⁾ a következőkben ismerteti a *humanus szocziálizmust*:

I. A humanistikus szocziálizmus a gazdasági és erkölcsi igazságtalanságtól és nyomortól való megváltás után törekszik. Azon szilárd meggyőződést tápláljuk, hogy ez a nyomor, melyet nagyrészt emberi tudatlanság és önzés idézett elő, határozott akarattal és a helyes eszközök alkalmazásával, lényegében ma ²⁾ mellőzhető.

II. Mi elismerjük, hogy egymagában még a legmesszebb menő politikai szabadság sem szüntetheti meg az emberi nyomort, de épen úgy teljes tudatában vagyunk annak is, hogy a nyomornak eredményes megszüntetése csak az összes nyilvános ügyek közhasznu átalakítása mellett és a népnek tökéletesen keresztülvitt önrendelkezési jogával lehetséges. Azért minden áldásos gazdasági reform előfeltételéül kívánjuk:

1. A nép jogának hű fentartását és terjesztését, épen úgy a nép képviselőjéét; a születés bárminemű előjogának megszüntetését;

2. Az összeség javára irányuló gazdasági, szellemi és erkölcsi közjólétnek emelésére való törekvésnek teljes felka-rolását.

Mindez becsületes és logikai módon csak a modern szo-czialisztikus világnézet talaján lehetséges, a melynek alpelve

---

¹⁾ Beiträge zur Entwekelung und Begründung des Socialismus von dr. Heinrich Wehberg in Düsseldorf 1898.

²⁾ A collectivismus azt hirdeti, hogy eszméi csak hosszú időn át való-sulhatnak meg, míg a humanistikus szoczializmus rögtön megvalósítható-nak tartja a maga elveit.

és ereje az előző már leélt világnézlethez képest alacsonyról magasabb fokra való haladás és fejlődés.

3. Kivánjuk a nyilvános oktatásnak bármilyféle egyház gyámkodása alól felmentését, az egyháznak az államtól való elválasztását és az összes népnek mindig magasabb, nemesítőbb műveltségre való felemelését mindennemű legszabadabb és legjobb művelődési intézetek által.

III. Ahogy az ó-kor rabszolgaságának, a középkor jobbágságának és a néger rabszolgaságának a korlátlan, népközöségtől külön vált magánföld-tulajdon volt az alapja, úgy a még jelenleg is oly mélyen elszomorító és fenyegető társadalmi állapotok természeti szükségességgel a magánföld-tulajdonnal űzött visszaélésből fejlődtek ki, mert a korlátlan magánföld-tulajdon a minden munkátlan jövedelem fő forrása maradt, különösen mint földjáradék, kamat, nyereség és vállalkozói nyereség. Minden kísérlet, hogy ezen alapokok természetes következményei ellen sikerrel harcoljanak, vagy ezt az alapokat magát megváltoztassák, a fő czéltől elterelő, tehát meddő és veszedelmes, ennél fogva nem elégít ki az állam részéről oly szociális reform, mely csak ideiglenes, kis enyhítő szer a bérmunkások szociális baja ellen s a mely ezzel talán még eltérít a főczéltől azért, hogy a szociális baj magvát figyelmen kívül hagyja. Mint vészthozó tévedés tűnik fel előttünk azonban a kommunisztikus szociáldemokratia ama törekvése, a mely a földművelést és az ipart egy kényszer-államban államosítani akarja. Sőt inkább anakronizmus, a mely az anyagelvi felfogás képviselőinél csodálatos, hogy az emberiséget a kommunisztikus őszállapotok egyenlőségébe akarja visszavezetni.

IV. Mi tehát a korlátlan magán-földtulajdonnal és ennek munkátlan termékélvezetével űzött visszaélésekben, melyek nagy földtelkeknek egy kézben való összegyűjtésében és az ez által magasabbra csavart bérlet- és jelzálogadósságokban állanak, látjuk az alap- és főokát annak, hogy földművelők, kézművesek, vállalkozók koldusbotra jutnak és hogy ezek alapján természeti szükséglettel álltak elő a jelenlegi társadalmi bajok. De határozottan helytelen, hogy a jelenleg uralkodó felfogás szerint a korlátlan magán-földtulajdont természeti szükségességnek tekintjük, és hogy a visszaélésekkel szemben arra bírjuk a társadalmat, hogy ne tegyen semmit, hagyja magára az egészet. A még jelenleg oly igazságtalan alapjai a gazdasági és társadalmi állapotoknak nem egyebek, mint az eddigi gazdasági fejlődés-

nek és emberi tevékenységnek következményei, de ezek a tudományos és technikai haladás által megjavított emberi belátással és igazságos emberi cselekedetekkel megváltoztathatók és alkalmasabb alapokkal felcserélhetőek, a miből aztán természetes szükségességgel a rossz állapotokból jobb viszonyok keletkezhetnek.

V. Meggyőződésünk, hogy az emberiség jóléte a szellemi, gazdasági és erkölcsi erők szabad kifejlődésén alapul. Szent nekünk az önsegélynek már jónak bizonyult elve, de a munkaerőknek fejlődését a fennálló korlátlan magán földtulajdon viszonyok által inkább megbénítva látjuk, mint ahogyan a messze menő államrendőri megakadályozással lehetséges volna. Látjuk a gazdaságilag gyengét, noha a törvény szerint fel volna jogosítva, hogy erőit szabadon használhassa a létező földtulajdon és az ebből keletkező tőkeviszonyok szirtjein hajótörést szenvedni. Látjuk a gazdaságilag erőset, hogy birtokában van azon lehetőségnek, hogy az idegen munka termését magához ragadhassa; és mi a szellemi, gazdasági és erkölcsi munkaerő fejlődésének igazságtalan korlátozásában találjuk azt a pontot, melyből a szociális szenvedés kiindul. A capitalistikus rendszer a szélsőséges egyénieskedés következménye; oly egyénieskedése, a mely csak a magáét keresi és a legmagasabb önzés kifejtésében az egyénnek legmagasabb megalégedését, úgy szintén az egésznek a legnagyobb javát látjuk; a mely a társadalom természetes alapjának: a teleknek és a földnek legkisebb részletekre való felosztásában legmagasabb bölcseséget és testvériséget lát. Ellentétben a liberalismussal, az anarkizmussal és communismussal, mely utóbbi az előbbinek következménye, a mi szociálizmusunk akból áll, hogy a dolgok olyan rendje után törekszik, a melyben a társadalom mint összhangzó egyesülés, mint oly szervezet mutatkozik, a melyben az egyes tagok, bár rátermettségben és tevékenységben egymástól különböznek, a termelés modern állása által feltételezett jogosult helyöket elfoglalják. Habár a communismus, a mely az egyenlőséget az egyenjogosultsággal felcseréli, hogy a társadalmi szervezet külső merev kötelékével az összességnek, valamint az egyesnek érdekét megóvni tudja, mégis meggátolja a társadalmat minden előhaladásában, mert a társadalomnak nagyobb részt derekabb elemeit, a kiket ilyenekké a lelkiismeretes táplálkozás és nevelés, valamint a szülőknek erkölcsös előélete tett, a szellemileg és testileg leggyöngébb polgárok álláspontjára nyomja le. Ezáltal

szükségképen az egyesnek, valamint az összeségnek törekvése és jóléte csökken. Nagyon kívánatos, sőt szükséges, hogy épen úgy a tudományos, valamint a népkörökben a szocializmus és communismusfogalmainak ezen félreérthetetlen magyarázata erősen terjesztessék, hogy így a becsületes polgárok egyetértésének útját egyengessük. Mi a munkaerők szabad fejlődését, mely most csaló szólásmód, a tudomány, a technika és termelés haladásaihoz képest akarjuk eleven igazsággá tenni, ez nekünk a legmagasabb feladatunk az egyesre nézve épen úgy, mint az összesre nézve. A kereset fokozását, valamint a vagyon mindenmű különbségeit, mely ügyességre, szorgalomra, becsületességre, meggondolásra vezethető vissza, mint az emberiség szükségszerű és áldásos fejlődéseit ismerjük el. Erkölctelennek, elvetendőnek, a közjót veszélyeztetőnek tartjuk ellenben mindazon jövedelmet és vagyon-különbségeket, melyek idegen munka kizsákmányolásán és az idegen munka gyümölcsének el-sajátításán alapul; bármilyen takargatott alakban történjék is ez. Akarjuk, hogy mindenkinek jusson ki szorgalmának gyümölcse. Így a vállalkozó is kapja meg szellemi tevékenységének teljes bérét.

VI. Egészen értelmetlennek tartjuk, ellentmondónak azt, hogy a föld, melyet ember nem készíthet, mely az összes emberiség számára van szánva és önkéntesen nem szaporítható, ugyanazon jogi felfogások alá essék, mint a minők alá az emberi munka által szaporítható és gyarapítható javak. Ebből azt következtetjük, hogy az egyes csak arra lehet feljogosítva, hogy a tőke segítségével a föld művelésére fordított munka termékeit a maga részére mint korlátlan élvezést igénybe veheti; de

1. nem a földnek korlátlan tulajdonát, a melyet nem az emberi munka, hanem a természet látott el termő erővel;

2. nem a föld-érték ama fokozásait, a melyet a jelenleg fennálló beteges viszonyok között a korlátlan magán-földtulajdonnal a tulajdonos a maga kényéből, de nem munkájával támaszt.

VII. Ezért azt kívánjuk, hogy a föld fölött való legmagasabb intézkedési jog a községnek, járásnak, tartománynak, államnak adassék meg, úgy hogy lassanként a magántulajdonból községi közös tulajdon váljék.

VIII. Kívánjuk a munkások oltalmára szóló törvények további kiépítését.

IX. A jogos és erkölcsös nőemancipatio hatalmas előmozdítását.

X. A hivatalnokok, tanítók stb. fizetéseinek minden, de különösen az alsóbb fokozatban való bőséges javítását.

XI. A világbéke hatalmas előmozdítását.

XII. Az erkölcsös állapotok emelését.

XIII. A tudományos férfiak függetlenségét.

XIV. Ezen követelések keresztülvitelére — a nemzeti szabadság egyidejű biztosítása mellett — törekszünk.“ —

Düsseldorfi szocialista tudósunk ellentmond önmagának, ő nem akarja az emberek egyenlőségét, hanem egyenjogosításukat. Miért nem akarja az összes emberek egyenlőségét? Mert mint doktor tudja, hogy habár az emberek ugyanazon anyagrészekből állanak, ezen részeknek alakulása, fejlődése minden embernél külön, más-más módon történik. Az egyik ember kolosszális termetű, erős, izmos; a másik alacsony, vézna, törpe; az egyiknek kitünő hallása van, a másik nagyot hall stb stb., egyenlők tehát nem lehetünk. De nem lehetne-e a kolosszális termetű, erős, izmos embernek ugyanolyan jogokat adni, mint a gyenge, vézna törpének? Igen — de csak úgy, a hogy maga Wehberg mondja: „Különböző tehetségéhez és munkásságához képest.“ De hiszen ez a rendszer a mai társadalom rendszere, azért lett Wehberg úrból doktor, Weber úrból csak napszámos!

Wehberg azt akarja, hogy Webernek is legyen választási és szavazati joga. De hiszen már megvan neki, és vajjon ugyanazon felfogás és elv szerint él-e Weber ezen legszebb jogával, mint Wehberg? Nem! mert ő más tehetségű, természeténél és szervezeténél fogva más képzettségű ember, mint Wehberg. Továbbá azt akarja Wehberg, hogy Weber is ugyanabba az iskolába küldhesse gyermekeit, a hová ő, ugyanattól a tanítótól nyerjenek tanítást, a kitől az övéi, de hiszen ezt megengedi a mai társadalom is. De ki tehet róla, hogy Weber gyermeke év közben vörhenybe esik, két hónapig kénytelen az iskolát mulasztani és az év végén Wehberg gyermeke mégis előbbre van, mint Weberé?

Addig, míg az ember anyától születik, és időjárási, helyi, táplálkozási viszonyok hatást gyakorolnak reá: sem a Marx-féle collectivizmus, sem a Wehberg-féle humanizmus rendszere az emberek olyan egyenjogosítását, mint a minőt Marx vagy Wehberg követelnek, mai emberi értelmünk szerint meg nem adhatja.

Mint hogy Wehberg programjában nagyon sok van abból, a mit a németországi szocialdemokrata párt Erfurtban elhatározott, szükséges, hogy ezen programnak a pontjaival is megismerkedjünk. Megjegyzéseinket aztán együttesen tehetjük meg Wehberg követeléseire és az erfurti határozatokra.

A németországi szocialdemocraticus párt programja, melyet az 1891. évben október 14-ikétől 20-ikáig *Erfurt*-ban tartott pártgyűlésen állapított meg, a következő :

Németország szocialdemocraticus pártja mérlegelve a polgári társadalom gazdasági fejlődését, a következőket követeli :

1. Általános, egyenlő, egyenes választó és szavazati jog titkos szavazattal, melyre minden húsz éven túl levő, a birodalomhoz tartozó egyén nemi különbség nélkül minden választásra és szavazásra feljogosítva legyen. Aránylagos választórendszer ; és annak behozataláig a választó kerületek minden népszámlálás után törvényesen újra osztandók be. Két évig tartó országgyűlések. A választások és szavazások törvényes nyugalom-napon ejtendők meg. A megválasztott képviselők fizetése. A politikai jogok minden megkorlátozásának megszüntetése, kivéve a gyámokosság alá helyezés esetén.

2. A népnek egyenes törvényhozása javaslattétel vagy elvetés által. A népnek önrendelkezése és önkormányzata a birodalomban, államban, tartományban és községben. A hatóságok választása a nép által, azoknak felelőssége és kezessége. Évenkénti adó elfogadása.

3. Az általános védőképességre való nevelés. Az állandó hadsereg helyébe a népvédelem. A népképviselőt döntése béke és háború fölött. A nemzetközi viszályoknak döntőbiróság útján való kiegyenlítése.

4. Eltörlése mindazon törvényeknek, melyek a szabad vélemény-nyilvánítást és az egyesülési jogot korlátozzák vagy elnyomják.

5. Eltörlése mindama törvényeknek, melyek a nőt nyilvános és magánjogi tekintetben a férfival szemben megkárosítják.

6. Kinyilvánítása, hogy a vallás magándolog. A nyilvános eszközökkel fődözött egyházi és vallási kiadások beszüntetése. Az egyházi és vallási közösségek magánegyesületeknek tartandók, melyek ügyeiket egészen önállóan rendezik.

7. Az iskolának teljesen világivá alakítása. A nyilvános népiskolák kötelező látogatása. Ingyen oktatás, ingyen tanszerek és ingyen ellátás a nyilvános iskolákban ; valamint a maga-

sabb képzőintézetekben oly fiú és leánytanulók számára, a kik tehetségeik következtében a további kiképzésre alkalmasnak találhatnák.

8. A jogszolgáltatás ingyenessége. Igazságszolgáltatás a népválasztotta bírák által. Főlebbezés büntető ügyekben, ártatlanul bevádoltak, fogságba ejtettek és elítéltek kártalanítása. A halálbüntetés eltörlése.

9. Az orvosi segítség, beleértve a szülésetet és a gyógyítószerek ingyenessége. A temetkezés ingyenessége.

Fokozatosan emelkedő jövedelmi- és vagyonadó a nyilvános kiadások fedezésére, a mennyiben ezek adóból fedezendők. Magánbecslési kötelesség. Öröklésiadó fokozatosan emelkedve az örökölt jószág terjedelme s a rokonság foka szerint. A közvetlen adók, vámok és egyéb gazdasági politikai ügyletek eltörlése, melyek az általánosság érdekeit a kiváltságos kisebbség érdekeinek feláldozzák. A munkásosztály oltalmára mindenekelőtt követel a németországi szocziáldemokrata párt:

1. Hathatós nemzeti és nemzetközi munkás-védő törvényhozást a következő alapon:

a) A rendes munkának legfőlebb 8 órából való megállapítása;

b) A 14 éven alóli gyermekek kereseti munkájának megtiltása;

c) az éjjeli munka megtiltása; kivételével az olyan iparágaknak, melyek természetöknél fogva technikai okokból, vagy a közjólét okaiból éjjeli munkát követelnek;

d) hetenkénti legalább 36 órából álló szakadatlan nyugalmi szünet;

e) eltiltása a truck-rendszernek, t. i. annak, hogy a bért részint készpénzben, részint terményekben fizessék.

2. Minden iparosüzemre való felügyelet, a munkás viszonyok kutatása és szabályozása céljából városban és faluban birodalmi munkáshivatal, kerületi munkáshivatalok és munkáskamarák állítandók. Hathatós ipari hygiéna.

3. A földgazdasági munkások és szolgálk jogi egyenjogosítása az iparmunkásokkal, a cseléd-rendszer mellőzése.

4. Az egyesülési jog biztosítása.

5. Az összes munkás-biztosítást vegye át az állam s az ügykezelésben adjon a munkásoknak bizonyos mérvü munkakört és jogot.

A szoczialisták újabb kívánságai között vannak olyanok,

melyeket a demokratikus állam, a józan nemzetgazda és az igazi emberbarát — legyen ez munkás vagy munkaadó — már rég megvalósított. A gyülekezési jog, a sajtó szabad; a képviselő-választás joga többé nem születési jog s hova-tovább szélesebb rétegekre terjed ki; a néppel közvetlenül érintkező hatóság jórészt az önkormányzat kezében van; az igazságszolgáltatásnak olcsóbbá és gyorsabbá tételére napról-napra többféle intézkedés történik; az esküdszékek hatáskörét — a nép hatását az igazság-szolgáltatásban — mindinkább kiszélesítik; a nép nevelésére, a kötelező, az ingyenes, az olcsó iskolázásra napról-napra több gondot és anyagi erőt fordítanak; a munkást védő törvényes intézkedések mennyisége és hatása a mívelt nyugati iparállamokban napról-napra emelkedik és ez irányban nálunk is üdvös tevékenység kezdődik. Ime, már ennyiből is kitűnik, hogy a mai rendszer és általános világ- és erkölcsi felfogás épen a szegények, gyengébbek istápolásának kedvez, a mit az emberbaráti intézmények nagy elterjedése és hatalmas izmosodása is bizonyít. Hiszen a legutolsó faluban is van valami jótékonsági intézmény; hiszen a szegény betegek gyógyítása általában ingyenes; hiszen a szegény gyermekek díjtalanul járhatnak iskolába s a tanuláshoz szükséges eszközöket, sok helyütt a ruházatot és élelmet is ingyen kapják. Nincs tehát semmi alapja sem annak, hogy a mai társadalom ellen oly élesen kikeljünk s olyan gyűlöletre ragadtassuk magunkat mi, szegényebbek, mint azt a szocialista tanoknak némely hirdetői cselekszik. — Hogy visszaélések vannak, az bizonyos; de a visszaélés épen úgy megvan a munkaadók némelyikénél, mint egyik-másik munkásnál is; mindenik ember és mindenik gyarló. Az igazi ember, akár munkás, akár munkaadó, tartózkodik a visszaélésektől és emberszeretetével, emberbaráti tetteivel embertársainak, a köznek, a hazának javát akarja és munkálja.

És meg kell gondolnunk, hogy épen a közjónak érdekéből a szocialistáknak akárhány követelése helytelen. Egyes elveken könnyű lovagolni, de az elveket következetesen érvényesíteni már nagyon nehéz. Így a szocialdemokraták kivánalmáknak már az első pontjában is súlyosan vétkeznek a szocializmus legsarkalatosb elve ellen. Hogyan? hát csak a megválasztott képviselők húzzanak fizetést? és a választók nem? Hiszen választásukkal hozzájárultak, közreműködtek, hogy B. úrnak, meg L. úrnak stb. évi értéke emelkedjék, — csak úgy, mint a munkás hozzájárul a munkaadó jövedelmének szaporí-

tásához. Következésképen kellene, hogy vagy részesüljön a választó is a képviselő fizetésében, vagy ne részesüljön a képviselő sem fizetésben. Ez azonban abszurdum volna s a szoczialisták is inkább következtlenek lesznek, semhogy nyilvánvaló képtelenséget kívánjanak. Egy másik, nagyon lényeges ellentmondás van a 4. pontban a nőknek a férfiakkal való teljes egyenjogusításában kifejezve. Hiszen a szoczializmus éppen avval érvel követeléseivel, hogy rámutat, miként a mai tőkerendszer szét tépte a családi élet aranylánczait, az asszony, a ki dolgozni megy, alig találkozik egyszer napjában férjével, nem ápolhatja, nem gondozhatja gyermekeit, a mi igaz és a mit épen a mai társadalmi rendszer belátott és sokféleképp igyekszik ezen a bajon segíteni, — de a nőnek teljes egyenjogusítása még inkább elviszi családi tüzhelyétől! Ha pedig a szoczializmus meg akarja szüntetni a családi életet, akkor tépje ki előbb az emberből mindennemű törekvése hajlamát, tépje ki belőle a legszentebb érzelmeket: a *szeretetet* és aljasítsa gépállattá. Hogy a családi élet megszenteltetésével legtöbbet veszítenének a nők, az világos. Bizunk a nők józanságában és nőiességük erejében, hogy ők maguk csak azon jogokat fogják követelni, mely őket nem vonja el a családi élettől.

Nem hiszszük, hogy valamely ország iparosainak és munkásainak érdekében állana a vám eltörlése. A mai kifejlett közlekedési eszközök lehetővé tennék, hogy nemcsak a luxus-cikkeket, hanem az állandó szükségleteket is onnan hozatnók, a hol azok legjobb forrását tudnók, a mitől ma a meglehetősen magas vám tartóztat, és mi úgy a luxus, valamint az állandó szükségleteket mégis csak hazánk iparosainál és munkásai által fedezzük, minek következtében sok ezer munkással több élhet meg az országban, mint ellenkezőleg. A hol az ipar nagyon kifejlett és a fogyasztó közönség minden szükségletét otthon fedezheti, ott a vám eltörlése lehet előnyös az országra nézve, de nálunk kész veszedelem volna épen a munkások érdekeire.

A truckrendszereltöltése sem válnék minden munkásnak hasznára. Bizonyos helyi körülményeknél hasznosabb, jobb és czélszerűbb, ha munkabér fejében, vagy annak csak egy része fejében természetbeli értékben kapja a munkás az ő bérét. Hogy példát mondjunk, nálunk az 1868. évi XXXVIII. törvényczikk 143. §-a a tanítók fizetésére nézve is rendezi a truckrendszert, mondván: „Ott ahol eddig szokásban volt, vagy ahol a helyi viszonyokhoz mérve czélszerűnek mutatkozik ama fizetések arányla-

gos része terményekben, ezek árának 10 évi átlagát számítva, állapítatik meg, mely terményeket az illető községek előjárói szedik be és szolgáltatják ki. E termények mennyisége egyszer meghatározotván, alább nem szállítható.

Csakhogy a tanító, aki élethossziglan van megválasztva, nem érheti be a 10 évi aránylagos átlag értékével, mert a termények értékének mértékét nem az idő, hanem a világpiacon kereslet és kínálat szabja meg. A meghatározás precízebb, ha a termény nemeinek mennyisége helyett az a pénzösszeg állapítatik meg, melyért a termények járnak, tehát nem azt írjuk a szerződésbe, hogy 5 métermázsa búza, hanem 40 frt ára búza, 26 frt ára rozs stb. stb; — de hogy sok esetben többet ér 40 forintnál 5 métermázsa búza, azt ki-ki saját tapasztalatából tudhatja.

Igen nagy kérdés a 8 órás munkaidőnek és a ma túlságig kifejtett rendszernek kérdése is. Első pillanatra csábító lehet mindenkire nézve az az Eldorádó, melyet 8 órás munkaidő ígér. 8 órát dolgozni s a napnak többi 16 óráját kényelmesen átélni nem lehet kellemetlen és nem lehet sem az egyénre, sem a közjóra veszélyes! De hát a mezei munkás, a kinek csak rövid időre szól a munkája és amugy is egész télen pihen? Hát a tanulatlan ember, aki nem tudja a szabad idejét felhasználni? sőt még a pihenéshez sem ért? Nézzünk szét s látjuk, milyen kevés ember tud, önmagát és a közjót tekintve, okosan, jól élni a szabad idejével; a nagy rész henyel, dorbézol, kártyázik s csak igen csekély százalék az, a ki önmagát műveli, nemesen szórakozik és a közjőért ingyen munkát végez. Olyan aztán van sok, a ki szabad idejében mellékkereset után lát, a mivel a maga jólétét emeli ugyan, de másokét meg csökkenti s a munkabért lenyomja. A sok szabad idő tehát leginkább a henyelés, a dorbézolás és „mellékkereset“ révén a munkaadó csökkentését idézi elő. A henyelés és dorbézolás az egyént sülyesíti szellemileg és testileg egyaránt, lassan-lassan tönkre is teszi, a közjónak nem használ, a munkabér csekélyisége pedig senkinek sem tetszik a munkás emberek közül. — De van a 8 órás munkaidőnek más oldala is; a 8 órás munkaidő t. i. nem egyéb, mint a munkabér fölemelése, ez pedig, kivált az élelmi szerekben, érezhető drágulást idéz elő s így a mit nyerünk a vámon, elveszítjük a réven; bizonyos csak az a veszteség, melyet a munkátlanság terjedése s a dorbézolásnak nagyobb divatja okozhat a leszállított munkaidő mellett. — Tudjuk mi,

hogy a munkaerőt kimélni kell, s hogy a munkaidőhöz munkaerő-gyűjtés (pihenés) szükséges. Épen azért a munkaerő kizsákmányolása bűn a közjó ellen: de épen olyan bűn a munkaerőnek fölösleges elvonása is. — Ne feledjük azt sem, hogy a munkaerő nem mindenkinél egyforma, s a gyengébb szervezetű embernek is meg kell élnie; az igazság és emberszeretet követelménye tehát még a munkások szűkebb körében sem a 8 órai munkaidő, hanem az, hogy az erősebb többet dolgozzék, a gyengébb pedig kevesebb értékű munka révén is megéljen. — Ha általános igazság kell, akkor ne a 8 órai munkaidővel álljunk elő, hanem *Eötvös* báró tételével: „legboldogabb, a kinek legtöbb dolga van a világon!“ Ebben legalább megvan az erkölcsi igazság, míg amabban a nemzetgazdaságtani igazság is nagyon kétséges.

A túlságosan uralkodó szakrendszernek is megvannak a maga nemzetgazdaságtani nagy hibái és káros következményei. Kérdés, hogy a szakrendszer túlságos egyoldalúságával nem veszít-e az egyén és a közjó többet, mint a mennyit nyer azzal, hogy a szakrendszer egy-egy szűkebb körű szakmában kiválóvá tehet. Az azonban már bizonyos, hogy a megélhetést a szoros szakrendszer nem egy esetben nagyon megnehezíti. Ne tekintsük itt sem azt a kivételes „ezermestert“, a ki épen sokoldalúságával a jég hátán is megél, de azt már ne feledjük, hogy az a kisiparos, a ki kicsiny gazdaságához is ért s a kereskedésben sem járatlan, jobban megél, mint az, aki saját mesterségén kívül mitsem tud. Aztán igaz, hogy a kis gazda, a mezei munkás, ha télen át és általában a gazdálkodástól szabad idejében valami kis ipart, u. n. házi ipart folytat, jobban megél, mint ha ehhez nem értve, a gazdálkodás teendőin kívül csak heverni tud. És ne feledjük azt sem, hogy akárhány iparág van, melyet nem lehet egész éven át folytatni (pl. az építő ipar sok ága); már most teljes igazság-e az, hogy a 7 hónapon át dolgozó munkás a megélhetését épen úgy biztosítsa, mint az, a ki amattól csupán abban különbözik, hogy 12 hónapon át dolgozik? — Mindebből legyen világos annyi, hogy a szakrendszernek elfajulása a szociális bajoknak nem gyógyítója és az *egész ember* kialakulásának megakadályozója.

Szólnunk kell még a szocialistáknak egyik, legujabban sokat hangoztatott követeléséről: az országgyűlési képviselőket választó jognak általánossá tételéről és a titkos szavazásról. Mindnyájan tudjuk, hogy a választásokba ma az egész nem-

zetnek csak kis része folyhat be, s hogy a választásoknál sok visszaélés történhetik. A szocialisták azt hiszik, hogy ha mindenki szavazhat, s ha a szavazás titkos lesz, akkor a törvényhozás a szocialisták kezébe kerül s a választásokat visszaélések nélkül ejtik meg. — Az általános és titkos szavazás — egy és más formában — megvan Angliában, Németországban, Franciaországban s másutt is. Az országgyűlésen a szocialis párt emberei szerepelnek is, de azért a társadalmi rend sehol sem változott meg, a választási visszaélések ellen pedig mindenütt panaszkodnak. Anglia a választási költségekről, Franciaország panamáiról nevezetes. Ezt csak azért jegyezzük meg, hogy ne várjon sokat, ne várjon mindent senki az általános és titkos szavazás jogától sem. — Magyar nemzeti szempontból az általános és titkos szavazás jogát illetőleg mérlegelni kell azt a tényt is, hogy nálunk ez a jog a nemzetiségek számára hajtaná a vizet s így a magyar nemzeti állam megszilárdulását nehezítené. — Bizonyos azonban, hogy a nép művelődésével együtt terjeszkedni fog a választás joga is s az ellen, hogy minél többen vegyenek részt a választásban a művelt és hazafias érzelmű nép köréből, nincs és nem lesz szava senkinek sem. Műveltség és hazafiasság! ez legyen tehát az első és uralkodó jelszó s ezt bizonyítsák lépten-nyomon a tények. A ki ebben a két irányban hat, az a népnek igazi barátja és vezére.

Hazánkban a mult esztendőben itt-ott sajnálatos zavargások törtek ki a földművelő nép körében; sajnálatos zavargások, melyeket fegyveres erővel kellett elnyomni. Hál' Istennek, szörványosak voltak ezek a szomorú esetek, de így is megdöbbentők. — Ki tagadná, hogy szocialis bajok nincsenek? Vannak nálunk, vannak mindenütt és voltak is minden időben. A szocialis bajok enyhítése mindnyájunknak emberi és hazafiui kötelessége. Nincs uralkodó, a ki nem akarná, hogy népe elégedett legyen, és gonosz ember az, a ki embertársainak mostoha sorsán javítani ne akarna.

A népnek általános jóléte azonban nagy problema, melyet megfejtienie még senkinek sem sikerült. Keressük az utakat, módokat és az eszközöket, de ne higyjünk annak, a ki fennen hirdeti, hogy ő már megtalálta az egyedül üdvözítő eszközt. Az ilyen magát is megcsalja, másokat meg bizonyosan csal. Minden esetre helyes tehát, ha alkalmyszerűleg mindenkit figyelmeztetünk arra, hogy könnyen ne higyen semmiféle csodaszer hirdetőjének sem.

Az emberi társadalomnak, bármilyen kicsiny, alapja a rend. Ez a rend formáiban sokat változhatik, de mindig a fejlődés törvényei szerint és, mint rend, mindenkor megmarad, a míg a társadalom föl nem bomlik. A ki nyers erőszakkal vét a rend ellen, azt nyers erőszak szorítja a rend tiszteletére, mert a rend közjő s a ki ellene vét, az a közjő ellen támad. — Ennek az igazságnak hirdetésére is nagyon sok alkalmuk van a nép nevelőinek.

A társadalmi élet külső jelenségeiben sok az egyenlőtlenség és ellentét; így van ez a természet külső formáiban is. Ennek az egyenlőtlenségnek és ellentétességnek megvannak a maguk rossz és jó oldalai. Rossz oldalait ismerjük a szocialis bajokban, üdvös hatásait pedig a társadalmi élet fejlődésében és előhaladásaiban. Minden magasabb bölcselkedés nélkül is belátjuk, hogy a kiváló egyének hatásának és az érdekek összeütközésének mennyi üdvös eredményt köszönhet a köznek java, a tudománynak, iparnak, kereskedésnek, földművelésnek, a politikai és társadalmi életnek fejlődése. Az egyenlőtlenségnek és ellentétességnek káros hatásai csak arra inthetik a népnek minden nevelőjét, hogy igyekezzék eme káros hatások enyhítésére, de nem az egyenlőtlenség és ellentétesség teljes kiirtására, a a mi úgysis lehetetlen. A káros hatásokat pedig az emberszeretet munkája enyhíti; az emberszeretet munkája, melyet az a belátás vezérel, hogy munkaadó és munkás, ember és ember egymásra vannak utalva; az a belátás, hogy egyéni jólétét mindenkinek a köznek jólétében kell keresnie és megtalálnia. A szegény munkásnak becsületes munkája hatalmas tényezője a közjónak; meg kell hát becsülnünk az ilyen munkást, elő kell segítenünk megélhetését és jólétét, támogatni kell őt és esetleg árván maradt családját. A mikor a vagyonosabbak ingyen iskoláztatják a szegénynek gyermekét s ezt ellátják ruháival és élelemmel; a mikor gondoskodnak munkáról és méltó munkabérről a munkás számára; a mikor gyámolítják az erre önhibáján kívül rászorult munkást s ennek családját; a mikor könyörületese az elzüllött szerencsétlenek iránt és jót cselekesznek ezek ártatlan családjával: akkor emberszeretet és a köznek java vezérli tetteiket. De viszont a munkás csak akkor emberszerető és csak akkor szolgál a köznek, ha becsületes munkájával igazi tényezővé lesz a társadalom és haza életében, és fölvirágzásában.

Mikor az anyagi jólétet halljuk emlegetni, akaratlanul is

szemünkbe ötlük, hogy milyen viszonylagosak az emberi életnek koronként uralkodó igazságai, melyeket pedig kora abszolút igazságoknak tart. Ma mindenki lázasan törekszik az anyagi javak megszerzésére. Mindenki abszolút igazságnak tartja, hogy hatalom, dicsőség és üdv csak az anyagi javakban van. Tudjuk, hogy ebben a lázas törekvésben sok nagyot és jót alkotott az emberiség, de azt is tudjuk, hogy épen ez a lázas törekvés élesztette ki az ellentéteket, terjesztette el az elégedetlenséget és sülyesztette nagyon is alacsonyra az erkölcsi igazságok becsét. Már ebből is világos, hogy nem lehet általános igazság az, a melynek fényoldalai mellett oly romboló árnyoldalai vannak. Igen, nincs a nemzetgazdaságtanban viszonylagosabb fogalom a vagyonnál, az anyagi jólétnél; és nincs az egyének és nemzetek életében viszonylagosabb és kétesebb értékű tényezője a megelégedésnek, szellemi és erkölcsi fejlődésnek, mint a vagyon, mint az anyagi jólét. Az emberiség történelme tele van nagy egyénnel, a kik szegénységben éltek és tele van megelégedett, fejlődött nemzetekkel, melyek a mai mérték szerint nem voltak vagyonosak, ellenben tele van bukott egyénnel és nemzetekkel is, a kik pedig gazdagok valának. — Jó azt tudnunk, hogy ne becsüljük tulságosan a vagyont; jó azt tudnunk, hogy a becsületes életet oda ne adjuk semmi anyagi kincsért; és jó lesz e szerint a tudat szerint cselekednünk, hogy hatásunkat a szociális bajok enyhítésében érvényesíthessük.

A tanító a társadalom, a nemzet életében tényező. A pappal együtt oda van állítva a társadalmi végletek közé, hogy erkölcsi és szellemi erejével enyhítse az ellentétek káros hatásait s minden tevékenységet a közjó munkálására irányítson. Ne becsüljük kevésre hatásunkat. Cselekedjünk igaz emberszeretettel és józan belátással!

Tanítványainkban gondolatokat kelthetünk s gondolatokat és erkölcsi jó tulajdonságokat szilárdíthatunk meg; az ifjúságot olvasás és dal segítségével nemesebb szórakozásokra szoktathatjuk; a felnőtteket ugyanígy elvonhatjuk sok rossztól s jó példánkkal, becsületes munkásságunkkal, jó tanácsainkkal, anyagi javukra irányító egyesületek, szövetkezetek terjesztésében és főtartásában való közreműködésünkkel nevelhetjük és a természetes fejlődés útján tarthatjuk. Részünk lehet abban, hogy lakóhelyünk épüljön, hogy a házi ipar egyes fajai — inkább közvetett hatásunk, mint közvetlen tanításunk révén — terjedjenek, hogy a kertészkedés fejlődjék, hogy tanulják meg

házi szükségleteiknek első sorban házi munkával való kielégítését, hogy emberszeretet lakozzék köztünk és tetteikben nyilvánuljon, hogy senki se érezze magát a társadalomban elhagyottnak és hogy senki se feledkezzék meg ama nagy parancsokról: Szeressed a te Uradat Istenedet teljes szivedből, — és szeressed felebarátodat, mint önmagadat!

Legyünk mi az édes hazának és a közjónak becsületes, hív munkásai mindvégig!

FÜGGELEK.

A közgazdaságtanban és a szocializmusban gyakrabban előforduló szók értelmezése.

1. **Agráriusok** a törvényhozás és a társadalom azon tagjai, a kik a mezőgazdaságra fordított gondoskodásban látják' a nemzetgazdaság gyarapodásának legfőbb biztosítékát.

2. **Agrár-törvények** a mezőgazdaságot (ager: latin szó, magyarul: mező, szántóföld) illető törvények. Ilyenek voltak már a régi egyiptusoknak az Osiris és Isis tiszteletére rendelt ünnepegekben.

Az izraelitáknak a Szentírásban, a hol parancsolva van, hogy csak 6 esztendőn szabad egyfolytában a mezőt művelni, a 7-ben pihentetni, ugarban hevertetni kell. A szántóföldjét örök árban eladni nem volt szabad senkinek, stb. Fontos földművelési törvényt hoztak a rómaiak és a világhirre szert tett Gracchusok a földművelési törvényeknek estek áldozatul. Nálunk a földművelési törvények mindig a kormány legfőbb feladatát tették, mert *akarták*, hogy mi csak földművelő nép maradjunk. A földbirtokosok és mezei munkások érdekviszonyait 1898-ban rendezte egy állami törvény, melynek létrejöttét a mezei munkásoknak az aratás idején megkezdett zavargása idézte elő.

3. **Állam** »meghatározott területen, közös főhatalom alatt szerzett, a joguralom fentartására és a szellemi és anyagi jólét megvalósítására hivatott embersokaság.« Minél erősebb, hatalmasabb az állam, annál több jogot és szabadságot adhat az állam tagjainak, az embereknek; az állam érdekeit előmozdítani tehát annyi, mint honfitársai javát gyarapítani.

4. **Anarchia** (görög szó) uralom nélkülvalóság, állapot, melyben mindenki önkénye szerint cselekedhetik, a hol nincs sem égi, sem földi tekintély és azon félkegyelmű söpredék emberek, kik ilyen állapotok után áhítoznak = *anarkisták*.

5. **Áru** minden dolog, a mi elárusításra bocsájtható, e szerint nincs a föld kerekségén olyasmi, a mi áru nem lehetne; a község a patak vizét bocsátja áruba a vizimalomtartó molnárnak, valamint, hogy a szegény ember friss vizet árul. Az egészséges *levegőt* különösen nyáron fizetik meg jól a városi emberek.

Az emberi *erő* is áru, melyet a munkás ember hoz forgalomba. A pénzt a bankok árulják. *Egyedáru* az, a mit csak egy ember, egy község, vagy csak az állam árulhat. Gyógyítószereket például csak a nyilvánossági joggal felruházott patikáros árulhat. Bélyeget, szivart, dohányt, sőt egyedül az állam bocsájthat áruba, azért ezek egyedáruk (monopolium).

6. **Boycott** angol név, oly embernek a neve, a ki szigorúságával minden embert elriasztott magától. Leginkább a szoczialistáknál szokásos az a mód, hogy valamely vendéglőre, üzletre stb. kimondják a *Boycottot* és akkor az elvtársak azt a vendéglőt, üzletet stb. mindaddig kerülik, míg a boycott alul fel nem oldják.

7. **Bourgeois** (burzsoá) francia szó, annyi, mint polgári, bourgeoisie (borzsoázi) polgárság; a szoczialisták minden ördögöt a polgárság nyakára akarnak kötni, mindenért a burzsoázit teszik felelőssé, holott Lassalle leginkább arra törekedett, hogy a polgárságot a munkásosztály mozgalmainak megnyerje. Nálunk ennek a francia földről ideplántált fogalomnak alig van meg az az értelme, mint Franciaországban.

8. **Collectivismus** latin szó (colligere) összegyűjteni: a szocialismus azon törekvése, hogy a föld minden vagyona, értéke közös tulajdona legyen minden embernek egyenlően.

9. **Család**. Szomorú igazság, hogy a munkás ember családi élete nem olyan bensőséges, mint a milyennek kellene lennie. Az apa korán reggel az egyik irányba, az anya a másikba megy kenyérkereset után — a gyermekeikkel alig törődhetnek; a bölesőhelyek, kiseddóvók, népiskolák humanistikus szempontból segítenek ugyan ezen a bajon, de a morális kár ezzel kiegyenlítve nincs. Őszinte szeretettel szeresse a tanító a munkás ember gyermekét, hogy a tanító szeretete melegítse meg az ártatlan szívét. Hisz szeretet nélkül hogy nevelkedhetik az ember!

10. **Demokratia** görög szó, annyi mint: népuralom; szemben az arisztokracziával, mely szintén görög szó és a »jobbak uralmát«, azaz: azon emberekét, kik műveltségüknél, tehetségüknél és vagyoni helyzetüknél fogva illetékesek az uralkodásra, jelenti. Szocial-demokratia tehát a társadalmi népuralmat jelenti.

11. **Egyenjogusítás** és egyenlőség az értelmes ember legfőbb vágya; míg azt, hogy embertársainak több vagyona van, figyelmére sem méltatja, felzúdul minden jobb érzése, ha embertársának több joga van, mint neki, mert a vagyon az esetlegesség, a véletlenség műve, de jog az állami élet erőnyilatkozata. Minden tagja az államnak, a napszámostól kezdve a miniszterig az állami élet fentartásához hozzájárul, a jogok megadhatásához, élvezetéhez segíti megteremteni a módot, azért méltán igényt tarthat mindenki egyenlő jogokra.

A modern állam már sok tekintetben hajlik ezen felfogás felé.

Kérdés, hogy a szocialistikus erőszakoskodással és daczczal eljutunk-e oda, a hova már Malakias próféta nyitotta meg a kilátást, mondván: »Hát *egy* atyánk van-e mindnyájunknak?« »Hát nem *egy* Isten teremtett-e bennünket?«

12. **Érték:** az árúknak megbecslése, mely szerint fontolgatjuk, hogy a megszerzendő árú minemü szükségletünket miképpen elégíti ki. Önmagában véve meghatározott értéke (abszolút érték) egyetlenegy tárgynak, árúnak sincs. Minden árúnak csak viszonylagos (relatív) értéke van. A munkaadónak és a munkásnak az a legnagyobb bajuk, hogy a munkaerőt, mint árút, érték szerint megállapítani teljes lehetetlenség, mert a mint a munkaadó érdeke a munkával előállítandó árú iránt változik, az előállító munkaerő iránt is megváltozik az érdeke. A munkaadó és munkás között való viszonyt csak az államkormány rendezheti jogérvényesen és mindkét fél igényeinek megfelelően.

13. **Forgalom.** Gazdasági szempontból csak anyagi eredmények után törekszik. A közlekedési eszközöknél, vasútnál, hajónál, stb. minél nagyobb a forgalom, akár személy, akár teher, annál nagyobb a jövedelem. A gyáros, az iparos, a kereskedő ügynökök, utazók által, újsági hirdetményekkel, kirakatokkal hozza forgalomba árúinak neveit, minemüségüket stb., csakhogy ezeknél nem az a fődolog, hogy országszerte, világszerte ismerjék árúit, ezeknél nem a forgalom, hanem a

14. **Fogyasztás** a fődolog. Tegyük fel, hogy egy könyvíró művét megveszi egy olvasó, azt elolvassván, egy másiknak adja kölcsönbe, hogy elolvassa, aztán egy harmadiknak, és így tovább akár tizezerig. A könyvíró meg lehet elégedve az eredménnyel, mert tizezer ember ismeri nevét és esetleg sajátított el valamit eszméiből, de a könyvkiadóra nézve ez valóságos kár, ő neki haszna csak akkor van, ha tizezer ember megveszi, tehát *fogyasztja* kiadott könyvének példányait. A gépgyáros mit sem nyer azzal, ha a cséplőgépet megveszi egy ember, a ki azt másoknak, tizezreknek, kölcsön adja, ő reá nézve, de üzemére, munkásaira nézve az a lényeges, hogy minél több cséplőgépe fogyjon el.

15. **Haza.** A helytelenül értelmezett és még helytelenebbül felfogott szocializmus a hazát is kész feláldozni önös céljainak. Pedig minden munkás ember akár jó, akár balsorsban csak hazájában érvényesül. A szocialisták uralomra vágnak. Ha a magyar szocialisták valaha uralomra jutnának, vajjon az afrikai bushmánok érdekeit mozdítanák-e elő kormányzói pálcájukkal?

16. **Idő.** Árú az idő is, még pedig az emberi javak közül a legbecsesebb, de mert Istentől van, ingyen van, nem ügyelnek reá. Angolok pénzzel egyenlőnek tartják az időt, meg is gazdagodnak, nálunk még nincs meg az idő becse iránt való kellő érzék.

17. **Ipar.** Iparkodás, szorgalom, a latin industria értelmében. Megkülönböztetésül azon anyagoktól, melyeket a természet készen nyújt, mint: só, vas, gabna stb., az ipar tárgyait az ember szorgalma készíti a természet nyújtotta anyagokból, a vasból: ekét, a gabnából lisztet, stb. Bármily gazdagon áldotta meg a jó Isten valamely országot mindennemű nyers anyagokkal, még nem teszik ezek a lakosokat gazdagokká, ha nem értenek hozzá ezen nyers anyagokat megfelelően feldolgozni. Szegény emberek maradunk, ha gyapjunkat olcsón megveszik, elviszik más országba, ott készítenek belőle ruhakelmét, a mit aztán mi drága pénzen megveszünk, rongyainkat másutt dolgozzák fel papirossá, vasunkból, idegenben készítenek tollakat stb. Iparkodjunk, hogy iparunk legyen!

18. **Jog.** Alkotmányos törvényeink minden hazai lakosnak, a nap-számosnak, mezei munkásnak úgy, mint a bárónak, herczegnek megbecsülhetetlen jogokat biztosítanak. Ilyenek a szabadsajtó-, a szólásszabadság, az egyesülési jog, a gyülekezési jog stb. Ha a szocialisták élni tudnának e jogokkal, egyéb jogot is megszerezhetnének velük. Minden jognak megvan a korlátja. Korlátlan joga csak a jó Istennek van.

19. **Kartell** (francia szó.) Ugyanazon termelési ágat üzők oly természetű szövetkezete, a mely a forgalomba hozandó mennyiség, minőség és ár megállapítására irányul; esetleg a szövetkezők még a területet is felosztják maguk között, meghatározván, kiki a terület mely részén árusít.

20. **Kereslet**, mint szó sem hangzik magyarul, (jobb volna helyette a: *kérdezősködés*), de mint fogalom, egyike a közgazdaságtan és a szocializmus legfontosabbikának. Valakinek van egy zsák diója, a mire nincs szüksége, szeretné eladni. Ha ő maga megy és kínálja valakinek, akkor mindenekelőtt azt kérdezik tőle, hogy »mennyiért adja?« aztán alkudoznak vele. De ha más ember jő és kérdezi tőle: nincs-e eladni való diója? akkor ő szabhatja meg az árt. Ha ugyanazon időben ketten is, többen is jönnek hozzá dió után kérdezősködni, akkor annak adja el a diót, a ki neki legtöbbet ad érte. *Minél nagyobb a kereslet*, vagyis a vevési kedv *valamely áru iránt, annál magasabbra emelkedik az ára.* De azért ennek is megvan ám a helyreállító mértéke és ez a

21. **kinálat.** Mert mihelyest meghallja a szomszéd, hogy dió után kérdezősködnek és ő füléhez juttatja a diókeresőnek, hogy neki is van, nála is kapható, akkor már csökken a dió ára, és minél többen kínálják a maguk dióját megvételre, annál lejjebb száll a dió ára. *Tehát: minél nagyobb a kinálat, annál kisebb az ár.*

A keresletről és kinálatról felállított két tételünk elismert igazság, úgy a közgazdaságtanban, valamint a szocializmusban. Általában ezen tételeket megtámadni nem lehet. Csak kivételes esetek vannak közben,

pl. ha a diókereső nem csupán azt nézi, hogy *dió*-e? hanem azt is, hogy jó dió-e? Mert ez esetben megválogatja és a jobbért persze többet ad; a mint hogy az értelmes jó munkást is jobban díjazták, mint azt a köznapi munkást, a ki értelem nélkül hajtja végre a kiosztott parancsot.

22. **Kereskedelem** az iparnak és mezőgazdaságnak hajtó ereje, az a mi a gőz a gőzhajónak, a mije a patak a vizimalomnak, mert. az ipar terményei, a mezőgazdaság termékei csak a kereskedelem által válnak becses javakká. Azért becsülték a merkantilisták a kereskedelem nemzetgazdasági jelentőségét túlon-túl, hogy a mezőgazdaságra semmi gondot sem akartak fordítani. Most már a kormányok arányos gondozásban részesítik a nemzetgazdaság minden ágát: a mezőgazdaságot, a kereskedelmet és az ipart.

23. **Kommunismus** ered. commune francia szó közönséges értelemben: *község*. Kommunismus annyi, mint társaság, részestársaság; de jelent forradalmat, felkelést is, mikor a társaság a fennálló társadalmi rend ellen kel fel, forrong.

24. **Latifundium** latin szó, a magántulajdon fogalomkörébe tartozik, jelent nagyobb kiterjedésű mezei birtokot, különösen, amit a kormány, a főurak stb. birtokukba ejtettek.

25. **Magántulajdon**. A szocialisták túlzott elemei, a kommunisták és kollektivisták nem akarják a magántulajdon jogosultságát elismerni; pedig az ember egész alkotása és szervezete különálló, önmagán testi és szellemi erejével igényeit megszerézhető teremtésre vall, a közös tulajdon mindig czivakodásra, elégedetlenségre szolgáltat okot.

26. **Munka** alkalmazott erő állapotok megváltoztatására. A szellemi munka ép úgy fogyasztja a testi erőt, mint a lelkit. A gyermeknek a figyelem ép oly fárasztó munka, mint az asztalosnak a fűrészelés. Túlhajtott munka megbéníthatja az erőket.

27. **Munkabér**: Egységét megállapítani nem lehet, mivel a munka által előállított árú értéke mindig ingadozik. Az állam kötelessége a munkást, mint az állam kötelékébe tartozó tagot a munkaadó túlkapásai ellen megvédeni, a munkaképtelenné vált személyről, sőt ha van, annak családjáról is gondoskodni. De egységes munkabért az állam sem állapíthat meg.

28. **Munkaidő**. A szocialisták a napi munkaidőt 8 órában akarják megállapíttatni, részint azért, mert minél kevesebb időn dolgoznak, annál több munkásra van szükség, részint pedig, mivel a pihenés a fogyasztott erő helyreállítására, pótlására szükséges. Némely munka oly fárasztó, hogy az mindennap több órán egy folytában üzve, az egyén gyors pusztulását vonná maga után. Némely munka még veszedelmes voltánál fogva nem üzhető sok órán át egy huzamban. A munkaidő szabályozása a családi élet szempontjából is kívánatos. A kérdést más oldalról is megvilágítottuk.

29. **Nemzetközi** internationalis, eredetileg a viszony, mely két nemzet között volt. Most már az egész világ nemzetei is találkoznak bizonyos czélokra, pl. nemzetközi világkiállítás, nemzetközi kongresszus, nemzetközi békekonferencia, stb. A hazafisággal szemben a nemzetköziséget hangoztatják a szoczialisták, de csak a felszines gondolkodók adnak elsőséget a nemzetközinek a nemzeti fölött.

30. **Nyereség.** Megkülönböztetjük a *tiszta* nyereségét a nyereségtől *általában*. Valaki 150 forinton vesz 1 lovat, ha azt azonnal 160 forinton adja el, akkor 10 forint a tiszta nyeresége, — de ha a lovat csak 2 heti tartás után adja el és 170 forintot kap, akkor a széna és zab ára levonásával marad meg a tiszta nyereség. Nagyobb összegeknél, hosszabb időmulásra, még az ezen összeg után ezen időre eső kamatokat is levonják a nyereségből.

31. **Physiokratikus rendszer** csak a föld termékenységét tartja egyedüli jövedelmi forrásnak és kívánja, hogy minden gond a földművelésre fordíttassék. Ez legyen az állam jövedelme. Ezen rendszer hirdetői hitték, hogy a gazdasági életben természettörvények uralkodnak.

32. **Proletar** latin szó, oly ember, a ki vagyontalan és csak napi munkabéréből él meg. A fogalomnak helytelen értelmezése, ha minden munkás embert, még ha napi bérért dolgozik is, a proletárokhoz soroznak. A szoczialis agitátorok szeretnek a proletárok sokaságára hivatkozni.

33. **Quota** latin szó, magyarul: *hányad*? azaz, valamely összegnek, egésznek hányad része. A quota kérdése nálunk azt jelenti, hogy Magyarország és Ausztria közös állami költségeinek fedezéséhez hányad részszel járul hozzá Magyarország és hányaddal a többi örökös tartományok.

34. **Szoczializmus.** Az embereknek egymáshoz való viszonyát rendezni törekszik a szoczializmus. Legjobban törekszik erre az állam, (állami szoczializmus) mert ez az államhoz tartozó tagok jólétét előmozdítja, tekintet nélkül, hogy milyen rangú, vallású vagy nemzetiségű az illető. Az államnak ezen bölcs törekvésével szemben arra törekszik a szoczialdemokraczia szoczializmusa, hogy a magántulajdont megsemmisítse és minden termelést társadalmassítson.

35. **Szocziologia.** A tudósok észrevették, hogy a társadalom fejlődése ép olyan törvényszerű, akár az egyes emberé, akár az egész emberiségé. Ezen törvények kutatása, megállapítása külön tudomány, a szocziológiának (társadalomtan) feladata.

36. **Strike** (sztrájk) angol szó eredeti értelme: ütni, a szoczializmusban: sok munkásnak egyidőben munkabeállítására.

37. **Tőke.** Minden érték, mely valami kereseti czikk előállítására

befoly; így a kasza, az eke, a gép, a termőföld, az erdő stb. ép úgy tőke, mint a készpénz. A szocialisták leginkább a tőke ellen küzdenek.

38. **Vám** = forgalmi adó. Az idők folyamán más-más alapon szedték. Legfontosabb az a vám, melyet a *kiviteli* (export) czikkekre vetnek azaz olyanokra, melyeket mi termelünk és a külföldre küldhetünk eladás végett; de fontos az a vám is, melyet a *beviteli* (import) czikkekre vetnek ki.

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	3
Szocialis bajok a multban	5
A szocializmus terjedése	32
A szocializmus törekvései	59
Függelék	77

